ΕΤΟΣ Ν. ΤΕΥΧΟΣ 586 – 587 γ'. – δ'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ	1967

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ„
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1967 τ. 586 - 587 γ'-δ'.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣ)ΝΙΚΗΣ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 25 Ἀπριλίου 1967

ΠΑΣΧΑΛΙΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ

ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

ἐλέῳ Θεοῦ Μητροπολίτης Θεσ)νίκης

Πρὸς

Τὸ Χριστεπώνυμον Πλήρωμα
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ἑορτῇ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ Αὐτοῦ Θειοτάτη Παναγιότης, ὁ Οἰκουμενικὸς ἡμῶν Πατριάρχης κ. Ἀθηναγόρας, ἀπέστειλε πρὸς ἡμᾶς Πασχάλιον Γράμμα, τὸ ὁποῖον μεταδίδομεν ὑμῖν, ἔχον οὕτω:

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

Ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Θετταλίας, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Παντελεῆμον, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Τὸ ἔξοχον τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήριον, ἐν χαρᾷ πολλῇ, μετὰ τῆς ὑμετέρας προσφιλοῦς ἡμῖν Ἱερότητος, τοῦ περὶ αὐτὴν Ἱ. Κλήρου καὶ τοῦ εὐσεβοῦς Πληρώματος συνεορτάζοντες, τὸν Πασχάλιον, ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ταύτης πατρώας κιβωτοῦ, τοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, χαιρετισμὸν «Χριστὸς Ἀνέστη» πᾶσιν ὑμῖν ἀπευθύνομεν γηθησύνως.

Ἀνάστασιν δὲ κροτοῦντες, ἀδελφέ, πανηγυρίζομεν συγχρόνως καὶ τὸν ἀπὸ Σταυροῦ θρίαμβον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν Παναγίαν παραμυθοῦντες: «Μὴ ἐποδύρου μου, Μῆτερ, καθορῶσα, ἐν σταυρῷ καὶ τάφῳ, ὅν ἔτεκες υἱόν. Ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ πάντας ὡς Θεός».

Διὸ καὶ νῦν τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ Σταυρῷ εὑράμενοι καὶ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν καινότητα ζωῆς ἀπὸ τοῦ καινοῦ μνημείου διακαῶς ἀντλοῦντες, πρὸς τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν οἱ πάντες ὁδεύομεν, μίαν καὶ μόνην ἀλήθειαν οἰκειούμενοι, τὴν διὰ πάντων τῶν ὑπερφυῶς ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου διαδραματισθέντων ἐκδηλουμένην πολυποίκιλον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἔκτοτε ἀδιακόπως παρ' Αὐτοῦ συνεχιζομένην ἔκχυσιν αὐτῆς εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν.

Ἀλλ' ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ποτὲ δὲν ἔσχε, κατὰ τὸ παρελθόν, τὴν πληρότητα τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς καὶ τῆς καρποφορίας.

Σήμερον ἡ ἀγάπη δὲν ἀπομένει πλέον, παρὰ ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν.

Οἱ πρῶτοι δέκα αἰῶνες τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν αἰῶνες δόγματος, διοργανώσεως καὶ διαδόσεως αὐτῆς ἀνὰ τὸν κόσμον.

Οἱ ἐπακόλουθοι δέκα, αἰῶνες τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν ὀλεθρίων αὐτῶν συνεπειῶν.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, αἱ Ἐκκλησίαι γενικῶς δὲν παρουσιάζουσιν, εἰ μὴ ἀποκαρδιωτικὴν εἰκόνα.

Νὰ περιγράψωμεν αὐτήν, ἀδύνατον. Καὶ κατ' οὐδὲν θὰ ὠφέλει.

Πῶς τώρα ἡ Ἐκκλησία θὰ ἀπαντήσῃ;

Οἱ Θεολόγοι ἂς συνεχίσωσι τοὺς διαλόγους.

Ἀλλ' οἱ Προκαθήμενοι τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, ἀναλογιζόμενοι σοβαρῶς τὸ χρέος καὶ τὴν εὐθύνην, ἂς κατέλθωμεν ἐκ τῶν θρόνων ἡμῶν καὶ ἐν ἀδελφικῇ συνεργασίᾳ ποιμαντορικῇ, ἂς ἐγκαινιάσωμεν τὴν τρίτην περίοδον τῆς Ἐκκλησίας, τὴν περίοδον τῆς ἀγάπης, ἐν καταλλαγῇ καὶ ἰσοτίμῳ ἑνότητι καὶ συνυπάρξει, ἄχρις οὗ συναντηθῶμεν καὶ αὖθις, ὅταν ὁ Κύριος εὐδοκήσῃ, ἐντὸς τοῦ κοινοῦ Ἁγίου Ποτηρίου τοῦ Τιμίου

Σώματος καὶ Αἵματος Αὐτοῦ, ὡς ἐβιοῦμεν μέχρι τοῦ 1054, παρὰ τὰς καὶ τότε ὑφισταμένας διαφοράς.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ποιμνίων γενικῶς ὁ πόθος εἶναι κοινὸς πρὸς αὐτὴν τὴν πορείαν, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐκδηλούμενος.

Ἦλθε, λοιπόν, ἡ ὥρα, ὅπως «ἡ ἀγάπη κηδεύσῃ τὰ νεκρὰ στοιχεῖα, θάψῃ τὰ αἰώνια μίση, ἐλευθερώσῃ τὴν σκλαβωμένην ἀλήθειαν καὶ τὰς φυλακισμένας πραγματικότητας».

Ὄντως, ἡ ἐπιφανὴς ἡμέρα ἐπέστη, ὅπως ἡ Ἐκκλησία, κατ' ἐξοχὴν ἑρμηνευτὴς τῆς ἀγάπης, ἐπιδιώξῃ τόσον τὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων καὶ πρωτίστως τὴν ἀνάδειξιν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον.

«Ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἰσχυρὸν ρεῦμα ἀγάπης», συμπαρασῦρον φραγμοὺς καὶ προκαταλήψεις, ἀπιστίας καὶ ὑποκρισίας.

Τὸ δὲ ρεῦμα τοῦτο τῆς ἀγάπης ἐπιπίπτει σήμερον καὶ ἐπὶ τῆς Πολιτείας.

Ἄρχοντες καὶ Κυβερνήσεις ἁπασῶν τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, διαφόρων συστημάτων καὶ ἰδεολογιῶν, μετὰ τὴν βαθμιαίαν κατάπαυσιν τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ἐπεξεργάζονται, ἐν γνώσει καὶ λεληθότως, δεδηλωμένως ἢ ἀφανῶς, τὴν δημιουργίαν «ἑνὸς ὑγιοῦς μωσαϊκοῦ συνυπάρξεως καὶ κοινοπραξίας», βραδείας ἴσως, ἀλλὰ σταθερᾶς, πρὸς ἐπιτυχῆ ἀντιμετώπισιν τῶν ἄνευ προηγουμένου προβλημάτων, ἅτινα ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐπέφερον ἐνώπιον διλήμματος ἀδυσωπήτου.

Ἂς ψάλωμεν ὅθεν ὁμοῦ ἠγαπημένοι ἀδελφοί: «Ἀνάστα ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν».

«Δεῦτε, πόμα πίωμεν καινόν».

Ἡ ἐπελθοῦσα ἀγάπη, φωτίζουσα τὰς διανοίας καὶ θερμαίνουσα τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, πορεύεται ἀνεμποδίστως.

Ἡ πνοὴ τῆς νέας παγκοσμίου καὶ αἰωνίας ἀνοίξεως ἁπλοῦται καταπληκτικῶς ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς Οἰκουμένης.

Καὶ τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ ἐξιχνιάζεται θριαμβευτικῶς.

Ἐὰν δὲ πάλιν ὁ θρίαμβος τῆς ἀγάπης ἀργήσῃ, σύ, τέκνον καὶ ἀδελφέ, μὴ μελαγχολήσῃς. Ὕπαγε, ἀτομικῶς, πρὸς τὸν ἄλλον, τὸν οἱονδήποτε πλησίον, ἀδελφὸν τοῦ Χριστοῦ. Σὲ περιμένει ἐκεῖ, εἰς τὴν καμπὴν τοῦ δρόμου. Καὶ σπατάλησε πρὸς αὐτόν, ἀφειδῶς, ὅλην σου τὴν ἀγάπην. Θὰ γίνῃς πλουσιώτερος καὶ εὐτυχής.

Διότι, «σὰν ἀρχίσῃς νὰ βλέπῃς τὸν ἄλλον καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷς, ἤδη ἐδέχθης τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Χριστοῦ. Ἤρχισες νὰ βλέπῃς τὸν παράδει-

σον, ἀφοῦ ὁ παράδεισός σου εἶναι ὁ ἄλλος, ἀφοῦ ὁ ἄλλος εἶναι ὁ Χριστός». Καὶ τί περισσότερον θέλεις;

Ὅμως ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα θὰ ἔλθῃ ἀσφαλῶς, ὡς ὁ παραγενόμενος Χριστός. Οὕτω δὲ καὶ κηρύσσοντες καὶ ὑμνολογοῦντες, περιπτυσσόμεθα θερμῶς τὴν ὑμετέραν περισπούδαστον Ἱερότητα, συγχαίροντες αὐτὴν καὶ πάντας τοὺς περὶ αὐτὴν ὁλοψύχως, ἐφ᾽ ᾧ λαμπρῷ ἐπιτελεῖτε ἔργῳ ἔνθα πάντες ἐστὲ τεταγμένοι. Καὶ Πατριαρχικὴν εὐλογίαν ἀπευθύνομεν πρὸς τὰς περὶ αὐτὴν Ἀρχάς, Εὐλαβεστάτους Ἱερεῖς, τοὺς Τιμιωτάτους Τιτλούχους τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, τοὺς Προϊσταμένους τῶν ἔργων παιδείας, εὐποιίας καὶ χριστιανοπρεποῦς δράσεως, τοὺς Ἐπιστήμονας, τὸν Τύπον, τοὺς ἐργάτας, τοὺς ἀγρότας, καὶ πρὸς πάντα τὰ εὐσεβῆ καὶ ἀγαπητὰ πνευματικὰ τέκνα ἡμῶν ἐν τῇ Θεοσώστῳ Ἐπαρχίᾳ.

Νοερῶς εἴμεθα πάντοτε πλησίον ἡμῶν.

Προσευχόμεθα δι᾽ ὑμᾶς καὶ εὐχόμεθα πᾶσιν ὑμῖν εἰρήνην, ὁμόνοιαν, προκοπὴν ἐν παντί, πειθαρχίαν πρὸς τὸν πνευματικὸν ὑμῶν Ἀρχηγὸν καὶ μέριμναν ὑπὲρ τῶν ἐν ἀνάγκαις ἀδελφῶν.

Ἡ δὲ χάρις καὶ εὐλογία τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ εἴη πλουσία ἐπὶ πάντας ἡμᾶς·

«Δόξα τῇ ἁγίᾳ Αὐτοῦ τριημέρῳ ἐγέρσει, εἰς αἰῶνας αἰώνων».

Ἀμήν.

Πάσχα τοῦ 1967
Ὁ Κωνσταντινουπόλεως διάπυρος
πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν
ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

(Ἀνεγνώσθη ἐπ᾽ ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ Πάσχα, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ μετεδόθη ὑπὸ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου κατ᾽ ἠχογράφησιν διὰ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Θεσσαλονίκης).

ΕΠΙ ΤΗ, ΕΟΡΤΗ, ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ
ΠΙΣΤΟΙ ΑΧΡΙ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὑπὸ τοῦ Παναγ. Μητροπολίτου Θεσ)νίκης ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ

Εἶναι δικαιολογημένη ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ χαρὰ μὲ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία, εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον καιρὸν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ποὺ εἶναι καιρὸς μετανοίας καὶ ἀγώνων πνευματικῶν, τιμᾷ ἑκάστην ἐνάτην Μαρτίου, τὴν μνήμην τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων.

Διότι οἱ γενναῖοι καὶ καλλίνικοι αὐτοὶ Μάρτυρες, καταδικασθέντες εἰς θάνατον, μὲ μόνον λόγον ὅτι ἦσαν χριστιανοὶ καὶ δὲν ἐδέχθησαν νὰ ἀρνηθοῦν, τὸν Χριστόν, ὑπέμειναν προθύμως βασάνους φρικτὰς καὶ ἕνα θάνατον ἐξόχως μαρτυρικόν. Ἐρρίφθησαν γυμνοὶ εἰς τὰ παγωμένα νερὰ μιᾶς λίμνης καὶ ἐπέρασαν ἐκεῖ ὁλόκληρον νύκτα, εἰς ἐποχὴν τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅταν ἐξακολουθῇ ὁ χειμών, τὸ ψύχος εἶναι δριμύτατον καὶ ἀνυπόφορον.

«Δριμὺς ὁ Χειμών», κηρύσσει καὶ ψάλλει μετὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία, εἰς ἐγκώμιον τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα. Δριμὺς ὁ χειμὼν καὶ πολὺ πικρὸν τὸ ποτήριον τοῦ μαρτυρικοῦ τῶν Ἁγίων θανάτου. Εἰς οὐδὲν ὅμως ἴσχυσαν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο, νὰ καταβάλουν τῶν Ἁγίων τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ Αὐτὸν τοὺς Μάρτυρας, ἀποφασισμένους νὰ «κακοπαθήσουν ὡς καλοὶ στρατιῶται Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ νὰ μείνουν εἰς Αὐτὸν «πιστοὶ ἄχρι θανάτου».

Διότι εἶναι φῶς ἀνεξάντλητον καὶ δύναμις ἀκατάβλητος, διὰ κάθε πιστὸν χριστιανόν, ἡ πίστις του καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν, ὁ ὁποῖος εἶναι «Θεοῦ δύναμις» καὶ «τοῦ κόσμου τὸ φῶς», ποὺ φωτίζει καὶ σώζει «πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον».

Τὸ φῶς αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ σκότος ποτὲ καὶ ἐκδιώκει πάντοτε καὶ νικᾷ κάθε σκότος. Ἐνώπιον αὐτοῦ ὑποχωροῦν καὶ διαλύονται ὅλα τὰ σκότη, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὰ ἁπλώνωνται ὡς κακὸν καὶ ὡς ἁμαρτία, ὡς ἄγριος καὶ ἀνάλγητος διωγμός, ὡς κίν-

δυνος καὶ ἀπώλεια καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Διότι καὶ μέχρις αὐτοῦ, τῆς αὐτοθυσίας δηλαδὴ καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, μένει πιστὸς εἰς τὴν κλίσιν του ὁ ἀληθὴς χριστιανός, ἕτοιμος πάντοτε νὰ «κακοπαθῇ ὡς καλὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στρατιώτης».

Εἶναι εὐχερὴς διὰ τὸν Ἕλληνα χριστιανὸν ὁ σχηματισμὸς τῆς εἰκόνος τοῦ καλοῦ στρατιώτου. Διότι εἶναι πολὺ σπάνιοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν οἱ κακοὶ στρατιῶται. Ὁ καλὸς στρατιώτης φυλάσσει πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς συνταγματικούς του ἄρχοντας. Ὑπακούει εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους καὶ ἐκτελεῖ προθύμως τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων του. Εἶναι πειθαρχικὸς καὶ καρτερικός. Ὑπερασπίζεται μέχρι τελευταίας ρανίδος τοῦ αἵματός του, τὰς σημαίας. Οὐδέποτε τὰς ἐγκαταλείπει καὶ οὐδέποτε ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτῶν. Δὲν ρίπτει τὰ ὅπλα του, δὲν προδίδει τὴν πατρίδα του, δὲν φεύγει ποτὲ ἀπὸ τὴν μάχην καὶ τὸν ἀγῶνα. Ὑπομένει καὶ κρατεῖ καλῶς, ὑφίσταται πᾶν ὅ,τι τὸ καθῆκον του τὸ στρατιωτικὸν ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιβάλλει καὶ μένει πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον του ἄχρι θανάτου. Γνώρισμά του ὁ ἀγών, ἡ θυσία, ἡ κακουχία. Κακοπαθεῖ καὶ μένει μέχρι θανάτου πιστός, διότι εἶναι καλὸς στρατιώτης.

Τοιοῦτοι ὡς χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἅγιοι Τεσσαράκοντα Μάρτυρες, οἱ καλοὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ στρατιῶται. Ἐκακοπάθησαν μέχρι «δεσμῶν καὶ φυλακῆς ὡς κακοῦργοι» καί, διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ἔδωκαν τὸ αἷμα των καὶ ἐθυσίασαν τὴν ζωήν των μὲ θάνατον λίαν ὀδυνηρόν, κατ' ἐξοχὴν μαρτυρικόν, ὁ ὁποῖος ἰδιαιτέρως μᾶς συγκινεῖ καὶ μᾶς ἐμπνέει.

Εἶναι εὐνόητον ὁπόσον ἡ τοιαύτη ἔμπνευσις καὶ συγκίνησις ἐπιβάλλεται καὶ συμφέρει. Διότι, ἡ μνήμη τῶν χριστιανῶν Μαρτύρων καὶ τῶν μαρτυρικῶν θανάτων αὐτῶν, δίδει σαφῆ τὴν εἰκόνα τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ ἀγάπης διὰ τῆς ὁποίας ὁ χριστιανός, κάθε χριστιανός, πρέπει νὰ εἶναι, προσωπικῶς καὶ ἀρρήκτως, συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτὴν ὁ χριστιανός, κατὰ τὸν Ἅγιον Ἀπόστολον Παῦλον, «μνημονεύει», δηλαδὴ ἐνθυμεῖται, πάντοτε τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ θυσιάζει τὰ πάντα καὶ δὲν ἠμπορεῖ τίποτε νὰ τὸν χωρίσῃ ἀπὸ αὐτόν.

Ὅτι δὲ ταῦτα πρέπει νὰ διακρίνουν καὶ νὰ χαρακτηρίζουν καὶ τὸν χριστιανὸν τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, εἶναι ὡσαύτως εὐνόητον. Πρῶτον, διότι ὁ Θεὸς «θέλει πάντας σωθῆναι», ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας», εἶναι σωτὴρ τοῦ

κόσμου γενικῶς, εἶναι «σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων». Δεύτερον δέ, διότι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς σήμερον, διὰ τὸ χαλεπὸν τῶν καιρῶν, τὸ πονηρὸν τῶν ἡμερῶν καὶ ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν ἰδίων, εἶναι «συνεσταλμένη» καὶ καταπιέζεται ἀπὸ «μάχας καὶ πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων», ἀπὸ ἰδέας καὶ ἀρχὰς ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἀνομίαν, ἀπὸ ρεύματα καὶ ἀντιλήψεις καὶ πειρασμούς, οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Εἶναι θλιβερόν, ὅτι πολλοὶ σήμερον ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω δυσάρεστα καὶ ἐπιζήμια καὶ δίδουν εἰς αὐτὰ τὴν ἀγάπην των καὶ τὴν πίστιν των. Πληθύνεται δὲ διὰ τοῦτο ἡ ἀνομία καὶ ψύχεται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη τῶν πολλῶν. Διὰ νὰ εἶναι πολλά, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ σημερινοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπακόλουθα καὶ συνέπειαι ποὺ καταλήγουν εἰς τὰ μαστίζοντα τὴν σύγχρονον ἀνθρωπότητα δεινά, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου ὀνομάζονται «ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας» καὶ καρποὶ τῆς ἀνταρσίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Παρὰ ταῦτα, τὰ ὁποῖα ὡς μάστιγες Θεοῦ ἔρχονται νὰ ἐνθυμίσουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν Θεὸν καὶ τὸ θέλημά Του, μέγας ἀριθμὸς χριστιανῶν μένει ἀσυγκίνητος. Μὲ ὅσα πράττει καὶ φρονεῖ, μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγε μακρὰν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐμφανίζεται ἀδιάφορος διὰ τὴν σωτηρίαν του, χωρὶς τὴν ἄχρι θανάτου πίστιν τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ, χωρὶς τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεσιν καὶ τὴν καρτερικὴν ὑπομονὴν τοῦ χριστιανοῦ Μάρτυρος, χωρὶς τὴν πρόθυμον καὶ σταθερὰν ἀπόφασιν, ὅπως, χάριν τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πάσης ἐν γένει δικαιοσύνης, κακοπαθῇ ὡς καλὸς τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης.

Ἀντὶ τούτων, πολλοὶ σήμερον κλονιζόμεθα καὶ ὀλιγοπιστοῦμεν ἐμπρὸς εἰς τὰς δοκιμασίας τοῦ βίου καὶ εἰς τὰ κύματα τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν πειρασμῶν τῆς ζωῆς. Ἐνδίδομεν εἰς τὸν πειρασμόν, παρασυρόμεθα ἀπὸ τὰς περιστάσεις, ὑποδουλούμεθα εἰς τὰς ἁμαρτωλὰς ἀδυναμίας καὶ ροπὰς καὶ ἐγκαταλείπομεν τὸν ἀγῶνα, καὶ χωριζόμεθα ἀπὸ τὸν Χριστόν. Ταῦτα δὲ διὰ μικροσυμφέροντα καὶ μικροπράγματα, δι' ἀνάξια λόγου πράγματα καὶ ἐπιτυχίας καὶ κέρδη καὶ ἀπολαύσεις ταπεινάς. Ὁ χριστιανὸς ὅμως, ποὺ συναισθάνεται πάντοτε καὶ δὲν λησμονεῖ ποτὲ τὴν ἀξίαν τῆς πνευματικῆς του ὑποστάσεως καὶ τῆς ἠθικῆς του προσωπικότητος, θυσιάζει τὰ πάντα καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς οὐδὲν ἀπὸ ὅσα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν ρίψουν ἀπὸ τὸ ὕ-

ψος τοῦ ὡραίου καὶ μεγάλου προορισμοῦ του καὶ νὰ τὸν «χωρίσουν ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ».

Μακράν, λοιπόν, ἀπὸ ὅσα μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Διότι τὸ τέλος αὐτῶν εἶναι ἧττα καὶ συντριβὴ κατὰ κράτος καὶ σκότος καὶ θάνατος. Ἐνῷ τοῦ χριστιανοῦ ὁ προορισμὸς εἶναι θρίαμβος καὶ νίκη καὶ δόξα καὶ φῶς καὶ ζωὴ αἰώνιος.

Ἑορτάζοντες καὶ τιμῶντες τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τὴν μνήμην, ἂς ἐκτιμήσωμεν ὅσα ἐκεῖνοι ἐκέρδισαν ὡς χριστιανοὶ εἰς τὸν ἀγῶνα των διὰ τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς θυσιῶν των. Καὶ ἂς ἐμπνευσθῶμεν ἀπὸ τὴν στάσιν των καὶ τὸν γενναῖον ἀγῶνα των καὶ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατόν των. Ὁ ἀγὼν αὐτῶν ἦτο γενναῖος ὄντως καὶ καλός. Διότι ὁ δίκαιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀληθὴς δηλαδὴ χριστιανός, εἶναι πάντοτε καὶ ἀνδρεῖος. Διότι, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἡ δικαιοσύνη συμβαδίζει καὶ συνεργάζεται πάντοτε μὲ τὴν ἀνδρείαν, ἀμφοτέρων δὲ τὸ τέρμα καὶ ἡ ἔκβασις εἶναι ὁ θρίαμβος καὶ ἡ νίκη.

Ὅσοι ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀγωνισθῶμεν καὶ νὰ κακοπαθήσωμεν ὡς καλοὶ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, ἂς μὴ ἀμφιβάλλωμεν καὶ περὶ τῆς ἰδικῆς μας νίκης εἰς τοὺς ἀγῶνας ἡμῶν. Διότι καὶ δι' ἡμᾶς, ὡς καὶ διὰ τοὺς Ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας, ἡ νίκη ποὺ νικᾷ τὸν κόσμον εἶναι ἡ πρὸς τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου πίστις ἡμῶν. Διότι, ἐκεῖνος ποὺ νικᾷ τὸν κόσμον, δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ μὲ ἀγάπην πιστεύει ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

FRANK THOMAS*

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ "ΚΥΡΙΑΚΗΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΝ„

Μετάφρασις ὑπὸ ΙΩ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης

«Γενηθήτω τὸ θέλημά Σου».

Τὰ διάφορα αἰτήματα τῆς Κυριακῆς προσευχῆς συνδέονται στενὰ καὶ ἀπορρέουν λογικὰ τὸ καθένα ἀπ' τὸ ἄλλο: γιὰ ν' ἁγιασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία Του καὶ γιὰ νὰ ἔλθῃ ἡ βασιλεία Του πρέπει νὰ γίνῃ τὸ θέλημά Του καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπως εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ γιὰ νὰ γίνῃ τὸ θέλημά Του πρέπει νὰ ἔχουμε ἐξασφαλισμένο τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ὥστε βλέπετε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὄχι μόνον δὲν ἀποκλείει τὴν Λογικήν, ἀλλ' εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι λογικός, προχωρεῖ πάντοτε ἀπὸ τὰ ἐντὸς πρὸς τὰ ἐκτός, διότι γνωρίζει ὅτι ἡ ἀντίθετη κίνηση τίποτε τὸ μόνιμο δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποδώσῃ. Οὐδέποτε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θὰ δυνηθῇ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐὰν δὲν ἀρχίσῃ ἀπὸ μίαν ἀνακαίνηση ἐσωτερική. Ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ, καθοδηγουμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπη Του, πρέπει νὰ εἰσχωρήσῃ στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ δώσῃ στὴ ζωή του νέα κατεύθυνση, διότι διαφορετικὰ ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου θὰ μείνουν ἄκαρπες.

«Γενηθήτω τὸ θέλημά Σου!». Ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐπιβεβαιοῦμε τὴν προσωπικότητά Του. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μιὰ ἰδέα ἢ ἕνα ἰδεῶδες, μιὰ θεωρία ἀφηρημένη ἢ ἕνα πρόγραμμα, μιὰ ἔμπνευση ἢ ἕνα ἐλατήριο. Ὁ Θεὸς εἶναι ἕνα πρόσωπον, ἢ ἂν θέλετε, εἶναι ὅλα ὅσα προανέφερα, ἀλλὰ προσωποποιημένα, διότι μόνον ἕνα πρόσωπο μπορεῖ νὰ θέλῃ, νὰ σκέπτεται, ν' ἀγαπᾷ καὶ νὰ ἔρχεται σὲ στενὲς σχέσεις μὲ τὰ ἀνθρώπινα δημιουργήματα. Καὶ αὐτὸ μᾶς δίνει λογικῶς τὸ δικαίωμα νὰ Τοῦ ἀπευθύνομε προσευχές. Διαφορετικά, ἡ προσευχὴ θὰ ἦτο πρᾶγμα παράλογο.

«Ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς». Τὸ αἴτημα τοῦτο δικαιολογεῖ πληρέστερα τὴν κρίση ποὺ κάναμε γιὰ τὰ πρῶτα αἰτή-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 13 προηγουμένου τεύχους.

ματα δηλ. πρόκειται περὶ τῆς γῆς καὶ ὄχι τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἀκριβέστερον περὶ τοῦ οὐρανοῦ χάριν τῆς γῆς, ἀφοῦ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν μὲ τὸν θρίαμβο τοῦ θελήματός Του νὰ κατεβάσῃ τὸν οὐρανὸν Αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν.

Τί εἶναι πράγματι ὁ οὐρανός; Εἴπομεν καὶ προηγουμένως, ὅτι εἶναι μιὰ κατάσταση μᾶλλον παρὰ ἕνας τόπος. Ὁ οὐρανὸς εἶναι παντοῦ, ὅπου γίνεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Παραδέχομαι ὅμως ὅτι ὑπάρχουν βαθμοὶ στὴν ἐκδήλωση τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ Ι. Χριστὸς ἔλεγε: «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου μοναὶ πολλαὶ εἰσὶ» (Ἰωάν. 14, 2, 23). Δὲν θὰ μπορούσαμε κατ' ἀναλογίαν νὰ ποῦμε, ὅτι ὑπάρχουν τόποι περισσότερον καὶ ὀλιγώτερον οὐράνιοι, ὑπάρχουν καὶ βαθμοὶ εὐτυχίας μεγαλύτεροι καὶ μικρότεροι, ἀναλόγως μὲ τὸν βαθμὸ τῆς τελειότητος, ποὺ γίνεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ;

Ἄς μὴ λησμονοῦμε ποτὲ πόσο δύσκολο πρόβλημα ἔχει νὰ ἐπιλύσῃ ὁ Θεός, ὁ Θεὸς τῆς ἐλευθερίας: νὰ σχηματίσῃ δηλ. ἕνα βασίλειο ἀπὸ πρόσωπα ὅμοια μὲ Αὐτὸν ἐλεύθερα, τὰ ὁποῖα θὰ δέχονται ἐλεύθερα καὶ ἀβίαστα, σὰν παιδιά Του, τὴν θέλησή Του τ.ἔ. τὸν ὑπέρτατο νόμο τῆς ἀγάπης, χωρὶς ἡ θεϊκὴ θέληση νὰ τὰ ἐξαναγκάσῃ.

Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν σπουδαιότητα τοῦ αἰτήματος, ποὺ ἐξετάζομεν ἐδῶ, ἂς κάνουμε μιὰ προσπάθεια μὲ τὴν φαντασία μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε τὴν ἐντύπωση, ποὺ πρέπει ὁ κόσμος νὰ κάμῃ στὸν Σωτῆρα, ἐφόσον λαμβάνει μεγαλύτερη γνώση Του. Καὶ γιὰ νὰ διασαφήσω τὴν σκέψη μου, θὰ χρησιμοποιήσω μερικὲς εἰκόνες:

Μερικοὶ κτίσται κτίζουν ἕνα καθεδρικὸ ναό, ἀλλὰ κάποια παράξενη ἀσθένειά τους ξαφνικὰ τοὺς ἔκαμε ὅλους φρενοβλαβεῖς. Γιὰ νὰ βεβαιώσουν τὴν προσωπικότητά τους, νὰ διατηρήσουν τὰ δικαιώματά τους καὶ νὰ κάμουν πιστευτὴ τὴν ὑπεροχὴ τῆς διανοίας των, ὁ καθένας ἐργάζεται γιὰ λογαριασμό του, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἔχουν ξεφορτωθῆ τὸν ἀρχιτέκτονα, τοῦ ὁποίου ἐξέσχισαν τὰ σχέδια, καὶ θεωροῦν τὸν ἑαυτό τους πολὺ ἱκανό, διότι θέτουν ἐδῶ μὲν μιὰ δοκόν, ἐκεῖ ἕνα λίθο, ἀλλοῦ ἕνα σανίδι, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται οὔτε κατ' ἐλάχιστον γιὰ τὸ τί κάμνουν οἱ γείτονές των. Ἀπὸ τὸ φρικτὸν αὐτὸ χάος εἶναι δυνατὸν νὰ βγῆ μαγικῶς ἕνα ἀριστούργημα σὰν ἐκεῖνα τοῦ Μεσαίωνος, τὰ ὁποῖα θαυμάζουμε σήμερον; Νά, ὁ κόσμος, νὰ ἡ ἀνθρωπότης, στὴν κατάσταση ποὺ τοὺς βρῆκεν ὁ Ι. Χριστός.

Ἄλλο παράδειγμα: Εἰς ἕνα δημόσιο κῆπο μερικοὶ κηπουροὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιτήδειοι, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδείξουν τὴν τέχνη

τους μὲ τὸ νὰ φυτεύουν, ν' ἀνοίγουν διαδρόμους, νὰ σχηματίζουν δενδροτοιχίες, ἀλσύλια, ἄνδηρα κλπ. Δυστυχῶς καὶ οἱ κηπουροὶ αὐτοὶ ἔχουν προσβληθῆ ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστια καθὼς καὶ οἱ κτίσται, γι' αὐτὸ δὲν θέλουν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς ἕνα γενικὸ σχέδιο καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἀναγνωρίσουν κανένα σὰν ἀρχηγὸν καὶ ὁ καθένας ἐξ αὐτῶν φαντάζεται, ὅτι κάμνει ἕνα θαυμάσιον ἔργο, πολὺ ὡραιότερο παρὰ ἐκεῖνο τοῦ γείτονά του. Καὶ χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται λοιπὸν ὁ καθένας γιὰ τοὺς συνεργάτας του, ἀποφασίζει νὰ χαράξη καὶ νὰ φυτεύση ἐδῶ μὲν ἕνα ἀλσύλιον, ἐκεῖ δὲ ἕνα παρτέρι καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ γείτονάς του ἔχει διαφορετικὴ γνώμη, ἀποφασίζει καὶ ἐκεῖνος νὰ φυτεύση μιὰ δενδροστοιχία ἐκεῖ ὅπου ὁ πρῶτος ἤθελε νὰ κάνη παρτέρι ἢ νὰ φυτεύση ἔλατα ἐκεῖ ὅπου ὁ πρῶτος ἤθελε νὰ σχηματίση διάδρομο. Φαντάζεσθε τώρα τί θαυμάσιο πάρκο θὰ βγῆ ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν σύγχυση! Καὶ πῶς θὰ μαρτυρῆ τὴν ἐξυπνάδα τῶν ἐργατῶν του! Νά, σὲ ποιὰ κατάσταση βρῆκε τὴν ἀνθρωπότητα ὁ Χριστός, ὅταν ἦλθε στὴν γῆ.

Τρίτο παράδειγμα: Μιὰ ὀρχήστρα σχηματίζεται ἀπὸ ἐκλεκτοὺς μουσικούς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν προσβληθῆ ἀπὸ διανοητικὸ παραλήρημα. Δὲν θέλουν ἀρχηγό. Νομίζουν ὅτι ἀναδεικνύουν τὴν προσωπικότητά τους, ὅταν ἀρνηθοῦν νὰ συμφωνήσουν γιὰ νὰ παίζουν ἀπὸ κοινοῦ ἕνα σκοπὸ καὶ γι' αὐτὸ ὁ καθένας παίζει κάτι τι διάφορον, ἔστω καὶ ἂν εἶναι διαλεγμένο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς μουσικῆς τέχνης. Φαντάζεσθε τώρα ποιὰ μεγαλειώδης κακοφωνία θὰ προκύψη ἀπὸ τὴν ἀναρχικὴ ἐκτέλεση διαφόρων μεγαλειωδῶν μουσικῶν συνθέσεων! Οἱ ἀξιολύπητοι ἐκεῖνοι φρενοβλαβεῖς, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἐκλεκτοὶ μουσικοί, παρουσίασαν ὅμως κάτι τι ἀφαντάστως ἀποκρουστικό. Τέτοια κακοφωνία παρουσίαζε καὶ ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἐποχή, ποὺ τὴν ἐπισκέφθηκε ὁ Ι. Χριστός.

Τελευταῖον παράδειγμα: Σ' ἕνα σπουδαῖο σιδηροδρομικὸ σταθμὸ οἱ ὑπάλληλοι, ἐπειδὴ εἶχον προσβληθῆ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ φρενοβλάβεια, ἀπεφάσισαν, γιὰ ν' ἐκδηλώσουν τὴν ἐξαιρετική του φρόνηση, ν' ἀποκηρύξουν τὸν διευθυντή τους, νὰ μὴ συμμορφωθοῦν μὲ τὸ δρομολόγιο καὶ νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται κανένας ἀπ' αὐτοὺς γιὰ τὴν ἐργασία τῶν ἄλλων, νὰ προσπαθοῦν δὲ παρὰ ταῦτα νὰ θέσουν σὲ κυκλοφορία τοὺς εἱρμούς, θερμαίνοντας τὶς ἀτμομηχανές, καὶ νὰ μεταφέρουν ταξιδιῶτες. Ποιὸς δὲν φαντάζεται τώρα ποιὲς ἀνυπολόγιστες καταστροφὲς ἠμποροῦν νὰ προέλθουν ἀπὸ μιὰ παρόμοια νοοτροπία; Ἐφόσον ἐπρόκειτο νὰ φυτευθῆ ἕνα πάρκο ἢ νὰ καλοεκτελεσθῆ μιὰ συναυλία, οἱ συνέ-

πειες τῆς ἀσυμφωνίας τῶν ἐκτελεστῶν δὲν ἦσαν τόσο φοβερές. Τώρα ὅμως ποὺ πρόκειται γιὰ τὶς τεράστιες μηχανές, ποὺ λέγονται σιδηροδρομικοὶ εἱρμοί, ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἐκτίθεται σὲ κίνδυνο προφανῆ καὶ διασαλεύεται ἡ ὁμαλότητα τῆς συγκοινωνίας καὶ ἡ ἀσφάλεια.

Ἰδοὺ τί εἶχεν ἀντιληφθῆ ἀμέσως ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου, ὁ Ὁποῖος δὲν εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ τὴν παράκρουση τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐπειδὴ προήρχετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου τὸ πᾶν εἶναι ὡραιότης, ἁρμονία, τάξη, ἀπαρασάλευτη εὐτυχία, διότι ὅλοι καὶ ὁ καθένας ἐκεῖ εἶναι ἀρκετὰ νουνεχεῖς, ὥστε νὰ ὑποταχθοῦν στὸν νόμο τῆς ἀγάπης, ποὺ εἶναι ἡ ἐκδήλωση τῆς θελήσεως τοῦ Πατρός, εἶχε λοιπὸν ἀντιληφθῆ ἀμέσως ὁ Χριστὸς τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη θεραπείας χωρὶς καθυστέρηση. Ὅταν λοιπὸν μᾶς διδάσκῃ νὰ λέγουμε: «Γενηθήτω τὸ θέλημά Σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς», μᾶς δείχνει μὲ σαφῆ καὶ ἀναντίρρητο τρόπο τόσον τὴν ἀσθένεια ὅσον καὶ τὴν θεραπεία της.

Ἄλλως τε, ὁ Χριστὸς δὲν περιωρίσθηκε στὸ νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ δίνῃ συμβουλές. Καὶ Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔζησε μὲ τάξη καὶ ἁρμονία ἀπόλυτη, τουτέστι μὲ ὑποταγή. Σὲ ἡλικία ἀκόμη 12 ἐτῶν ἀπήγγειλε στὸν ναὸ λόγους ἐμβριθεῖς, ποὺ εἶχον προκαλέσει τὸν θαυμασμὸ διδασκάλων σοφῶν, ποὺ ἐθεωροῦντο σὰν ἀντιπρόσωποι τοῦ Θεοῦ. «Δὲν γνωρίζετε ὅτι ἔπρεπε ν' ἀσχολοῦμαι μὲ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Πατρός του;» (Λουκ. 2, 49). Βραδύτερον δὲ παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακὼβ δὲν λέγει στοὺς μαθητάς Του «Ἐμὸν βρῶμα ἐστὶν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον»; (Ἰωάν. 4, 34). Ἄλλοτε πάλιν τολμᾶ νὰ διακηρύξῃ πρὸς τὰ πλήθη. «Ὁ ἀποστείλας με εἶναι μαζί μου, δὲν μ' ἀφήνει μόνον, διότι πάντοτε κάμνω τὸ ἀρεστὸν εἰς Αὐτὸν» (Ἰωάν. 8, 29). Πρὸ τῆς ἀγωνίας τῆς Γεθσημανῆ λέγει στοὺς μαθητάς Του: «Δὲν θὰ ὡμιλοῦσα πλέον μαζί σας, διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου· δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπάνω μου, ἀλλὰ πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα καὶ ὅτι ἐνεργῶ σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔδωσεν ὁ Πατήρ μου» (Ἰωάν. 14, 30 - 31). Στὸν κῆπο τέλος τῆς Γεθσημανῆς, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καταβάλλει ὑστάτη προσπάθεια, γιὰ νὰ προκαλέσῃ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ βούληση τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρός Του, ὁ Κύριος ἀναφωνεῖ τρὶς κατ' ἐπανάληψη: «Πάτερ μου, εἰ δυνατὸν παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν οὐχ' ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς Σὺ» (Ματθ. 26, 39, 42). Ἡ νίκη ὑπῆρξε πλήρης καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἔμεινεν υἱϊκὰ σεβαστὸν ἀκόμη καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ὅταν ἀνέκραξε τὸ «Δι-

ψ ῶ», τὸ ἔκαμε γιὰ νὰ πληρωθῆ ἡ Γραφὴ δηλ. τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς Αὐτοῦ.

Καὶ ἂς νομίση κανείς, ὅτι μιὰ τέτοια ὑποταγὴ καὶ σύμμόρφωση μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀπώλεια ἢ τὸν ἀκρωτηριασμὸ τῆς προσωπικότητος, διότι ὁ Ἰ. Χριστὸς εἶναι ἡ ἰσχυρότερη καὶ ὡραιότερη καὶ τελειότερη προσωπικότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Ἰ. Χριστὸς εἶναι ὁ ὑ π ε ρ ά ν θ ρ ω π ο ς, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ἡ νεωτέρα φιλοσοφία. Ὄχι ὅμως ὁ ὑπεράνθρωπος ποὺ δὲν βρίσκεται στὰ λογικά του, διότι ἐξέλαβε τὸν ἑαυτό του σὰν τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος, ἀλλ' ὁ ἐξόχως σοφὸς ὑπεράνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισεν, ὅτι τὸ μεγαλύτερο προνόμιό Του καὶ προτέρημα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ καθῆκον Του εἶναι τὸ νὰ συμμορφώση καὶ νὰ ταυτίση τὴν θέλησή Του μὲ τὴν θέλησα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰ. Χριστὸς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἔλεγε: «Ἔρχομαι, ὦ Θεέ, γιὰ νὰ ἐκπληρώσω τὸ θέλημά Σου» (Ἑβρ. 10, 7), καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπ' τὰ βάθη τῆς ψυχῆς Του ἀνέκραζε: «Γενηθήτω τὸ θέλημά Σου ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πρωτίστως ἐπ' ἐμοῦ σ' ὅλη μου τὴν ζωὴ καθὼς γίνεται στὸν οὐρανό» καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἀνήρχετο ὑψηλότερα. Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐγινόταν ἢ ξαναγινόταν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόσον ἐταυτίζετο ἡ θέλησή Του πρὸς τὴν θέλησα τοῦ Θεοῦ. Νά, τί θὰ συνέβαινε καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν δὲν ἁμάρτανε. Ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐβάδιζε βραδέως μέν, ἀλλ' ἀσφαλῶς πρὸς τὴν θεϊκὴν ζωήν. Θὰ ἐπλησίαζεν ἀσφαλῶς στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ συμμετεῖχε στὴν θεϊκὴ φύση, ἂν θὰ ἦτο ἀρκετὰ νουνεχής, ὥστε νὰ συνεργασθῇ οἰκειοθελῶς στὸ σχέδιο τοῦ Δημιουργοῦ Της σύμφωνα μὲ τὴν θέλησή Του.

Διηγοῦνται ὅτι κάποιος περίφημος μουσικός, ὅταν ἐμβῆκε σ' ἕνα ναόν, ὅπου ὁ χορὸς ἐκτελοῦσε κάποια μουσικὴ σύνθεση, ἀντελήφθη ἀμέσως ὅτι ἔψαλλον παράφωνα. Τότε, χωρὶς νὰ κάμη καμμιὰ παρατήρηση, ἐπλησίασε τὸν χορὸ καὶ ἄρχισε νὰ ψάλλη σωστά. Σιγὰ - σιγὰ ἄρχισε νὰ παρασύρη τοὺς ψάλτες: στὴν ἀρχὴ μιὰ φωνή, σὲ λίγο δύο, κατόπιν τρεῖς καὶ τέλος ὅλες οἱ φωνὲς εἶχον ἐναρμονισθῆ μὲ τὴν ἰδικήν του καὶ τότε ἔπαυσεν ἡ παραφωνία καὶ ἀποκαταστάθηκε τέλεια συμφωνία καὶ ἁρμονία. Τέτοια εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἰ. Χριστοῦ στὸ μέσον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐμφανίσθηκε μέσα στὶς διχόνοιές μας, ποὺ εἶναι ὁ ἄμεσος καρπὸς τῆς παρακρούσεως, ποὺ καλεῖται ἁμαρτία. Χωρὶς νὰ προσβάλη κανένα, χωρὶς νὰ ἐκτοπίση κανένα, ἄρχισε βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς ν' ἀναπέμπη στὸν οὐρανόν, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς παραφωνίες τῆς

γῆς, μιὰ μελωδικὴ φωνή, καθαρή, ὀρθή, ἁρμονική. Ἀρχικῶς ἡ ἀντίθεση ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε κατέληξε στὸν σταυρό. Ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους εἶχεν ἑλκύσει πρὸς τὸν Ἑαυτό Του ἐπάσχισαν ὥστε ν' ἀντηχῆ στὸν κόσμον ἡ ἴδια μελωδικὴ φωνή. Βαδίζοντες στὰ ἴχνη τοῦ Διδασκάλου των, τοῦ μεγίστου ἐκ τῶν Καλλιτεχνῶν τοῦ κόσμου, προσεπάθησαν παρ' ὅλες τὶς παραφωνίες νὰ διατηρήσουν τὴν συμφωνία. Καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον - βραδέως, ἀλλοίμονον! - οἱ ἦχοι ποὺ ἐκπέμπονται ἐκ τῆς γῆς μεταμορφοῦνται. Προσεγγίζουν πρὸς τὶς οὐράνιες ἁρμονίες. Ὁ οὐρανὸς σιγὰ - σιγὰ βρίσκει ἀπήχηση στὴν γῆν καὶ θὰ ἔλθη ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἁρμονία θὰ εἶναι τελεία, διότι ἡ ἀνθρώπινη νότα, ἀφοῦ γίνη ἄψογη, θ' ἀναμειχθῇ μὲ τὴν οὐράνια νότα, μὲ τὴν φαιδρὴ καὶ μελωδικὴ μολπὴ τῶν οὐρανίων στρατιῶν. Ὑπὸ ποίας συνθήκας; Μ' ἕνα ὅρον: νὰ γίνη τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καθὼς γίνεται στὸν οὐρανόν.

Γιὰ νὰ φθάση ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος, μοῦ φαίνεται πὼς πρέπει νὰ περάση ἀπὸ τρεῖς φάσεις πολὺ χαρακτηριστικές: Ἐν πρώτοις, στὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς του, μόλις ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ζωώδη κατάσταση[1] ποὺ δέν εἶναι ἐλεύθερη, διότι ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἐνστίκτων, νομίζει τὸν ἑαυτό του πολὺ ἔξυπνον, ὅταν ζῇ μὲ τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς ἰδιοτροπίες του. Νομίζει ὅτι ἐξασφαλίζει τὴν ἀτομικότητά του, ἂν πραγματοποιῇ τὴν θέλησή του, μὲ κίνδυνον νὰ λυπήση ἐκείνους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀνατροφή του. Εἶναι ἡ φάση τῆς πάλης. Ὅλοι οἱ παιδαγωγοὶ τὴν γνωρίζουν καθὼς γνωρίζουν καὶ πόσες φοβερὲς στιγμὲς πρέπει νὰ διέλθουν μαζὶ μὲ τὸ παιδί, ὅταν αὐτὸ ξεσκεπάζει τὴν προσωπικότητά του καὶ ζητεῖ μὲ τὴν ἀνυποταξία του νὰ τὴν ἐπιβάλη.

Ἡ πρώτη αὐτὴ φάση εἶναι ἡ τῆς ἀνυποταξίας καὶ ὄχι ἡ τῆς ἐλευθερίας. Ἐνδέχεται νὰ παραταθῇ, ἀλλοίμονον! καθ' ὅλη τὴν ζωὴ καὶ νὰ μεταβάλη τὸν ἄνθρωπο σ' ἐπαναστάτη. Καὶ ἐνῶ στὴν περίπτωση αὐτὴν νομίζουμε πὼς εἴμεθα ἐλεύθερα ὄντα, δὲν εἴμεθα παρὰ δοῦλοι ἀξιοθρήνητοι, διότι δὲν ὑπάρχουν χειρότεροι τύραννοι ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπία, ἀπὸ τὴν ἀπληστία καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερτροφικὸν Ἐγώ. Οἱ φρόνιμοι προσπαθοῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατάσταση καὶ τότε

---

[1] Ὁ Fr. Thomas εἰς ἄλλα συγγράμματά του ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Δαρβίνειος θεωρία δύναται νὰ διατυπωθῇ κατὰ τρόπον μὴ ἀντικείμενον πρὸς τὸν Χριστιανισμόν· ὅταν δηλ. γίνη δεκτόν, ὅτι ὁ Δημιουργὸς τῆς ζωῆς εἶναι ὁ Θεός, ὁ Ὁποῖος ἐπροίκισε τὸ ζωϊκὸ κύτταρο μὲ τὸ χάρισμα νὰ ἐξελίσσεται ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας τελειοποιούμενον (σημ. Μ.).

κάμνουν μιὰ ἄλλη δοκιμή: τὴν δοκιμὴ τῆς ἑτεραρχίας· ἀναγνωρίζουν δηλ. ὅτι ὑπάρχουν νόμοι στὸν ἠθικὸ κόσμο, καθὼς ὑπάρχουν στὸν φυσικὸ κόσμο καὶ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτεῖ νὰ συμμορφωθῆ πρὸς αὐτούς. Καὶ ὅσον ὁ ἄνθρωπος συμμορφώνεται πρὸς τοὺς νόμους αὐτούς, ὅσο συμμετέχει στὴν παγκόσμια νομοκράτεια, σὰν ἕνας τροχὸς τῆς παγκόσμιας μηχανῆς τόσο περισσότερον αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ἰσχυρὸ καὶ εὐτυχισμένο. Ἀλλ' ἂν σταματήση κανεὶς ἐδῶ καὶ δὲν προχωρήση περισσότερον, δὲν πραγματοποιῆ τὸν προορισμό του. Ὁ ἄνθρωπος ἐφόσον παραμένει σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση τῆς νομοκρατείας δὲν εἶναι καὶ πάλιν παρὰ ἕνας δοῦλος, ὁ ὁποῖος ὑπακούει, διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμη διαφορετικὰ καὶ διότι βρίσκει πὼς εἶναι συμφέρον του νὰ συμμορφώνεται μὲ τὴν θέλησῃ τοῦ κυρίου του. Γιὰ νὰ γίνη ὅμως τέλειος ἄνθρωπος, πρέπει νὰ προχωρήση βαθύτερα, πρέπει ὄπισθεν τοῦ νόμου ν' ἀνακαλύψη τὸν νομοθέτην, ὄπισθεν τῆς μηχανῆς πρέπει ν' ἀνακαλύψη τὴν ὑπερτάτη θέληση καὶ τί λέγω; ν' ἀναγνωρίση στὸ πρόσωπο τοῦ Νομοθέτη τὸν Πατέρα, τοὺς δὲ νόμους ποὺ διέπουν τὸν κόσμο νὰ τοὺς θεωρήση σὰν ἔκφραση τῆς Πατρικῆς βουλήσεως.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πεῖρα, τὴν ὁποίαν ἔχουν ὅλοι ἐκεῖνοι ὅσοι ἔχουν συναισθανθῆ τὴν ἀληθινή των ὀντότητα κι' ἔχουν ἀντιληφθῆ, ὅτι δὲν εἶναι ἁπλᾶ φυσικὰ ἢ ἠθικὰ ὄντα, ἀλλὰ ὄντα πνευματικά. Γνωρίζουν ὅτι γιὰ νὰ εἶναι ἀληθῶς τέκνα τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ γίνουν τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι γιὰ νὰ γνωρίσουν τὴν ἔνδοξη ἐλευθερία τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ ὑπακούσουν στὸν νόμο τῆς ζωῆς των. Δὲν εἶναι νόμος ἀνώνυμος, ἀπρόσωπος, ἀλλ' ἡ ἔκφραση τῆς θελήσεως, τῆς ἀγάπης ἑνὸς Πατρὸς στοργικοῦ καὶ εὐσπλαγχνικοῦ. Γιὰ νὰ φθάσουν ὅμως ἕως ἐδῶ, πρέπει ν' ἀναφωνήσουν μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μὲ ὅλη τὴν δύναμη τῆς ψυχῆς των! Γενηθήτω τὸ θέλημά Σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· Ἰδού, Θεέ μου, ἔρχομαι νὰ ἐκτελέσω τὸ θέλημά Σου!

Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε αὐτὴ ἡ στάση, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἐχαράξαμε; Ὅταν ἐπαναλαμβάνουμε τὴν Κυριακὴ προσευχή, εἴμεθα τοποθετημένοι στὶς ἀπαιτούμενες συνθῆκες τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ;

Εἶναι πιθανὸν μεταξὺ τῶν ἀναγνωστῶν μου νὰ ὑπάρχουν καὶ μερικοί, ποὺ εὑρίσκονται σὲ κατάσταση ἀνταρσίας κατὰ τοῦ Θεοῦ. Οἱ τοιοῦτοι ἐκπλήσσονται, διότι εὑρίσκουν τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ σκληρή, αὐστηρή, ἐπίμονη. Καὶ ὅμως ἂν ἄρχιζαν ἀπὸ ἐκεῖ, ποὺ πρέπει ν' ἀρχίσουν, ἂν δηλ. καθὼς ὁ ἄσωτος υἱὸς προσήρχοντο στὸν Πατέρα των καὶ

τοῦ ἔλεγον τό: Ἡμάρτησα, διότι ἐξετέλεσα τὴν ἰδική μου θέληση, διότι ὠργάνωσα μόνος μου τὴν ζωή μου, διότι ἀκολούθησα δικούς μου δρόμους. Λυπήσου με, διότι ὑποφέρω καὶ συγχρόνως αἰσθάνομαι ἔνοχο τὸν ἑαυτό μου!

Θὰ παραξενευόμουνα πολύ, ἂν οἱ τέτοιοι δὲν ἐλάμβανον ἀμέσως τὴν ἀπάντησιν ἄνωθεν καὶ ἂν δὲν ἐλάμβανον πεῖραν περὶ τούτου, καθὼς ὁ ἄσωτος υἱός, ὅτι δηλ. ἀφοῦ ἅπαξ ἡ βούληση συμφωνήση καὶ προσχωρήση, ἀποκαθίσταται ἡ ἐπικοινωνία της μὲ τὸν οὐράνιον Πατέρα, ὁπότε ἡ πατρικὴ οἰκία ἀνοίγει διάπλατα καὶ τότε ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ ὑλικὴ ἀκόμη ἀφθονία ἐξασφαλίζεται, διότι ἐκεῖνο ποὺ θέλει ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὁ θάνατος τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἡ ἐπιστροφὴ καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ('Ιεζεκ. 33, 11). Ὁ Θεὸς θέλει πάντες οἱ ἄνθρωποι νὰ σωθοῦν (1 Τιμ. 2, 4) καὶ οἱ πιὸ κακοὶ καὶ ἀνυπότακτοι.

Εἶναι γνωστοὶ οἱ θαυμάσιοι λόγοι τοῦ ἀπ. Παύλου, ποὺ βρίσκονται στὴν ἀρχὴ τοῦ β' μέρους τῆς ἐπιστολῆς του πρὸς Ρωμαίους: «Σᾶς παρακαλῶ, ἀδελφοί, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, νὰ προσφέρετε τὰ σώματά σας ὡς θυσίαν ζωντανή, ἁγίαν, εὐχάριστη στὸν Θεόν, πρᾶγμα ποὺ θὰ εἶναι ἐκ μέρους σας μιὰ λογικὴ λατρεία. Μὴ συσχηματίζεσθε μὲ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ μεταμορφωθῆτε μὲ τὴν ἀναγέννηση τῆς διανοίας σας, γιὰ νὰ δοκιμάσετε ὅτι ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ εἶναι καλή, εὐάρεστη καὶ τέλεια» (Ρωμ. 12, 1 - 2). Ὅταν πλέον γίνη ἡ παραίτησή μας ἀπὸ κάθε ἀξίωσή μας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσουμε τὴν παραδοχὴ τῆς προσευχῆς μας, πρέπει νὰ παραδοθοῦμε σ' Ἐκεῖνον ὁ Ὁποῖος διὰ μέσου τοῦ Πνεύματός Του θέλει νὰ μεταμορφώση ὁλόκληρη τὴν ὀντότητά μας σὲ βαθμόν, ὥστε νὰ μᾶς κάμνη νὰ εὑρίσκουμε πάντοτε τὴν θέλησή Του καλή, εὐάρεστη καὶ τέλεια. Θὰ τὴν εὕρουμε δὲ ἔτσι πρωτίστως μὲ τὴν βοήθεια τῆς πίστεως, διότι ἔχουμε ἐμπιστοσύνη στὸν Θεὸν καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἠμποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἐξαπατᾷ. Ἔπειτα δέ, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἐφόσον θὰ κατανοήσουμε καλλίτερα τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ θ' ἀντιληφθοῦμε καλλίτερα, ὅτι ἡ θέλησή Του εἶναι ἔκφραση αὐτῆς τῆς ἀγάπης Του, τότε θὰ μάθουμε ἐκ πείρας, ὅτι ὁ ἀπ. Παῦλος εἶχε δίκαιον. Ἄ! βεβαίως ὑπάρχουν στιγμὲς δύσκολες, πολὺ δύσκολες, ὑπάρχουν δρόμοι κάποτε τραχεῖς, πολὺ μυστηριώδεις, ἀκατανόητοι, ὑπάρχουν προσπάθειες, σταυροὶ δυσβάστακτοι, ὑπάρχουν θλίψεις, ποὺ κάμνουν τὴν σάρκα νὰ κατεξανίσταται. Ἀλλὰ ἡ γαλήνη ἀποκαθίσταται καὶ ἡ δοκιμασία γίνεται δεκτὴ καὶ τὸ καθῆκον ἐκτελεῖται, ὅταν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ βεβαιώση τὸν ἑαυτό του μὲ βαθειὰ πεποίθηση, ὅτι τοιουτοτρόπως

φερόμενος ἐκπληροῖ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲν κατανοοῦν πολλοί, ὅτι ἡ θέληση αὐτὴ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἄσκηση ποὺ κάνουμε γιὰ νὰ συμμορφωθοῦμε πρὸς αὐτὴν μᾶς δίνει τὴν ἔννοια τῆς ζωῆς; Ὅλα τὰ κεντρίσματα, ὅλες οἱ ἀντιξοότητες, ὅλες οἱ ἐναντιότητες τῆς ζωῆς, ὅλες οἱ ἀπογοητεύσεις δὲν εἶναι ὡς τόσα καρφιά, τὰ ὁποῖα καρφώνουν στὸν σταυρὸ τὴν φιλαυτία μας, γιὰ νὰ μᾶς διδάξουν ν' ἀπαρνηθοῦμε τὴν ἰδική μας θέληση καὶ ν' ἀφήσουμε τὸ στάδιον ἐλεύθερο στὴν θέληση τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ θριαμβεύσῃ; Καὶ σημειώσατέ το καλά: οἱ ἀναρίθμητες μικροδοκιμασίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ συνήθως εἶναι πολὺ πιὸ δυσβάστακτες παρὰ οἱ μεγάλες δοκιμασίες ἔχουν ὡς σκοπό, καὶ πρέπει νὰ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τελικό, νὰ κάμψουν τὴν προσωπική μας θέληση καὶ νὰ τὴν θραύσουν ἐν ἀνάγκῃ, χωρὶς ποτὲ νὰ τὴν καταργήσουν ἢ νὰ τὴν καταστρέψουν. Ἄ! ἀφοῦ ζητήσαμε ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ γίνῃ τὸ θέλημά Του ἐπὶ τῆς γῆς, καθὼς γίνεται στοὺς οὐρανούς, στὴν ζωή μας καθὼς καὶ στὴν ζωὴ τῶν προσφιλῶν μας, στὶς συμπάθειές μας, στὶς συνήθειές μας καὶ στὶς ἐργασίες μας, καθὼς στὴν ζωὴ τῶν ἀδελφῶν μας, εἴθε νὰ καταλάβουμε πόσον ὅμορφον εἶναι νὰ ζῇ κανεὶς ἐπὶ τῆς γῆς ἐργαζόμενος γιὰ τὸν θρίαμβο τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀντικατάσταση καὶ καθιέρωση τῆς ἁγίας θελήσεως Αὐτοῦ στὴν θέση τῆς ἀντάρτιδος θελήσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

Εἴθε νὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβουμε τὴν μονότονη καὶ κουραστικὴν ἐργασία μας καθὼς ἦτο καὶ ἡ ἐργασία τοῦ Ἰησοῦ στὸ ἐργαστήριο τοῦ πατρὸς του Ἰωσήφ, εἴθε νὰ ξαναρχίσουμε ὑπηρετοῦντες τοὺς ἀδελφούς μας κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ θείου Διδασκάλου, ὁ Ὁποῖος ἔπλυνε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν Του, εἴθε νὰ ὑπομείνουμε ὅλες τὶς δίψες καὶ ὅλες τὶς ἀγωνίες τῆς Γεθσημανῆς μας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ «ἀνθρώπου τοῦ πόνου» ὄχι ἀπὸ ἐξαναγκασμὸν ἀπὸ τυφλὴ μοῖρα εἴτε ἀπὸ ἀπρόσωπη ἑτεραρχία, ἀλλὰ μὲ χαρὰ διότι ἐκπληροῦμεν ἀπὸ ἐλεύθερη καὶ ἀβίαστη ἀπόφαση τὸ θέλημα τοῦ τρυφερωτέρου Πατρός, ὁ Ὁποῖος εἶναι πρόθυμος νὰ μᾶς βοηθήσῃ διὰ τοῦ Πνεύματός Του ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑποταγῆς ποὺ θὰ ἐπιδείξουμε.

(Συνεχίζεται)

ΕΠΙ ΤΗ, ΕΘΝΙΚΗ, ΕΟΡΤΗ, ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ

Ο ΔΙΠΛΟΥΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ

Ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ψυχικῆς ἀνατάσεως καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἐπανηγυρίσθη καὶ ἐφέτος ἀνὰ τὸ πανελλήνιον ἡ 146η ἐπέτειος τῆς ἱστορικῆς μεγάλης ἡμέρας τῆς ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους ἀπὸ τὸν σκληρὸν ζυγὸν δουλείας τετρακοσίων ἐτῶν.

Ὁ ἐπικὸς καὶ εὐγενὴς ἀγὼν τοῦ 1821 ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ ηὐλογήθη ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας, διότι δὲν ἦτο ἀγὼν κατακτητικὸς καὶ ἐπεκτατικός, ἀλλ' ἀπελευθερωτικὸς καὶ ἀνθρωπιστικός, ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ ἀνεκτιμήτου καὶ θείου τούτου δώρου. Οἱ ἀκατάβλητοι ἥρωες τοῦ 1821 ἠγωνίσθησαν διὰ τὰ ἀθάνατα ἰδεώδη: τὴν θρησκείαν, τὴν πατρίδα, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν οἰκογένειαν καὶ ἐνίκησαν.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πανηγυρίζων τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐθνικήν του ἑορτήν, ἑορτάζει διπλοῦν Εὐαγγελισμόν: τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θείου Λυτρωτοῦ, τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀγάπης, τῆς γαλήνης καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τὰ ἐλευθέρια τῆς Ἑλλάδος. Τὸ κοσμοχαρμόσυνον καὶ κοσμοσωτήριον τοῦτο γεγονὸς ἐξυμνεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία ψάλλουσα:

— Εὐαγγελίζου γῆ χαρὰν μεγάλην,
Αἰνεῖτε οὐρανοὶ Θεοῦ τὴν δόξαν...

— Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις· ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται.

— Εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».

Διὰ τὰ δύο εὐγενῆ ἰδεώδη: γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστι τὴν ἁγία, γιὰ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία, ἠγωνίσθησαν οἱ ὑπόδουλοι πατριῶται

τοῦ 1821 καὶ ἐνίκησαν. Αὐτὴν τὴν διπλῆν ἐπέτειον, τὸν διπλοῦν Εὐαγγελισμόν, ἑορτάζομεν ἑκάστην 25ην Μαρτίου, ἀφότου διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 15ης Μαρτίου τοῦ 1837 καθωρίσθη ἡ 25η Μαρτίου νὰ ἑορτάζεται ὡς ἐπέτειος τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας. Τὸ Βασιλικὸν καὶ ἱστορικὸν Διάταγμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΟΘΩΝ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐπεὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματείας θεωρήσαντες, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25ης Μαρτίου, λαμπρὰ καθ' ἑαυτήν, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τελουμένην ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἶναι προσέτι λαμπρὰ διὰ τὴν κατ' αὐτὴν ἔναρξιν τοῦ περὶ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καθιεροῦμεν τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς ὡς ἡμέραν Ἐθνικῆς Ἑορτῆς.

ΟΘΩΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Μαρτίου 1837.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Γραμμάτων τῆς Ἐπικρατείας Ὑπουργός.

Γ. Γλαράκης»

Ἡ 25η Μαρτίου, ἡ ἐπέτειος τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας, ποὺ τὴ μνήμη της τὸ Ἔθνος χαιρετᾶ γονατιστό, θὰ ἑορτάζεται εἰς τὸ διηνεκὲς καὶ θὰ πανηγυρίζεται ὄχι μόνον ὡς Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ ἑορτὴ ἀλλὰ καὶ ὡς ἑορτὴ πανανθρωπίνη, διότι εἶναι ἑορτὴ τῆς Ἰδεατῆς Ἐλευθερίας, τοῦ ἀναφαιρέτου καὶ ἀνεκτιμήτου τούτου ἀγαθοῦ, τὸ ὁποῖον ἐδώρησεν ὁ Δημιουργὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον.

ΜΙΑ ΘΕΟΣΤΥΓΗΣ ΣΥΜΠΑΙΓΝΙΑ
Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΚΑΤ' ΑΥΤΗΝ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΣΕΙΣ

Ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΟΥ Π. Ν.

Ἡ δίκη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι πρόβλημα. Πρόβλημα νομικὸν ἀναγόμενον εἰς τὸ κατὰ πόσον ἐτηρήθησαν κατ' αὐτὴν αἱ δικονομικαὶ διατάξεις τοῦ δικαίου τῆς ἐποχῆς, καὶ εἰς τὸ κατὰ πόσον ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις ἦτο ἔγκυρος καὶ ἐκτελεστή. Ἀποτελεῖ δὲ ὡς ἐκ τούτου, θέμα ἐξόχου ἐνδιαφέροντος, ἡ περὶ τὸ ὁποῖον, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, δημιουργηθεῖσα κίνησις, εἶναι χαρακτηριστική. Παρὰ δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1931 [1] Ἰουδαϊκὸν Δικαστήριον συνελθὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Dr. Veldeissel μετ' ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως, διεκήρυξεν ἀθῷον τὸν Ἰησοῦν, καὶ παρὰ τὸ ὅτι καὶ ἐσχάτως παρετηρήθη ποιά τις κίνησις [2] τῶν ἀπογόνων τῶν «θεοκτόνων» ἐκείνων Ἰουδαίων πρὸς ἀναψηλάφησιν τῆς δίκης καὶ ἀπόσεισιν πάσης εὐθύνης βαρυνούσης δίκην κατάρας καὶ ἀναθέματος σύμπαν τὸ γένος τῶν Ἑβραίων, αὕτη ἐξακολουθεῖ νὰ κεντρίζῃ τὸ ἐνδιαφέρον μας. Τὸ ὅλον δὲ θέμα καθίσταται λίαν ἐπίκαιρον καὶ λόγῳ τῆς ἐπὶ θύραις μεγάλης τοῦ Πάσχα Ἑορτῆς, καθ' ἣν οἱ Χριστιανοὶ καλούμεθα ὅπως νοερῶς «ἀναβῶμεν εἰς Ἱεροσόλυμα» καὶ παραστῶμεν μάρτυρες τῶν Σεπτῶν Παθῶν διὰ μίαν εἰσέτι φοράν: τῆς προδοσίας, τῆς συλλήψεως, τῆς ἀνακρίσεως, τῆς φραγγελώσεως, τῆς ἀτίμου καταδίκης.

Νομικῶς ἐξεταζόμενα τὰ Πάθη, ἀποτελοῦν συνονθύλευμα παρανομιῶν καὶ παρατυπιῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς δίκης. Κατὰ κυριολεξίαν δὲν πρόκειται περὶ δίκης ἀλλὰ περὶ δικαστικῆς παρῳδίας. Περὶ μιᾶς κατὰ συρροὴν ἐγκληματικῆς δραστηριότητος βασιζομένης ἐπὶ τῆς, καταχθονίων καὶ κακοβούλων παραγόντων, οἰκτρᾶς συμπαιγνίας. Ὁ Dupin [3] ἀσχοληθεὶς εἰδικῶς μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἐξ ἐπόψεως νομικῆς

---

[1] Λ. Ἰ. Φιλιππίδου. Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς. Ἀθῆναι 1958, σ. 586.

[2] Βλ. σχετ. Λ. Φιλιππίδου ἐνθ' ἀνωτ. Ἀπὸ τοῦ 1945 οἱ Ἑβραῖοι ἀναζητοῦντες τὰ αἴτια τοῦ ἀντισημιτισμοῦ, ἀποδίδουν ταῦτα εἰς τὴν εὐθύνην των διὰ τὴν θανάτωσιν οῦ Ἰησοῦ.

[3] Ν. Π. Δημητρακοπούλου, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις τ. ΙΙ Ἀθῆναι 1912, σ. 159.

καὶ θεωρήσας τὸν Ἰησοῦν ὡς κοινὸν κατηγορούμενον, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ἐδικάσθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰσχυουσῶν δικονομικῶν καὶ οὐσιαστικῶν διατάξεων. Ὁ δὲ γάλλος νομικὸς Jacquenot ἐπιχειρήσας [4] καὶ οὗτος τὸ αὐτὸ πείραμα, κατέληξεν ὡσαύτως εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, παρατηρήσας ὅτι αἱ λαβοῦσαι χώραν κατὰ τὴν περίπυστον δίκην παρανομίαι, καθιστοῦν τὴν ἀπόφασίν της ἄκυρον. Ἐκ τούτων ἁπάντων εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ παρῳδία ἐκείνη ἀποτελεῖ κατάφωρον προσβολὴν τοῦ πατρίου Δικαίου τῶν Ἑβραίων, ὡς καὶ τοῦ παρὰ Ρωμαίοις ἀκμαίου περὶ Δικαίου συναισθήματος. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ σκοπιᾶς νομικῆς τὰ πραχθέντα, ἀντλοῦντες ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς ἰσχυούσας τότε νομικὰς διατάξεις, ἐκ δὲ τῆς Κ. Δ. καὶ εἰδικώτερον ἐκ τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων τὰς μεμαρτυρημένας παραβάσεις των.

Κατ᾽ ἀρχήν, βάσει τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν, ὁ Ἰησοῦς ἐδικάσθη ὑπὸ δύο Δικαστηρίων κατὰ δύο διακεκριμένας διαδικασίας. Ζήτημα ἐγεννήθη, ἐπὶ τοῦ ἐὰν πρόκειται περὶ μιᾶς δίκης κατὰ δύο στάδια, ἢ περὶ δύο δικῶν ἀνεξαρτήτων. Τινὲς [5] ὑπεστήριξαν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ μιᾶς, ἀλλὰ περὶ δύο δικῶν αἵτινες δὲν ἀφοροῦν εἰς τὸ αὐτὸ παράπτωμα. Ὀρθοτέρα ὅμως φαίνεται ἡ ἀντίθετος ἄποψις ἡ δεχομένη τὴν ἐκδοχὴν τῆς μιᾶς δίκης κατὰ δύο στάδια. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τῶν Εὐαγγελίων, σαφῶς ὁμιλούντων περὶ ἁπλῆς ἐπικυρώσεως ἐκ μέρους τοῦ Πιλάτου, τῆς πρότερον ὑπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Δικαστηρίου, ἐπιβληθείσης ποινῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σχέσεων τοῦ ρωμαίου κατακτητοῦ πρὸς τὸν κατακτηθέντα Ἰουδαϊκὸν λαὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν του.

Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν πρώτην ἄποψιν, στηρίζονται εἰς τὸ διαφορετικὸν περιεχόμενον τοῦ κατηγορητηρίου εἰς τὰ δύο Δικαστήρια. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς τοῦτο, πλὴν ὅμως ἡ ἀλλαγὴ τῆς κατηγορίας καὶ ἡ μεταστροφὴ αὐτῆς ἀπὸ θρησκευτικῆς εἰς πολιτικὴν ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου, ἦτο προϊὸν τῆς στρεψοδίκου καὶ καταχθονίου διανοίας τῶν Ἰουδαίων, διιδόντων τὴν στιγμὴν ἐκείνην ναυάγιον τοῦ ὅλου σχεδίου των εἰς περίπτωσιν ἐμμονῆς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν κατηγορίαν. Ἑπομένως βασικῶς καὶ ἀρχικῶς μία ἦτο ἡ κατηγορία - θρησκευτικῆς μορφῆς - καὶ ταύτην θὰ ὑπεστήριζον καί, ἐνώπιον τοῦ ρωμαίου Ἡγεμόνος ἐὰν τὴν

---

[4] Λ. Ι. Φιλιππίδου ἐνθ᾽ ἀνωτ. σ. 586.

[5] Jean Juster: Les juifs dans l' Empire Romain t. 11 Paris 1914 σ. 135.

τελευταίαν στιγμὴν δὲν διεπίστουν τὴν ἀδιαφορίαν του περὶ τὰς ἐνδοεβραϊκὰς θρησκευτικὰς ἀντεγκλήσεις.

Διακριτέαι λοιπὸν δύο διαδικασίαι: ἡ μία λαμβάνει χώραν ἐνώπιον τοῦ ἁρμοδίου διὰ τὰ θρησκευτικὰ παραπτώματα καὶ ἐγκλήματα Θρησκευτικοῦ Δικαστηρίου τῶν Ἑβραίων, τοῦ Μ. Συνεδρίου, μὲ κατηγορίαν θρησκευτικῆς μορφῆς, καὶ ἡ ἄλλη ἐνώπιον τοῦ ρωμαίου Ποντίου Πιλάτου μὲ τελείως διαφορετικὴν κατηγορίαν, πολιτικῆς φύσεως. Ἂς ἴδωμεν λοιπὸν κεχωρισμένως καὶ δι' ὀλίγων, ἑκατέραν τούτων.

Α' ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Τὸν Κώδικα, ποινικὸν καὶ δικονομικόν, ὡς καὶ τὸν Ὀργανισμὸν τῶν Δικαστηρίων, ἀπετέλει παρ' Ἰουδαίοις ἡ Μωσαϊκὴ κυρίως νομοθεσία. Ἦτο ὁ «Νόμος» ὁ ὁποῖος διεῖπε λεπτομερειακῶς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ Ἰουδαῖοι ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν περὶ τὴν ἐκμάθησιν καὶ ἀποστήθισιν τῶν διατάξεων τοῦ Νόμου ἐπεδείκνυον [6] καὶ θρησκευτικὴν προσήλωσιν πρὸς τήρησιν αὐτῶν. Ποιητής τις τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀναφερόμενος εἰς ταύτην τὴν προσήλωσιν, παραπονεῖται πικροχόλως λέγων! «Εἰθισμένοι νὰ περιφρονῶσι τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους δὲν μανθάνουν καὶ δὲν φοβοῦνται ἢ τὸ δίκαιον τοῦ Μωϋσέως» [7]. Μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ, κατηργήθη αὐστηρῶς πρὸς τιμωρίαν, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ «σπουδὴ τοῦ θείου νόμου» [8]. Ταῦτα πάντα μαρτυροῦν τὴν μετὰ πάθους προσήλωσιν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν νόμον των. Τὸν δὲ νόμον τοῦτον ἀπετέλει βασικῶς μὲν ἡ Πεντάτευχος [9], ἀργότερον δὲ καὶ τὰ Προφητικὰ καὶ Ἱστορικὰ βιβλία τοῦ Ἰσραὴλ [10]. Πρὸ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας, ἡ δικαιοσύνη ἀπενέμετο βάσει προφορικῆς παραδόσεως. Ἀργότερον ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς ἐξέλεξε δικαστὰς [11] οἵτινες καὶ Κριταὶ ὠνομάσθησαν.

Τὸν Νόμον τοῦτον δὲν ἔθιξαν ὡς φαίνεται οἱ Ρωμαῖοι. Παγία τακτική των ἦτο νὰ μὴ θίγουν τὰ ἐπιτόπια δίκαια τῶν ὑπὸ κυριαρχίαν λαῶν. Διὸ καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἐξουσία ἀσμένως παρεχώρησε θρησκευτικὰς δι-

[6] Β. Χ. Ἰωαννίδου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, Ἀθῆναι 1960 σ. 52.

[7] Θ. Ρέϊναχ Ἱστορία τῶν Ἰσραηλιτῶν, Κέρκυρα 1895, σ. 21.

[8] Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 16.

[9] Μεθοδίου Κοντοστάνου, Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τ. Α' Ἀθῆναι 1933 σ. 210. Κατ' ἀρχὴν αἱ 10 Ἐντολαί. Ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸ Δευτερονόμιον.

[10] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 467.

[11] Μ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. 205.

καιοδοσίας εἰς τὰ τοπικὰ θρησκευτικὰ Δικαστήρια τῶν Ἰουδαίων, διότι προφανῶς δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐμπλακῇ εἰς τὰς ἐσωτερικάς των ἔριδας [12].

Ἕνεκα τῆς τακτικῆς ταύτης ὁ Ἀρχιερεὺς εἶχεν ἐπὶ θεμάτων θρησκευτικῶν ὑπερτάτην ἁρμοδιότητα [13]. Ἦτο ἀπὸ τῶν Μακκαβαίων συγχρόνως ἀρχιερεὺς καὶ Ἐθνάρχης [14]. Ἑπομένως τὰ θρησκευτικὰ ἐγκλήματα, ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Θρησκευτικοῦ Δικαστηρίου τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν κατὰ τόπους θρησκευτικῶν δικαστηρίων. Ταῦτα διεκρίνοντο εἰς Κατώτερα 7μελῆ ἢ 3μελῆ ἢ 1μελῆ, εἰς Ἀνώτερα 7μελῆ ἢ 23μελῆ καὶ εἰς 1 Ἀνώτατον [15]. Ἀνώτατον Δικαστήριον παρ' Ἑβραίοις ἐπέχον θέσιν Ἀκυρωτικοῦ, ἦτο τὸ λεγόμενον Μέγα Συνέδριον τὸ ἀποτελούμενον ἐξ 71 ἢ 72 μελῶν ἢ κατ' ἄλλους ἐξ 120 [16].

Τὸ Συνέδριον συνεκαλεῖτο εἰς ὡρισμένον τόπον καὶ ἐλειτούργει μόνον ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Δύσεως τοῦ ἡλίου [17] πλὴν τῶν ἡμερῶν ἀργίας [18]. Ἀπόφασις καταδικαστικὴ ἕνεκα κακουργήματος ἦτο ἄκυρος ἂν ἐξεδίδετο κατὰ τὴν νύκτα [19].

Πρόδρομος τοῦ Συνεδρίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ θεσμὸς τῆς Συναγωγῆς τῶν 70 Πρεσβυτέρων [20]. Τὸ Μ. Συνέδριον ἦτο κατὰ βάσιν θρησκευτικὸν Δικαστήριον [21] εἶχεν ὅμως καὶ καθαρῶς ποινικὴν ἁρμοδιότητα ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ κοινοῦ Ποινικοῦ Δικαίου. Ἦτο Σῶμα πολιτικόν, νομοθετικὸν καὶ δικαστικόν [22]. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου «ἀριστοκρατία μὲν ἦν ἡ πολιτεία, τὴν δὲ προστασίαν τοῦ ἔθνους οἱ ἀρχιερεῖς ἐπεπίστευντο» (Ἰώσηπος ΑΝΤ 20, 10, 5, 251) [23]. Ἀργότερον οἱ Ἡρωδιανοὶ ἀφήρεσαν ἀπὸ τὸ Συνέδριον τὴν ποινικήν του δικαιοδοσίαν, διὰ νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴν πάταξιν τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων [24]. Ἑπο-

---

[12] J. Juster, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 146.

[13] Jean Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 398, «ὁ Ἀρχιερεὺς εἶχεν insistance juridictionnelle supreme en matière religieuse».

[14] Ἔνθ' ἀνωτ. τ. I σ. 39.

[15] Μ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 207.

[16] Βλ. τὰς διαφόρους ἀπόψεις εἰς Λ. Φιλιππίδου, μν. ἔργ. σ. 443 ἐπ. καὶ Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 208.

[17] Θ. Σπυροπούλου, Ὁ Βίος καὶ ἡ Διδασκαλία τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ἀθῆναι 1933 σ. 437. Μ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 208.

[18] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 457.

[19] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 526.

[20] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 443.

[21] Jean Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 132.

[22] Ἔνθ' ἀνωτ. τ. I σ. 402.

[23] Ἔνθ' ἀνωτ. τ. II 132.

[24] Ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 138.

μένως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίου, τὸ Μ. Συνέδριον ἤσκει πλὴν τῆς θρησκευτικῆς καὶ δικαστικὴν (ποινικὴν) ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὁμοθρήσκων εἰς ὑποθέσεις ἀστικοῦ καὶ ποινικοῦ Δικαίου [25].

Τὰς πολιτικῆς φύσεως ὑποθέσεις τὰς σχετιζομένας δηλονότι μὲ τὴν ὕπαρξιν καὶ διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος, εἶχεν ἀρχῆθεν ὑπαγάγει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν της ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχή, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὰ νῶτα της ἐξ ἐνδεχομένων ἐπαναστάσεων, ἀναλαμβάνουσα ἡ ἰδία τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς προστασίαν [26]. Δηλ. αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κατοχήν, διετήρησαν τὸ δικαίωμα νὰ «συλλαμβάνουν, ἀνακρίνουν καὶ φυλακίζουν τοὺς ἰδίους ἐγκληματίας» δηλ. τοὺς ἑβραίους τοὺς μὴ ὄντας ἐνόχους πολιτικοῦ τινὸς ἀδικήματος, «κατὰ τὰ πάτρια ἔθη» [27]. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 70 μ.Χ. ἀφῃρέθη ἡ ποινικὴ δικαιοδοσία ἀπὸ τὸ Μ. Συνέδριον. [28]. Ὁ μόνος περιορισμὸς τῆς δικαιοδοσίας του ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κατοχὴν ἦτο ὅτι αὕτη ἐξετείνετο ἐπὶ μόνων τῶν Ἰουδαίων τῶν μὴ ὄντων ρωμαίων πολιτῶν, καὶ μόνον τῶν ἐν Παλαιστίνῃ [29]. Αἱ μεγάλαι αὗται δικαιοδοσίαι εἶχον ἀναγάγει τὸ Μ. Συνέδριον εἰς ὕψος καὶ περιωπήν, ἂν καὶ κατά τινα μαρτυρίαν τοῦ Ταλμούδ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου «ἀπετέλει μίαν ὁμοσπονδίαν ἐξ ἀπιστούντων ἱερέων οἵτινες ἐξεμεταλλεύοντο τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια» [30].

Μεγίστη ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς ποινικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Μ. Συνεδρίου, καὶ εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὴν εὐχέρειαν ἐπιβολῆς πάσης ποινῆς καὶ δὴ καὶ θανατικῆς. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ ἦσαν τὸ ἀνάθεμα, ἡ φυλάκισις, ἡ μαστίγωσις καὶ τὸ πρόστιμον [31].

Ὡς πρὸς τὴν θανατικὴν ποινήν, ποικιλία ἀπόψεων ὑπάρχει. Βασικῶς 3 εἶναι αἱ ἐκδοχαί [32]· α) ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδικάσῃ ὑπόθεσιν συνεπαγομένην τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ταύτην παρέπεμπεν εἰς τὸν Ἔπαρχον, β) ὅτι ἠδύνατο καὶ νὰ ἐπιβάλῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ γ) ὅτι ἠδύνατο μὲν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ὡς ἄνω ποινήν, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσίν της ἀπῃτεῖτο ἡ ἐπικύρωσις τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς.

---

25 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 396 καὶ J. Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 149.
26 J. Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 147.
27 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 394, 45.
28 Θ. Ρέϊναχ, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 21.
29 J. Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 145 καὶ Λ. Φιλιπ. ἔνθ' ἀνωτ. 448, 449.
30 Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 443.
31 J. Juster, ἔνθ' ἀνωτ. τ. II σ. 159 ἑπ.
32 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 448 - 449.

Ἀρκετοὶ ἐρευνηταὶ τάσσονται ὑπὲρ τῆς πρώτης ἀπόψεως. Οὕτως ὁ Τζ. Παπίνι [33] ἰσχυρίζεται ὅτι «τὸ δικαίωμα τοῦ θανάτου δὲν ἀνῆκεν» εἰς τὸ Συνέδριον τὴν ἐποχὴν τῆς ρωμαϊκῆς κατοχῆς. Ὁ δὲ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Ἑβραῖοι διετήρησαν τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν «κατὰ τὰ πάτρια ἔθη» πλὴν τοῦ δικαιώματος τοῦ κτείνειν, ἐπιφυλαχθέντος τῷ Ρωμαίῳ Ἐπάρχῳ [34]. Ἡ μαρτυρία τοῦ Σπυροπούλου [35] ὅτι τὸ Συνέδριον «οὐδεμίαν δύναμιν εἶχε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου» φαίνεται μᾶλλον κακῶς διατετυπωμένη, ἀντιφάσκουσα πρὸς τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι διατυπουμένην γνώμην ὅτι «ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, οὐδεμία θανατικὴ ποινὴ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ» [36]. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ τὸ «ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα» (Ἰωάν. 18, 31) τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Πιλάτον. Ἑπομένως τὸ «ἐπιβάλῃ» μᾶλλον θεωρητέον ὡς «ἐκτελέσῃ». Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης τάσσεται καὶ ὁ διακεκριμένος νομομαθὴς καὶ πολιτικὸς Ν. Δημητρακόπουλος [37] ὑποστηρίζων ὅτι οἱ ρωμαῖοι διετήρουν δι' ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν περὶ θανατικῶν ποινῶν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας χώρας, ὡς «ἰδιάζον προσὸν τῆς ἑαυτῶν κυριαρχίας».

Οἱ ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἀπόψεως, προσάγουσιν ἐπιχειρήματα ἔκ τε τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἱστορίας. Οὕτω πληροφορίαι ἀπὸ Ταλμούδ, Φίλωνα καὶ Ἰώσηπον, δίδουν ἐξουσίαν εἰς τὸ Συνέδριον καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ νὰ ἐκτελῇ θανατικὰς ποινάς. Ἐκ δὲ τῆς Γραφῆς προσάγεται τὸ παράδειγμα τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ Πρωτομάρτυρος καὶ Ἀρχιδιακόνου Στεφάνου ὡς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, τελειωθέντων ὡς γνωστὸν διὰ χειρῶν Ἑβραίων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως ταύτας καὶ ἰδιαιτέρως τὴν τοῦ Στεφάνου, ἀντιλέγεται ὅτι ἐπρόκειτο περὶ παρανόμου καθόλου ἐνεργείας τῶν Ἰουδαίων καὶ δὴ τῶν Φαρισαίων προελθόντων εἰς σφετερισμὸν ἀλλοτρίου δικαιώματος [38].

Ὀρθοτέρα φαίνεται ἡ τρίτη ἄποψις. Κατ' αὐτὴν ἠδύνατο τὸ Συνέδριον νὰ ἐπιβάλῃ μὲν θανατικὴν ποινήν, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ τὴν ἐκτελέσῃ ἄνευ ἐπικυρώσεως τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς κατοχῆς, τοῦ ρωμαίου

---

33 Τζ. Παπίνι, 'Ιστορία τοῦ Χριστοῦ (Μετ. Β. Μουστάκη), Ἀθῆναι σ. 222.

34 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 394.

35 Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. 437.

36 Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 437.

37 Ν. Δημητρακοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162.

38 Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 437.

δηλονότι Procurator[39]. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς πορείας τῆς δίκης τοῦ Ἰησοῦ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὸν Πιλάτον ὡδήγησαν τὸν Κύριον ὄχι διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν πρότερον ὑπ᾽ αὐτῶν ἐκδοθεῖσαν ἀπόφασιν, ἀλλ᾽ ἵνα μὲ ἐκ προτέρου ἕτοιμον, πολιτικῆς φύσεως κατηγορίαν, ἐπιτύχουν τὴν σταύρωσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἁρμοδία διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοιαύτης κατηγορίας θὰ ἦτο μόνη ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχή, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι θὰ ἐθεωροῦντο ἀντιποιούμενοι ξένην ἀρχήν.

Ἐπίσης ἀπηγορεύτετο νὰ ἐκδοθῇ αὐθημερὸν καταδικαστικὴ ἀπόφασις, μόνον ἀθωοτικὴ ἐπετρέπετο. Καταδικαστικὴ τὴν ἑπομένην[40].

Βασικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Δικονομίας τῶν Ἰουδαίων, ἦσαν:

α) Ἡ ἀρχὴ τῆς Δημισιότητος τῶν συζητήσεων. (Ἐξοδ., 18, 13). Τοῦτο ἀπετέλει θεμελιώδη ὅρον[41] τῆς διαδικασίας.

β) Τὸ δικαίωμα τοῦ κατηγορουμένου πρὸς ὑπεράσπισίν του (Δευτερ. 25, 1. Βασιλ. Γ´ 3, 17 - 22).

γ) Τὸ ἀνεπίτρεπτον τῆς εἰς μόνην τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατηγορουμένου στηρίξεως τῆς κατηγορίας (Ἐξοδ. 23, 1)[42].

δ) Τὸ ἀπαραίτητον τῆς μαρτυρικῆς καταθέσεως πρὸς στήριξιν πάσης κατηγορίας. Πᾶσα κατηγορία ἔδει νὰ στηρίζηται ἐπὶ καταθέσεως 2 - 3 μαρτύρων (Δευτερ. 19, 15) προκειμένου δὲ νὰ ἐπιβληθῇ ἡ θανατικὴ ποινή, αἱ ὡς ἄνω μαρτυρίαι ἔδει νὰ εἶναι «ἴσαι»[43] δηλ. νὰ συμφωνῶσι μετ᾽ ἀλλήλων μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ ἔκθεσις τῶν γεγονότων τῆς δίκης ἐκείνης θὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν βασικῶν τούτων δικονομικῶν ἀρχῶν ἐτηρήθη κατ᾽ αὐτήν.

Καὶ ἤδη μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα, ἃς εἰσέλθωμεν εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν σπουδαίων γεγονότων, κατ᾽ ἀρχὴν μὲν τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἀκολούθως τῆς ρωμαϊκῆς διαδικασίας.

Ἡ λεγομένη θρησκευτικὴ δίκη τοῦ Ἰησοῦ, περιλαμβάνει τρεῖς φάσεις: α) τὴν ἐνώπιον τοῦ Ἄννα, β) τὴν ἐνώπιον τοῦ Καϊάφα τῇ παρουσίᾳ τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ γ) τὴν ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ Συνεδρίου συγκληθέντος ἐκ νέου τὴν πρωίαν τῆς Μ. Παρασκευῆς.

Καὶ ἀναλυτικώτερον:

---

[39] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 396.

[40] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 458.

[41] Μ. Κοντοστάνου, μνημ. ἔργ σ. 208. Κ. Σ. Παπαδοπούλου, Τὸ χρονικὸν τῆς δίκης τοῦ Ἰησοῦ ἐν «Καθημερινῇ» 22.4.1962.

[42] Κ. Σ. Παπαδοπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ.

[43] Κ. Σ. Παπαδοπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ.

α) Ἡ ἐνώπιον τοῦ Ἄννα διαδικασία.

Συλληφθεὶς ὁ Ἰησοῦς, τὸ ἑσπέρας τῆς Μ. Πέμπτης 13 Νισὰν [44] ἐν τῷ κήπῳ τῆς Γεθσημανῆ, ἄγεται ἐνώπιον τοῦ πρώην Ἀρχιερέως Ἄννα.

Συναφὲς εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ νομίμου ἢ μὴ τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ. Ὡς γνωστὸν ὁ Κύριος συνελήφθη ὑπὸ συρφετοῦ ὄχλου καὶ ἐν πάσῃ μυστικότητι. Ἡ ἀπὸ νομικῆς σκοπιᾶς ἔρευνα τοῦ θέματος, ἐδημιούργησε καὶ ἐνταῦθα πληθὺν ἀπόψεων ἐν πολλοῖς ἀλληλοσυγκρουομένων. Βασικῶς δύο γνῶμαι διετυπώθησαν: κατὰ τὴν μίαν ἡ σύλληψις διενηργήθη νομίμως κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν παρανόμως.

Οἱ συνηγοροῦντες ὑπὲρ τοῦ νομίμου τῆς συλλήψεως προσάγουν ὡς ἐπιχείρημα τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν συλλαβόντων τὸν Κύριον, καὶ τμήματος ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, σπείρας καὶ μάλιστα ὑπὸ χιλίαρχον [45]. Ἂν λέγουν ἡ σύλληψις διενηργεῖτο παρανόμως, δὲν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν ἐπίσημος ρωμαϊκὸς στρατὸς νὰ συμμετάσχῃ εἰς τοιαύτην παρανομίαν. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευναν ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ πόσον συμμετέσχε ρωμαϊκὴ σπεῖρα εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐὰν τελικῶς μετέσχε ὑπὸ ποίαν ἰδιότητα παρέστη.

Περὶ τοῦ κατὰ πόσον παρέστη ρωμαϊκὴ σπεῖρα κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Κυρίου, διετυπώθησαν ἀντιφατικαὶ γνῶμαι. Κατὰ μίαν ἐκδοχὴν [46] ἡ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «σπεῖρα» ρωμαϊκὴ φρουρά, ἦτο μὲν ὁμὰς ρωμαίων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶχον ἀποσπασθῆ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως καὶ εἶχον τιμητικῶς παραχωρηθῆ εἰς τὸν Ἀρχιερέα διὰ τὴν φύλαξιν, προστασίαν, καὶ ἀνάγκας του [47]. Ἑπομένως ἐπρόκειτο μὲν περὶ στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ὅμως, ὄντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχιερέως, ἀπετέλουν οἱονεὶ μισθοφόρους αὐτοῦ, εὐνοουμένους, καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον φροντίζοντας πῶς ἀρέσωσι τῷ Ἀρχιερεῖ. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἄποψιν ταύτην ὑπὲρ ἧς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λατρεία τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ ρωμαϊκῆς κατοχῆς, δὲν ἦτο μόνον ἀνεκτὴ ἀλλ' ἐτέλει καὶ ὑπὸ κρατικὴν προστασίαν «αὐστηρῶς δρῶσαν» [48] ὥστε

---

[44] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 525.

[45] Ἰωάν. 18, 12.

[46] Κ. Σ. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 24.4.1962.

[47] Πρβλ. καὶ François Mauriac, ἐν Ὁ Βίος τοῦ Χριστοῦ (μετ. Τ. Μπάρλα) σ. 163: «ἡ σπεῖρα τοῦ Ἀρχιερέως».

[48] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 397. Πολλῶν προνομίων ἀπήλαυνεν ὁ Ἀρχιερεὺς ἐκ μέρους τῶν Ρωμαίων. Ὁ Καῖσαρ τοῦ ἔδωκεν ἐξουσίαν ὥστε «ἄντε μεταξὺ γένηταί τις συζήτησις περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀγωγῆς... κρίσιν γίνεσθαι», (J. Juster ἔνθ' ἀνωτ. τ. I σ. 392). Ἐπίσης τὸ πρόσωπόν του ἐθεωρεῖτο ἱερὸν

νὰ μὴ φαίνηται περίεργος ἡ τιμητικὴ παραχώρησις ἐκ μέρους τῆς ρωμαϊκῆς Διοικήσεως, φρουρᾶς εἰς τὸν Ἀρχιερέα, ἣν καὶ ἐχρησιμοποίησεν ἐκεῖνος κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης ὡσαύτως συνηγορεῖ καὶ τὸ «ἔχετε κουστωδίαν» τοῦ Πιλάτου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὅτε ἐζήτησαν τὴν φρούρησιν τοῦ Τάφου.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν [49] οἱ Ἑβραῖοι προκειμένης τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ, ἦλθον εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Πιλάτου, ὅστις λαβὼν γνῶσιν τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τῆς κατηγορίας, παρεχώρησε τὴν σπεῖραν πρὸς σύλληψιν. Εἶναι φανερὸν ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο οἱ Γραμματεῖς, παρέστησαν τὸν Ἰησοῦν ὡς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν δημοσίαν τάξιν. Τὴν γνώμην ταύτην δικαιολογεῖ καὶ ἡ ἄποψις ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ ἀπόλυσις τοῦ Βαραββᾶ ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ Πιλάτου, εἶναι εὔκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἡ σύλληψις τοῦ Ἰησοῦ ἐγένετο μὲν ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ἀλλὰ τῇ ἐγκρίσει τοῦ Πιλάτου [50]. Ἀλλὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἐξηγεῖται πῶς ὁ Ἡγεμὼν ἐμφανίζεται, κατὰ τὴν ἐνώπιόν του διαδικασίαν ἀργότερον, ὡς μὴ γνωρίζων τι περὶ τῆς κατηγορίας καὶ ζητεῖ νὰ πληροφορηθῇ τὸ πρῶτον τότε περὶ αὐτῆς: «Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;» (Ἰωάν. 18, 29).

Ἧττον πειστικὴ φαίνεται ἄλλη γνώμη ὑποστηρίζουσα ὅτι οἱ στρατιῶται ἐκεῖνοι ἦσαν «ὑπηρέτες καὶ πορτιέρηδες τοῦ Ναοῦ, ποὺ εἶχαν ντυθεῖ γρήγορα κι' ὅπως - ὅπως στρατιωτικὲς στολὲς» [51]. Τοῦτο θὰ ἀπετέλει δεινὴν ὕβριν κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, καὶ θὰ συνέθετεν τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀδικήματος τῆς ἀντιποιήσεως ἀρχῆς, ἐπισῦρον καὶ τὰς νομίμους συνεπείας. Δὲν θὰ ἔμενεν ἀτιμώρητος μία τοιαύτη ἐνέργεια, γνωστὴ γιγνομένη ἔστω καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν δέχεται συμμετοχὴν τοῦ Πιλάτου εἰς τὴν σύλληψιν. Ἄλλωστε δὲν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ λάβῃ γνῶσιν ἡ ἀρχή, διότι τὸ Συνέδριον εἶχεν ἁρμοδιότητα νὰ προβαίνῃ εἰς συλλήψεις δι' ἐγκλήματα θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, ἄνευ γνώσεως τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς [52].

Κατ' ἄλλην, πλέον εὐλογοφανῆ ἄποψιν, οἱ συμμετασχόντες στρατιῶ-

---

προστατευόμενον ὡς ἐκ τούτου ἐκ τοῦ νόμου. Πᾶσα προσβολὴ ἐναντίον του ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς. (J. Juster ἔνθ' ἀνωτ. τ. Ι σ. 396).

[49] Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Καθηγητὴς Λ. Φιλιππίδης, ἐν τῷ ἀνωτ. μνημ. ἔργῳ του καὶ ἐν σ. 451.

[50] Βλ. Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. ἀνωτ. σ. 451.

[51] Τζ. Παπίνι, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 208.

[52] Πρβλ. καὶ Δευτερον. κα, 18 - 21 καὶ κβ, 13 - 19. Μεθοδ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 209.

ται ἀπετέλουν τὴν φρουρὰν τοῦ παρακειμένου πύργου Ἀντωνίας. Εἰς τὸν πύργον τοῦτον ἥδρευεν «κοόρτις» ὑπὸ χιλίαρχον [53] ἡ ὁποία εἰς περιπτώσεις συλλήψεώς τινος διὰ θρησκευτικὸν ἀδίκημα, ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἀρχιερέως [54]. Ἑπομένως ἡ θλιβερὰ ἐκείνη συνοδεία ἀπετελεῖτο ἐξ ὄχλου, ἐκ μελῶν τινων τοῦ Συνεδρίου καὶ ἐκ Ρωμαίων στρατιωτῶν τοῦ πύργου Ἀντωνίας μετὰ τοῦ χιλιάρχου αὐτῶν [55].

Πάντως ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ συμμετασχόντες ρωμαῖοι στρατιῶται, δὲν συμμετέσχον ἐξ ὀνόματος τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, ἀλλ' «ὡς βοηθητικοὶ παράγοντες τοῦ διὰ θρησκευτικὴν κατηγορίαν ἐντειλαμένου τὴν σύλληψιν Συνεδρίου» [56].

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν συμμετοχὴν ἢ μὴ ρωμαϊκῆς σπείρας, ἡ σύλληψις τοῦ Κυρίου παραμένει παράνομος, ὡς ἐνεργηθεῖσα ἄνευ ἐντάλματος συλλήψεως διὰ συγκεκριμένον περιστατικόν [57]. Τοιοῦτο ἔνταλμα δὲν εἶχεν ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου. Τοῦτο δὶς εἶχε συνέλθει πρὸ τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ τὸ ἑσπέρας τῆς Τρίτης ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Καϊάφα ὅλως ἀνεπισήμως. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς παρουσίας κατὰ τὴν συνεδρίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς τοῦ ναοῦ ὡς καὶ ἄλλων ἀξιωματούχων [58]. Εἰς τὸ Συνέδριον τοῦτο προσῆλθεν ὁ Ἰούδας διὰ νὰ προσφέρῃ τὴν κατάπτυστον προσφοράν του. Ἀκολούθως τὸ Συνέδριον εὑρίσκεται συνηγμένον καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς Μ. Πέμπτης ὀλίγον δηλ. πρὸ τῆς συλλήψεως. Εἰς τοῦτο πορεύεται ὁ Ἰούδας ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, αἱ συνεδριάσεις εἶναι παράνομοι ὡς λαβοῦσαι χώραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ἑπομένως ἄκυρα καὶ τὰ τυχὸν κατ' αὐτὰς ἐκδοθέντα ἐντάλματα συλλήψεως, ἂν καὶ οὐδαμοῦ διαφαίνεται ὅτι βάσει τοιούτου ἐντάλματος διενηργήθη ἡ σύλληψις. Τοῦτο ὑπηνίχθη ὁ Κύριος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεώς Του ἀντιμετωπίσας αὐτὴν ὡς «προεσκηνοθετημένην τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἰουδαίων» [59].

Ἔπειτα ἐὰν ἡ σύλληψις ἐγίνετο νομίμως, δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ ἐκτελεσθῇ νύκτωρ, «ἄτερ ὄχλου», μετὰ μυρίων προφυλάξεων καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ σκότους. «Πᾶς ὁ φαῦλα πράσσων μισεῖ τὸ φῶς. . .».

---

[53] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 394.
[54] Μ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 209.
[55] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 428. Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 525.
[56] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 542.
[57] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 530.
[58] Λουκ. 22,4. Βλ. ἐν Θ. Σπυροπούλου ἔνθ' ἀνωτ. σ. 406.
[59] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 530.

Κατά τινας [60] καὶ ἡ μὴ τιμωρία τοῦ χειροδικήσαντος Πέτρου οὗτινος ἡ πρᾶξις ὑπὸ ἄλλας ἴσως συνθήκας θὰ ἐθεωρεῖτο ἀντίστασις κατὰ τῆς ἀρχῆς, συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ παρανόμου τῆς ὅλης νυκτερινῆς ἐκείνης ἐκστρατείας, τοῦ ὄχλου ἐκείνου, τῶν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ μὴ βουληθέντων νὰ δώσωσι συνέχειαν εἰς τὸ ἐπεισόδιον, διὰ νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς φῶς καὶ ἡ παράνομος ἐνέργειά των.

Παρανόμως λοιπὸν συλληφθεὶς ὁ Κύριος, ἄγεται ἐνώπιον τοῦ Ἄννα, παρὰ τοῦ ὁποίου παρανόμως ἀνακρίνεται.

Ὁ Ἄννας δὲν ἦτο κανονικὸς Ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἑπομένως οὐδεμίαν ἁρμοδιότητα εἶχεν ὄχι μόνον νὰ ἀνακρίνῃ τὸν Κύριον [61], ἀλλ᾽ οὐδὲ κἂν νὰ ἀναμειχθῇ εἰς τὴν ὅλην ὑπόθεσιν. Παρὰ ταῦτα ἦτο ὡς φαίνεται ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης δραστηριότητος τῶν Φαρισαίων. Ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν χαρακτηρίζεται ὡς «πανοῦργος, τυραννικὸς καὶ φιλόκοσμος Σαδουκαῖος, χαμερποῦς κακίας καὶ πονηρίας» [62]. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπόδειξις ὅτι εἰς αὐτὸν πρῶτον ὡδήγησαν τὸν Ἰησοῦν καὶ ὄχι εἰς τὸν Καϊάφαν. Ἐξ ὅλης δὲ τῆς ἀφηγήσεως τῆς ἐνώπιόν του διαδικασίας, διαφαίνεται καὶ ἡ μεροληπτικὴ καὶ δολία στάσις του ἔναντι τοῦ ὑπὸ κατηγορίαν Ἰησοῦ. Δὲν τιμωρεῖ τὸν ἀσεβῶς καὶ ἀπρεπῶς χειροδικήσαντα δοῦλον τὸν δόντα ράπισμα εἰς τὸν Κύριον, ἀλλὰ ἀνέχεται τοῦτον. Ἀναρμόδιος ἀνακριτής, μεροληπτικὸς κριτὴς ὁ ὕπουλος ἐκεῖνος γέρων, παρὰ τὸ βαθὺ γῆράς του, ἐπείγεται νὰ ἴδῃ τὸ θῦμά του βορὰν τῶν ὀνύχων του. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἁρμοδίως ἀνακρίνει, καὶ πάλιν παρανομεῖ, ἐνεργῶν διαδικαστικὴν πρᾶξιν ἐν καιρῷ νυκτός [63].

Ἀπελπισθεὶς πρὸ τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ σθένους τοῦ Ἰησοῦ, στέλλει Τοῦτον εἰς τὸν Καϊάφαν, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ κανονικὸς Ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ.

β) Ἡ ἐνώπιον τοῦ Καϊάφα καὶ τοῦ Συνεδρίου διαδικασία.

Ὁ Καϊάφας, συγκαλέσας νύκτωρ τὸ Συνέδριον ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἀρχίζει τὴν ἀνάκρισιν ἐκ νέου. Εἶναι ἡ νὺξ τῆς Μ. Πέμπτης πρὸς τὴν Μ. Παρασκευήν.

Τὸ διαρκούσης τῆς νυκτὸς συγκληθὲν Συνέδριον, εἶναι ὡς ἐκ τούτου παράνομον. Ἐπὶ πλέον δὲν συνεδριάζει εἰς τὸν καθωρισμένον τό-

---

[60] Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Κ. Σ. Παπαδόπουλος, ἐν «Καθημερινῇ» 24.4.1962.

[61] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 444.

[62] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 442.

[63] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 444.

πον, ἀλλ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ 'Αρχιερέως, διαπράττον οὕτω καὶ νέαν παρανομίαν [64]. 'Εκ τῶν 71 μελῶν αὐτοῦ, ἀπῃτεῖτο ἡ παρουσία τοὐλάχιστον 23 πρὸς ἐπίτευξιν ἀπαρτίας [65]. 'Αλλ' οὐδαμοῦ διαφαίνεται ὅτι αὕτη εἶχεν ἐπιτευχθῇ [66]. 'Επὶ πλέον κατὰ μαρτυρίαν τοῦ 'Ιωσήπου, προκειμένου νὰ συγκληθῇ τὸ Συνέδριον ἀπῃτεῖτο ἄδεια τοῦ ρωμαίου 'Επιτρόπου [67] ἥτις πάλιν οὐδαμοῦ φαίνεται δοθεῖσα. 'Επομένως καὶ ὡς ἐκ τούτου παρανόμως συνεδριάζει τὸ Συνέδριον.

'Αλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη γίνῃ δεκτὸν ὅτι νομίμως συνεδριάζει, νομίμως συγκληθέν, ὅμως ἡ ἐνώπιόν του διαδικασία βρίθει παρανομιῶν καὶ παρατυπιῶν. Οὕτω παραβιάζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ κατηγορουμένου μὴ κληθέντων μαρτύρων ὑπερασπίσεως. 'Απ' ἐναντίας μεγάλη σπουδὴ ἐπιδεικνύεται πρὸς ἀνεύρεσιν, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, μαρτύρων κατηγορίας, καὶ τούτων εἰς οὐδὲν ἰσχυσάντων, ψευδομαρτύρων. Κανονικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ προϋπῆρχον αἱ μαρτυρικαὶ καταθέσεις [68]. 'Αλλὰ καὶ τῶν παρελαυνόντων μαρτύρων, παραποιοῦνται αἱ καταθέσεις, ἴσως διὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν φιλαλήθειάν των οἱ σκληροτράχηλοι ἐκεῖνοι δικασταί, ἣν ὡς βασικὸν προσὸν ἀπήτει παρ' αὐτῶν ὁ Νόμος! [69]. ('Εξόδ. 18, 21. 23. 6 - 8 Λευιτ. 24, 22 Δευτερον. 1, 16 17).

'Ακόμη ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τῶν Εὐαγγελίων, φαίνεται ὅτι ἡ ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τούτου διαδικασία, διεξήχθη κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, μὲ κατάφωρον παραβίασιν τῆς ἀρχῆς τῆς δημοσιότητος. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς δυσκολίας μεθ' ἧς κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς μόνον τὸν πυλῶνα ὁ 'Ιωάννης ὡς γνωστὸς τῆς θυρωροῦ, καὶ μετὰ μυρίων βασάνων ἠδυνήθη νὰ εἰσαγάγῃ ἐκεῖσε καὶ τὸν Πέτρον. 'Εὰν ἡ εἴσοδος ἦτο ἐλευθέρα, πᾶς τις θὰ ἠδύνατο, ὄχι εἰς τὸν πυλῶνα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν αἴθουσαν συνεδριάσεων νὰ εἰσέλθῃ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ.

Μάρτυρες λοιπὸν ὑπερασπίσεως δὲν καλοῦνται, ἀφαιρουμένου τοῦ δικαιώματος τοῦ κατηγορουμένου ὅπως δι' αὐτῶν ὑπερασπίσῃ 'Εαυτόν. 'Απ' ἐναντίας ψευδομάρτυρες ἐπιστρατεύονται, ἵνα συνεργήσωσιν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ 'Αθώου. 'Αρχαὶ δικονομικαὶ παραβιάζονται: ἀρχὴ δημοσιότητος, ἀρχὴ καλῇ τῇ πίστει διεξαγωγῆς τῆς δίκης (Οὔ πορεύσει δόλῳ ἐν τῷ ἔθνει σου. Λευιτ. ιθ´ 16), ἀρχὴ τῆς ἐπὶ μαρτυρικῆς καταθέσεως μαρτύρων στηρίξεως τῆς καταδίκης. Τέλος δὲ λαμβάνεται ἡ ἀ-

---

[64] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. 445. Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 458.

[65] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. 445 - 446.

[66] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. 438.

[67] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. 529.

[68] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 529 ἐπ.

[69] Μ. Κοντοστάνου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 208.

πόφασις ὅλως παρανόμως ἐπὶ τῇ βάσει καὶ μόνης τῆς ὁμολογίας τοῦ κατηγορουμένου. Διότι διιδὼν ὁ Καϊάφας ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ στηριχθῇ κατηγορία οὔτε εἰς μάρτυρας, οὔτε εἰς ψευδομάρτυρας, μετέρχεται τὸ ἔσχατον, ἐπικίνδυνον, ἀνήθικον, παράνομον καὶ ἀπηγορευμένον μέσον τῆς ὁμολογίας τοῦ κατηγορουμένου, ἣν ἐπιζητεῖ δι᾿ ὅρκου φρικτοῦ. Καὶ ὅταν ὁ Κύριος προκαλούμενος ὁμολογῇ Ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ, τότε ἐκεῖνος, δι᾿ ἐντυπωσιακῆς χειρονομίας, στηριζόμενος εἰς μόνην τὴν ὁμολογίαν ταύτην, προκαλεῖ τοὺς παρόντας νὰ ἀποφασίσουν. Καὶ ἐκεῖνοι ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ, ἢ μᾶλλον βεβαρημένῃ καὶ πεπωρωμένῃ τῇ ψυχῇ, διὰ βοῆς ἐπιβάλλουν τὴν θανατικὴν ποινήν. Καὶ τοῦτο παρὰ τὴν φειδωλότητα ἣν ὁ Νόμος ἐπεδείκνυε προκειμένης θανατικῆς ποινῆς [70]. Οὐδαμοῦ δὲ τοῦ Νόμου ἀπαντᾷ ὁ ὅρκος ὡς ἀποδεικτικὸν μέσον [71].

Αἱ συνεχεῖς παρανομίαι τοῦ Συνεδρίου τούτου εἶναι προφανεῖς.

γ) Ἡ ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου, συγκληθέντος ἐκ νέου, νομίμως, διαδικασία.

Ταῦτα συνέβαινον καθ᾿ ὅλην τὴν νύκτα τῆς Μ. Πέμπτης πρὸς τὴν Μ. Παρασκευήν. Ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου τῆς νέας ἡμέρας συνέρχεται ἐν νέου τὸ Συνέδριον, προφανῶς διὰ νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν παρανόμως ληφθεῖσαν κατὰ τὴν νύκτα ἀπόφασιν. Ἦτο γνωστὸν εἰς αὐτοὺς ὅτι ποινὴ ἀπαγγελομένη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς ἄκυρος, ἀνυπόστατος [72]. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπείγονται οἱ Ἀρχιερεῖς νὰ νομιμοποιήσουν τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας των. Οἵα φιλόνομος καὶ ἄμωμος σπουδή! Τυπικῶς λοιπὸν συνεδριάζει τὸ Συνέδριον διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, ἣν παρὰ τὸ Δίκαιον ἐπέβαλε [73], οὐσιαστικῶς ὅμως διὰ νὰ συσκεφθῇ τίνι τρόπῳ θὰ ὑπέκλεπτε τὴν ἔγκρισιν τοῦ Πιλάτου.

Τοῦ Συνεδρίου ὅμως προεδρεύει ὁ Καϊάφας, ὅλως ὅμως παρανό-

---

[70] Σπανίως τὰ Δικαστήρια ἐδίκαζον εἰς θάνατον. Τὸ δικαστήριον τὸ ὁποῖον ἀνὰ 7ετίαν ἅπαξ κατεδίκαζέ τινα εἰς θάνατον ὠνομάζετο αἱμοσταγές. Ἡ ψηφοφορία ἀνεβάλλετο διὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, τῶν δικαστῶν ἐν τῷ μεταξὺ διαστήματι νηστευόντων καὶ ἀσκουμένων. Ὅσοι δικασταὶ εἶχον κατὰ τὴν πρώτην ψηφοφορίαν ταχθῆ ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου, κατὰ τὴν δευτέραν δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ ἀλλάξουν γνώμην. Ἀντιθέτως οἱ κατὰ τὴν πρώτην ψηφοφορίαν καταδικάσαντες αὐτὸν ἠδύναντο νὰ τὸν ἀπαλλάξουν τώρα. Πλείονας περὶ τοῦ θέματος πληροφορίας ἴδε ἐν: Εὐαγγέλου Μήτση, Χριστὸς καὶ Ἐκκλησία, 2 Πάτραι. Ἀθῆναι 1956 σ. 85.

[71] Κ. Σ. Παπαδοπούλου, ἐν «Καθημερινῇ» 22.4.1962.

[72] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ᾿ ἀνωτ. σ. 537.

[73] Φιλιππίδου, ἔνθ᾿ ἀνωτ. σ. 536 (Ἰωάνν. 7,51).

μως. Διότι ἦτο κατὰ νόμον ἐξαιρετέος ὡς μὴ παρέχων πλέον ἐχέγγυα ἀμεροληψίας, βασικοῦ προσόντος παντὸς δικαστοῦ. Οὗτος ὡς γνωστὸν προηγουμένως εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἐναντίον τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ὡς εἰσαγγελεὺς καταλαμβάνει τὴν ἕδραν διὰ νὰ δικάσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ κατηγορηθέντα.

Διὰ τοῦ Συνεδρίου τούτου, λήγει καὶ ἡ τρίτη φάσις τῆς θρησκευτικῆς δίκης τοῦ Ἰησοῦ. Ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ, ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἐπέτυχον διὰ παντοίων μέσων. Τώρα δὲν ἀπομένει, εἰ μὴ ἡ ἔγκρισις, ἡ ἐπικύρωσις τοῦ Πιλάτου [74] καὶ πρὸς αὐτὸν τώρα ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν.

Β' ΡΩΜΑΪΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Ὁ Πόντιος Πιλάτος ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Procurator Caesaris ἐν Παλαιστίνῃ. Συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν [75], πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι διέθετε λιπαρὰν γνῶσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ του περιελαμβάνετο καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου (Jus Gladii) ἐπὶ τῶν μὴ ρωμαίων πολιτῶν [76]. Ὁ Πιλάτος εἱρίσκεται εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα λόγῳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τῶν Ἑβραίων. Τὰ ἀνάκτορά του, τὸ Πραιτώριον, αἴφνης συνταράσσονται ὑπὸ μανιώδους ὄχλου, ἄγοντος δέσμιον τὸν Μεγάλον Κατάδικον.

Ὁ Πιλάτος φαίνεται ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἀντιμετωπίζει τὸ ζήτημα καὶ μὲ αὐτὸ διὰ πρώτην φορὰν ἀσχολεῖται. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται διατὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐρωτᾷ: «Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου;» ἐρώτησιν καθισταμένην περιττὴν ἐὰν ἐγνώριζε τὴν ὑπόθεσιν. Εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἐρωτήσεως ταύτης οἱ Ἰουδαῖοι ταράσσονται. Ἐκεῖνοι ἀναμένουν ἁπλῆν ἐπικύρωσιν. Δὲν ὑπελόγισαν εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἡγεμόνος. Καὶ ἤδη εὑρίσκονταν πρὸ δεινῆς ἐκπλήξεως. Διαισθάνονται ὅτι ἡ θρησκευτικὴ μορφὴ τῆς κατηγορίας, μετὰ τὴν διαφανεῖσαν καὶ ἐκδηλωθεῖσαν διάθεσιν τοῦ Πιλάτου, ὅπως ἐπιληφθῇ καὶ ἐρευνήσῃ προσωπικῶς τὸ θέμα, δὲν θὰ ἐμποιήσῃ οὐδεμίαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν περὶ τὰ θρησκευτικὰ ἀδιάφορον καὶ πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἐχθρικῶς διακείμενον Πιλάτον [77]. Διὰ τοῦτο καὶ παραχρῆμα, σατανικῶς καὶ δολίως, μετα-

---

74 Τζ. Παπίνι, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 222.

75 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 395.

76 Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 395.

77 Εἶχε λόγους νὰ διάκειται δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Πιλάτος. Ἡ ὠμότης καὶ σκληρότης του κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του τὸν εἶχον

τρέπουν τὴν κατηγορίαν ἀπὸ θρησκευτικῆς εἰς πολιτικήν, παρουσιάζοντες στυγνὸν τρίπτυχον κατηγορητήριον.

Ἐν ἀρχῇ παρουσιάζουν συλλήβδην τριλογίαν ὅλην κατηγορίας: ὅτι διαστρέφει τὸ ἔθνος, ὅτι ἐμποδίζει τὸν λαὸν νὰ πληρώνῃ φόρους εἰς τὸν Καίσαρα καὶ ὅτι καλεῖ ἑαυτὸν Βασιλέα (Λουκ. 23, 2). Πρόκειται περὶ ψευδῶν μὲν καὶ συκοφαντικῶν κατηγοριῶν, ἐμποιούντων ὅμως ἐντύπωσιν καὶ ἐνδιαφερόντων ἀμέσως τὸν Πιλάτον ὡς ἐκ τοῦ πολιτικοῦ των χαρακτῆρος. Διὸ καὶ ἀμέσως ἐπιλαμβάνεται τῆς ὑποθέσεως ὁ ρωμαῖος δικαστής. Ἤδη ὅμως διαπράττει τὴν πρώτην παρανομίαν. Ἐὰν γίνῃ δεκτὴ ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ Πιλάτος ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων συνήνεσεν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἶχε γνῶσιν τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τῆς κατηγορίας [78], δι' ὃν καὶ μόνον χαρακτῆρα εἶχον ἁρμοδιότητα νὰ ἐπέμβουν οἱ Ἀρχιερεῖς. Τώρα ὅμως ἀκούει πολιτικῆς φύσεως κατηγορίαν καὶ ὅμως δὲν ἀντιδρᾷ. Ἂν πάλιν δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀρχικὴν κατηγορίαν, πάλιν ἔπρεπε νὰ ἀντιδράσῃ, ἀκούων ἐκ τῶν χειλέων τῶν Ἰουδαίων πολιτικὴν κατηγορίαν, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἦσαν ἐκεῖνοι ἁρμόδιοι νὰ ἐπέμβουν καὶ ἐνεργήσουν, ἀλλ' ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχή. Ἡ σιωπηρὰ ἔγκρισις τῆς παρανομίας, συνιστᾷ βαρύτατον παράπτωμα, ἐπιτεινόμενον καὶ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος τοῦ παρανομήσαντος [79]. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι τοῦ ἀποκρύπτουν τὴν πρότερον ἐνώπιον τοῦ θρησκευτικοῦ των δικαστηρίου διεξαχθεῖσαν παράνομον δίκην καὶ τὴν ληφθεῖσαν παρανόμως παράνομον ἀπόφασιν. Μετ' ἐξέτασιν τοῦ Ἰησοῦ ὁ Πιλάτος πείθεται περὶ τῆς ἀθῳότητός του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ δημοσίᾳ ἀναγγέλλει: «Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ».

Παρὰ ταῦτα οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ ἀνεχόμενοι ὅπως διαφύγῃ τῶν χειρῶν των τὴν ἐσχάτην στιγμὴν ὁ ἀθῷος Ἰησοῦς, ἐπιστρατεύουν ὅλην τὴν πανουργίαν των [80], ἥτις καὶ χαλκεύει δευτέραν συκοφαντικὴν κατηγορίαν ὑπὸ πολιτικὴν μορφήν: «Ἀνασείει τὸν λαὸν διδάσκων καθ' ὅλης τῆς

καταστήσει μισητὸν εἰς τὸν λαόν, ὅστις δὲν ἐφείδετο πάσης εὐκαιρίας διὰ νὰ δείξῃ τὰ πρὸς τὸν Ἡγεμόνα αἰσθήματά του. Οὕτω καὶ πρώτη καὶ δευτέρα ἐξέγερσις ἐσημειώθη, τὰ δὲ παράπονα τοῦ λαοῦ, ἔφθασαν μέχρι τῶν ὤτων τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Συρίας Βιτελλίου. Ἕνεκα τούτων ἁπάντων ὁ Πιλάτος ἐμίσει μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ἐφοβεῖτο ὅμως συνάμα καὶ τὴν δολιότητα καὶ πανουργίαν των, ἧς ἱκανὴν πεῖραν εἶχε λάβει κατὰ τὸ παρελθόν. Πρβλ. διὰ περισσοτέρας λεπτομερείας καὶ Θ. Σπυρόπουλον, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 450-451.

[78] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 540.

[79] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 542.

[80] Τὸ σχέδιον τῶν Ἰουδαίων ἦτο ὄντως σατανικόν. Παρουσιάζουν τὸν Ἰησοῦν ὡς ἔνοχον ἐγκλήματος στρεφομένου κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ συνεπαγομένου τὴν διὰ σταυροῦ θανάτωσιν, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου.

'Ιουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἕως ὧδε» (Λουκ. κγ΄ 5). 'Επὶ τῷ ἀκούσματι τῆς Γαλιλαίας, ὁ Πιλάτος νομίζει ὅτι ἀνεκάλυψε εὔσχημον τρόπον ἀποφυγῆς τοῦ σκοπέλου. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ, στέλλει τὸν Κύριον πρὸς τὸν Ἡρώδην τὸν 'Αντίπαν Διοικητὴν τῆς Γαλιλαίας. Τοῦτο εἶχε δικαίωμα νὰ πράξῃ ὁ Πιλάτος, διότι τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ὀργάνων πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καθώριζε τὸ «Forum delicti, seu domicilii sive originis». Δηλ. ἁρμοδιότητα πρὸς ἐκδίκασιν ἑνὸς ἀδικήματος εἶχεν ὁ δικαστὴς εἴτε τοῦ τόπου ἔνθα ἐτελέσθη ἡ ἀξιόποινος πρᾶξις, εἴτε τῆς κατοικίας τοῦ κατηγορουμένου, εἴτε τοῦ τόπου καταγωγῆς του. 'Εν προκειμένῳ ὁ Ἡρώδης εἶχε δικαιοδοσίαν ἐπὶ τοῦ 'Ιησοῦ βάσει τοῦ «forum originis» ἀφοῦ ὁ Κύριος ἦτο Ναζωραῖος ἢ Γαλιλαῖος.

Ἄνευ οὐσιαστικῆς προόδου ἐπιστρέφει ὁ 'Ιησοῦς ὀπίσω εἰς τὸν Πιλάτον. 'Επανεξετάζεται παρ' αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἀποδεικνύεται ἡ ἀθωότης του, καὶ πάλιν διὰ δευτέραν φορὰν ἐξέρχεται πρὸς τὸν ὄχλον ὁ Ἡγεμών. Ἡ μανία ὅμως τοῦ πλήθους ἐκείνου, ἔχει ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ προσλάβει, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν 'Αρχιερέων, ἐπικινδύνους διαστάσεις. Τὸ σκληροτράχηλον καὶ τὸ δόλιον αὐτοῦ, γνωρίζει ἐξ ἰδίας πείρας ὁ Πιλάτος [81]. Διὸ καὶ καταφεύγει ὡς εἰς διέξοδον εἰς τὴν εὐχέρειαν τοῦ ἀπολύειν ἕνα δέσμιον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, ὃν ἤθελον. Τρέφει τὴν φρούδην ἐλπίδα ὅτι θὰ προκρίνουν δι' ἀπόλυσιν τὸν 'Ιησοῦν. Διαψεύδεται ὅμως. Ὁ ὄχλος ἤδη κραυγάζει: «Σταύρωσον σταύρωσον αὐτόν». Εἰς μάτην ὁ Πιλάτος ἐρωτᾷ: «Τὶ γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; οὐδὲν αἴτιον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ». Καὶ τότε ἀκριβῶς διαπράττει νέαν βαρεῖαν παρανομίαν, προτείνων πρότασιν ἐνέχουσαν ἀντίφασιν [82] καὶ ἀντινομίαν: «Παιδεύσας ἀπολύσω». (Λουκ. 23, 16, 23, 22). 'Αφοῦ, λέγει, τὸν μαστιγώσω, θὰ τὸν ἀπολύσω. Καὶ γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα: 'Εὰν ὁ 'Ιησοῦς εἶναι ἀθῷος, τότε πρὸς τί ἡ μαστίγωσις, ἐὰν δὲ εἶναι ἔνοχος πρὸς τί ἡ ἀπόλυσις; Παρὰ ταῦτα προχωρεῖ ὁ Πιλάτος καὶ φραγγελώνει τὸν Κύριον. Ὑποβάλλει δηλ. εἰς ποινὴν τὸν μεμαρτυρημένως ἀθῷον. Τὸν ὑποβάλλει εἰς ἕν, καθ' ὑπερβολὴν μαρτύριον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου πολλοὶ ἀπέθνησκον [83]. Καὶ ὁ 'Ιησοῦς ὑπομένει, ἂν καὶ ἔχει γίνει ἤδη ράκος σωματικὸν λόγῳ τῆς ἐξαντλήσεως, τῆς ἀϋπνίας, τῆς ταλαιπωρίας, τῆς μαστιγώσεως.

Καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, μετὰ τὸ μαστίγωμα, ἥτις θὰ προεκάλει παντὸς τὴν συμπάθειαν, ἐπιδεικνύεται εἰς τὸν λαόν. «Ἴδε ὁ ἄνθρω-

---

[81] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 450 ἑπ.

[82] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 575.

[83] Θ. Σπυροπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 457.

πος». Καὶ ὁ λαὸς ἐρεθίζεται περισσότερον. «Ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι οὐδεμίαν εὑράσκω αἰτίαν» (Ἰωάν. 19, 4. 5). «Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτὸν» εἶναι ἡ ἀπάντησις τοῦ λαοῦ. Οἵα πώρωσις. Διὰ τρίτην ἤδη φορὰν ὁ Πιλάτος ἔχει διαδηλώσει τὴν ἀθωότητα τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς, διαφαίνεται ἀμυδρῶς, ποιά τις ἀπόφασις τοῦ Πιλάτου ὅπως ἀπολύσῃ τὸν Ἰησοῦν.

Ἔχει πλέον μορφώσει δικανικὴν πεποίθησιν ὡς δικαστής, ἔχει πεισθῇ περὶ τῆς ἀθωότητός του ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐλατηρίων τῶν Ἰουδαίων. «Ἤδει γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν». Καὶ ὅμως διστάζει νὰ ἀποφασίσῃ. Μήπως διότι ἔχει ἤδη πολλάκις παρανομήσει; Δὲν ἐξετάζει καὶ οὗτος μάρτυρας ὑπερασπίσεως, ἀπεναντίας ὡς μάρτυρας δέχεται τοὺς κατηγόρους τοῦ θύματος, τοὺς εἰσαγγελεῖς του [84]. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔκπαγλος καλλονὴ τῆς ψυχῆς τοῦ Ἰησοῦ, τὸν ἀφοπλίζει πάλιν. Εἶναι δικαστής. Κατέχει τὴν Ψυχολογίαν. Γνωρίζει νὰ διαβάζῃ τὸ ἐσωτερικόν, νὰ ἐμβαθύνῃ, νὰ διαβλέπῃ. Καὶ παρὰ ταῦτα διστάζει.

Εἰσέρχεται πάλιν μέσα. Θαμβοῦται ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἐξερχόμενος λέγει πρὸς τὸ πλῆθος εἰρωνικῶς: «Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν». Οἱ Ἰουδαῖοι ἀντὶ ἀπαντήσεως κραυγάζουν: «Ἆρον ἆρον σταύρωσον αὐτόν». «Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;» ἀντιλέγει ὁ Πιλάτος. Καὶ ἐκεῖνοι: «Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα» καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὸν δισταγμὸν τοῦ Ἡγεμόνος ἐν ὑστάτῃ προσπαθείᾳ, ἐπιλέγουν: «Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. Πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι». (Ἰωάν. 10, 13). Πρὸ τοῦ θείου ὀνόματος ὁ Πιλάτος κάμπτεται. Ὑποχωρεῖ. Ἐνδίδει εἰς τὴν πίεσιν τοῦ ὄχλου, εἰς τὴν δεινὴν ψυχολογικὴν βίαν. Καὶ παραδίδει τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ σταυρωθῆναι.

Ἤδη ὅμως ἔχει παραβῇ βασικὸν κανόνα δικαίου τῶν ρωμαίων. Τὴν lex julia de vi publica [85]. Ὁ νόμος οὗτος προκειμένου νὰ προφυλάξῃ τὸν δικαστὴν ἀπὸ ψυχολογικὴν βίαν ἀσκουμένην ὑπὸ πλήθους διὰ φωνασκιῶν καὶ συνθημάτων, ἐξωμοίωσε ταύτας πρὸς δημοσίαν βίαν καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ ἀποφασίζουν ὑπὸ τὸ κράτος τοιαύτης βίας. Ὁ εὑρισκόμενος ἔνοπλος «ἔνθα δημόσιον κινεῖται δικαστήριον» ἐθεωρεῖτο ἔνοχος, ὡς καὶ πᾶς ὅστις θὰ συνήργει εἰς τὸ νὰ μὴ δικάσωσιν οἱ δικασταὶ προσηκόντως. Τὸν νόμον τοῦτον, διὰ τὴν βαρύτητα καὶ σημασίαν του ἐπανέλαβον ἀργότερον ἐν διατάξει οἱ Αὐτοκράτορες Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανός, ὁρίσαντες ὅτι: «οὐ χρὴ πείθεσθαι ταῖς τῶν

---

[84] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 584.
[85] Ν. Δημητρακοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 161.

δημοτῶν ἐκβοήσεσιν ὅτε βούλονται ἢ τὸν ὑπεύθυνον ἀπολῦσαι ἢ τὸν ἀνεύθυνον τιμωρηθῆναι» (Κώδ. 9, 47, 12) [86]. Τοιαῦτα περιλαμβάνει καί τις διάταξις τοῦ Λέοντος.

Παρὰ ταῦτα, ὅλως ἀναιτίως, παραδίδει ὁ Πιλάτος τὸν ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις διακηρυχθέντα ἀθῷον, εἰς τὸν ἀτιμωτικὸν διὰ σταυροῦ θάνατον. Τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ δύναται ἡ Ρώμη νὰ καυχᾶται διὰ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα τῶν δικαστῶν της. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πολὺς Rosadi [87] γράφει: «Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρὲτ δὲν κατεδικάσθη, ἐφονεύθη. Ἡ θυσία Του δὲν ὑπῆρξε παραβίασις τῆς δικαιοσύνης, ὑπῆρξεν ἀνθρωποκτονία».

Ἤδη τὸ μέγα, τὸ μοναδικόν, τὸ πρωτάκουστον, τὸ φρικαλέον καὶ ἀνόσιον ἔγκλημα συνετελέσθη. Ὁ σκοπὸς ἔχει ἐξαγιάσει τὰ μέσα. Ἀπ' ἀρχῆς διαφαίνεται ὁ σκοπὸς τῶν Ἰουδαίων. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ βλέπουν τῶν κεκτημένων δικαιωμάτων των τὸν καταλυτήν, τῆς ἀσυνεποῦς ζωῆς των τὸν ἔλεγχον, τοῦ ἀνυποψιάστου λαοῦ τὸν ἥρωα. Καὶ ὠθούμενοι ἀπὸ ἀκαταμάχητον ἐσωτερικήν, μνησικακίας καὶ φθόνου, αἰσχρὰν παρόρμησιν, ἀποτολμοῦν τὴν παρανομίαν, αὐτοὶ οἱ φύλακες τοῦ Νόμου. Ἀφορῶντες εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ μέσα. Μετέρχονται τὸ πᾶν. Παρανομίαι διαδέχονται παρανομίας. Σχοινοτενὴς ὅλη σειρὰ παρεκβάσεων, παρατυπιῶν, παρανομιῶν παρελαύνει ἐνώπιόν μας. Παράνομος σύλληψις, παράνομος ἀνάκρισις, παράνομος κατοκράτησις, παράνομος συνεδρία, παράνομον Συνέδριον, παράνομος ἀπόφασις, παράνομος ἐπικύρωσις, συμπλέκονται κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ καὶ σατανικὸν διὰ τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Δικαίου. Πρὸ τῶν καταχθονίων τούτων μέσων, ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐξανίσταται, ἡ διάνοια ἡ ὁποία ἔχει πλασθῆ διὰ νὰ ζῇ τὸ βίωμα τοῦ Δικαίου. Καὶ πρὸ τῆς δολίας ταύτης συμπαιγνίας τῶν αἰσχρῶν παραγόντων, τὸ περὶ Δικαίου συναίσθημα ἐξεγείρεται καὶ ἐπαναστατεῖ. Ὄντως θεοστυγὴς συμπαιγνία λαμβάνει χώραν. Μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὸν παντελῆ ἐξαφανισμὸν τοῦ Ἀθώου.

Καὶ ὁ μὲν Δίκαιος «πορεύεται ὡς γέγραπται περὶ Αὐτοῦ». Ἡ στάσις ὅμως τῶν διωκτῶν Του, θὰ παραμείνῃ ἐσαεὶ ὡς στῖγμα τοῦ πολιτισμοῦ, στῖγμα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁρόσημον τῆς ἀνθρωπίνης κακίας. Καὶ τὸ ὁρόσημον τοῦτο, κάτω ἀπὸ τὴν σελαγίζουσαν λάμψιν τοῦ Θείου Μεγαλείου, παρουσιάζεται ἐν ὅλῃ του τῇ γυμνότητι περισσότερον ποταπόν, ταπεινόν, εὐτελές, ἀπάνθρωπον. Θὰ δεικνύῃ πάντοτε μέχρι ποίου σημείου καταπτώσεως εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ ὁ φαῦλος ἄνθρωπος, ὁ ὑπὸ τῶν παθῶν οἰστρηλατούμενος καὶ ποδηγετούμενος ἄνθρωπος. Ναὶ αὐτὸς ὁ ΑΝΘΡΩΠΟΣ.

---

[86] Ν. Δημητρακοπούλου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 160.

[87] Λ. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 535÷536.

'Από τούς λαϊκούς θρησκευτικούς θρύλους.

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΣ

Ὑπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΚΑΝΟΥΛΗ
Ἐπιτίμου Γ. Ἐπιθεωρητοῦ Μ. Ἐκπαιδεύσεως

Δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν Ἑλλάδα πόλις μεγάλη ἢ μικρὰ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν ἀφιερώσει καὶ ἕνα ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, καθὼς ἐπίσης καὶ ὀλίγα εἶναι τὰ χωρία ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα στεροῦνται τοιούτου ναοῦ, διότι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τιμᾷ ἰδιαιτέρως τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 350 μ.Χ. περίπου εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἀπὸ πατέρα πλούσιον ἔμπορον, ὅστις ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον, διότι ἦτο Χριστιανός, ὅταν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἦτο ἡλικίας δέκα ἐτῶν. Διὰ τὴν μεγάλην του ἀνδρείαν ἔγινεν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ ἐμαρτύρησε ἐπὶ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, ἐπειδὴ ἦτο Χριστιανὸς καὶ δὲν ἠθέλησεν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος «περὶ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν». Εἶναι ὁ πλέον ἀγαπητὸς καὶ συμπαθὴς Ἅγιος τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἡ μνήμη του ἑορτάζεται πανηγυρικῶς τὴν 23ην Ἀπριλίου καὶ ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξον καὶ ἀπὸ τὴν Ρ)Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία τὸν ἀποκαλεῖ καὶ ἱππότην.

Εἶναι ὁ ἀνδρεῖος λεβεντόκορμος νεαρὸς Ἅγιος, ὅστις εἰκονίζεται ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἱππεύων λευκὸν ἵππον, φορῶν θώρακα καὶ φονεύων μὲ τὸ δόρυ του ἕνα τεράστιον δράκοντα, ὅστις ξεψυχάει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Καβαλλάρη Ἁγίου. Εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ματζαλᾶ, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους πλησίον τῆς Βηθλεὲμ καὶ τῆς Χεβρῶνος ὑπάρχει μία θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ Ἁγίου καὶ σώζεται ὁ χαλινὸς τοῦ ἵππου του. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μνήμην του διοργανώνει ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, καθόσον θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους καὶ σπουδαιοτέρους ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐθεωρεῖτο ὡς προστάτης τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ ἐλευθερωτὴς τῶν αἰχμαλώτων καὶ βραδύτερον ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει αὐτὸν ὡσαύτως ὡς προστάτην του καὶ αἱ σημαῖαι τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἔχουν τὴν εἰκό-

να του εἰς τὸ κέντρον τοῦ λευκοῦ σταυροῦ των. Εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους πολλὰ μοναχικὰ καὶ ἱπποτικὰ τάγματα διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν του καὶ τὰ παράσημα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο ἐπ᾿ ἀνδραγαθίᾳ ἔφερον ἀποτυπωμένην τὴν εἰκόνα του ὅπως καὶ τὰ χρυσᾶ Ἀγγλικὰ νομίσματα, καθόσον θεωρεῖται καὶ ὁ προστάτης Ἅγιος τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἶναι ὡσαύτως ὁ προστάτης τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του ἀρχίζουν νὰ μεταναστεύουν ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ εἰς τὰ ὀροπέδια, ὅπου βόσκουν τὰ ποίμνιά των. Ἡ μνήμη του κατὰ τὴν 23ην Ἀπριλίου συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ πραγματική, ἄνοιξη καὶ τὰ λουλούδια στολίζουν μὲ τὰ ὡραῖα χρώματά των τὰ δένδρα, τοὺς κήπους καὶ τοὺς ἀγροὺς καὶ δι᾿ αὐτὸ θεωρεῖται, ὅτι εἶναι ἡ προάγγελος τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸν χειμῶνα εἰς τὸ θέρος, ὅπως ἀντιθέτως ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὴν 26ην Ὀκτωβρίου εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ Ἀθίγγανοι καὶ γενικῶς οἱ νομάδες φυλαὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον θεωροῦν ὡς φίλον των.

Γύρω ἀπὸ τὴν θαυματουργὸν δρᾶσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐδημιουργήθησαν διάφοροι θρῦλοι, τοὺς ὁποίους διέσωσαν αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ σπουδαιότεροι εἶναι αἱ δρακοντοκτονίαι εἰς διαφόρους παραλλαγάς. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος νικητὴς ἀπὸ μίαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἔφιππος διῆλθε πλησίον τῆς πόλεως Ἀτταλείας, ὅπου εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἡ κόρη τοῦ Ρωμαίου ἡγεμόνος Σιλβίου Ἀλεξάνδρα διὰ νὰ τὴν φάγῃ ἕνας δράκος, ὅστις ὅταν ἐδίψα πολὺ ἔπινεν ὅλον τὸ νερὸ τῆς πηγῆς ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑδρεύετο ἡ πόλις καὶ ἐστείρευεν ἡ πηγή. Διὰ νὰ ἐξευμενισθῇ καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐλεύθερον τὸ νερὸ νὰ τρέχῃ ἔπρεπε κάθε ἔτος νὰ ἀφήνουν μίαν κόρην διὰ νὰ τὴν τρώγῃ. Ὅταν ἡ Ἀλεξάνδρα εἶδε τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ τὸν ἱκέτευε νὰ τὴν σώσῃ καὶ αὐτὸς τότε τὴν ἐλυπήθη, προσηυχήθη εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐπερίμενε τὸ θηρίον νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ δάσος. Μόλις εἶδεν αὐτὸ ἐπήδησεν εἰς τὸν ἵππον του, ὥρμησεν ἐναντίον τοῦ θηρίου ἐβύθισε τὸ δόρυ του μὲ ὁρμὴν εἰς τὸ στόμα τοῦ θηρίου, τὸ ἐφόνευσε καὶ ἡ κόρη ἐσώθη. Πολλοὶ κάτοικοι μόλις ἔμαθον τὸ θαῦμα ἔσπευσαν νὰ βαπτισθοῦν καὶ νὰ γίνουν Χριστιανοί.

Ἄλλη παράδοσις ἔχει σχέσιν μὲ τὸν τρόπον τοῦ ἐξαγνισμοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου διάφοροι εὐσεβεῖς Χριστιανοὶ ἐπιχειροῦν νὰ διέλθουν ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν διακλάδωσιν ὡρισμένου δένδρου ἀπὸ αὐτά, τὰ ὁποῖα στολίζουν τοὺς περιβόλους τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου. Τότε, ἐὰν μὲν εἶναι ἐνάρετοι, διέρχονται μὲ μεγάλην

εὐκολίαν, ἐνῷ ἐὰν εἶναι ἁμαρτωλοὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ διέλθουν. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν δὲ αὐτὸ πρέπει νὰ μετανοήσουν διὰ τὰς ἁμαρτίας των καὶ ἀφοῦ νηστεύσουν καὶ κάμουν ἐλεημοσύνας, ὥστε νὰ ἐξαγνισθῶσιν, ἔρχονται τὸ ἑπόμενον ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου, ὁπότε μὲ μεγάλην εὐκολίαν διέρχονται διὰ μέσου τῶν κλάδων τοῦ δένδρου.

Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Τοῦρκοι καὶ μάλιστα οἱ Ἑλληνόφωνοι ἐξ αὐτῶν οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐσέβοντο τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἐξ αἰτίας διαφόρων θαυμάτων του, τὰ ὁποῖα ἔβλεπον, ἔστελλον διάφορα ἀφιερώματα εἰς τοὺς ναούς του καὶ ἤναπτον λαμπάδας καὶ κηρία. Ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολῆς οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Μουσουλμάνοι λατρεύουν καὶ κοινοὺς Ἁγίους τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀλλάσσουν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἰδικήν του γλῶσσαν, ὅπως τὸν Ἰωάννην μὲ τὸ ὄνομα Γεχᾶ, τὴν Παναγίαν μὲ τὸ ὄνομα Σίτνα Μαρία, τὸν Ἅγιον Γεώργιον μὲ τὸ ὄνομα Ἔλ - Κόντρ.

Ὁ Ἀραβικὸς λαὸς διὰ τὸν Ἔλ - Κόντρ, δηλαδὴ τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ἔπλασε διαφόρους παρομοίους θρύλους. Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Ραϊμόνδος Λουὰρ ἔλαβεν ἀφορμὴν ἀπὸ τοὺς θρύλους αὐτοὺς καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατὰ τὸ 1958 περίπου ἐπεσκέφθη τὴν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου θαλάσσης εἰς τὴν Συρίαν, ἡ ὁποία κεῖται κάτωθεν τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος τοῦ Λιβάνου, καὶ περιγράφει τὰς ἐντυπώσεις του. Μεταξὺ αὐτῶν γράφει καὶ τὰ ἀκόλουθα:

Οἱ πιστοὶ Ἄραβες τῆς Λιβανικῆς ἀκτῆς ἀποκαλοῦν τὸν Ἔλ - Κόντρ (τὸν Ἅγιον Γεώργιον) καὶ Ζουβενὴλ δηλαδὴ πατέρα τῆς νεότητος καὶ πιστεύουν, ὅτι αὐτὸς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ θεραπεύῃ διαφόρους ἀσθενείας, νὰ ἀπελευθερώνῃ αἰχμαλώτους, νὰ δίδῃ εἰς τὰς νεάνιδας, αἱ ὁποῖαι διὰ προσευχῶν ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειάν του τὸν σύζυγον, τὸν ὁποῖον θεωροῦν κατάλληλον δι' αὐτάς, νὰ εἰσακούῃ τὰς προσευχὰς τῶν ἀτέκνων, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἀποκτήσουν υἱοὺς ἢ θυγατέρας. Ἐν συνεχείᾳ διηγεῖται, ὅτι κάποιος Σεΐχης ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἕνα ἄσπρο τζαμὶ (τέμενος) πλησίον τῆς Βηρυτοῦ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἔλ - Κόντρ (Ἅγιον Γεώργιον) καὶ ἕνα πηγάδι (φρέαρ) καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν τὸν ἑξῆς θρῦλον, ὅστις ὑπάρχει δι' αὐτὸ τὸ τζαμὶ πῶς ἔγινε τόπος λατρείας:

«Ἀπὸ τὸ πηγάδι αὐτὸ βγῆκεν ἕνας δράκος, ὅστις διὰ νὰ ἀφίνῃ ἐλεύθερον τὸ πηγάδι νὰ βγάζῃ νερὸ καὶ νὰ μὴ στειρεύσῃ ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς πολίτας νὰ προσφέρουν εἰς αὐτὸν μίαν νεαρὰν κόρην ἐκ διαλειμμάτων διὰ νὰ τὴν τρώγῃ. Ὅταν ἔφθασεν ἡ σειρὰ καὶ ἐκληρώθη νὰ

δοθῇ ὡς θῦμα ἡ ἀγαπημένη κόρη τοῦ βασιλέως εἰς τὸν δράκον, ἔφθασεν ἕνας ἱππεὺς ἐπάνω εἰς ἕνα ἄσπρο ἄτι (λευκὸν ἵππον) εἰς τὸν τόπον, ὅπου εὑρίσκετο ἡ βασιλοπούλα. Ὁ ἱππεὺς αὐτός, ὅστις δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ἔδωσεν ὑπεράνθρωπον μάχην μὲ τὸ τέρας καὶ νικητὴς πλέον ἀπηλευθέρωσε τὴν βασιλοπούλα, ἡ ὁποία ἐθαύμασεν αὐτὸν διὰ τὴν δύναμίν του καὶ τὸν παρεκάλεσεν νὰ μὴ φύγῃ ἀπὸ τὴν πόλιν Βηρυτόν. Ἀλλὰ ὁ Ἔλ - Κόντρ ἔφυγε, ἐπειδὴ ἐβιάζετο νὰ τρέξῃ, νὰ ἀπελευθερώσῃ καὶ ἄλλες κοπέλλες σ' ὅλον τὸν κόσμο».

Συνεχίζων διηγήθη πῶς, ἐνῶ ἐθαύμαζε τὴν ὡραιότητα τοῦ τοπίου μοναδικοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον κατὰ μῆκος τῆς Λιβανικῆς ἀκτῆς, ἐπλησίασαν τὸν Σεῖχην γυναῖκες σκεπασμέναι μὲ μανδήλια καὶ κρατοῦσαι κλάδους μυρτιᾶς εἰς τὰς ἀγκάλας των καὶ παρεκάλουν αὐτὸν νὰ τοποθετήσῃ τὴν προσφοράν των εἰς τὸν Ἔλ - Κόντρ ἐπάνω εἰς τὸ στόμιον τοῦ φρέατος ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξῆλθεν ὁ δράκος, διότι τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦτο εὐνοϊκὸν διὰ τὰς στείρας καὶ ἀσθενεῖς γυναῖκας, ἀφοῦ εἶχεν ἐξαγνισθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἔλ - Κόντρ.

Ἔπειτα ὁ Ραϋμόνδος Λουὰρ περιγράφει πῶς ἐπροχώρησε μὲ τοὺς ἄλλους περιηγητὰς καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Σάμπαν, μικρὸν χωρίον ἐκτισμένον εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία εἶχε μίαν ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας ἐκκλησίας τοῦ Λιβάνου καὶ ὅτι πρὶν εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν ὁ ἱερεὺς ταύτης ἔδειξεν ἓν ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει τὴν σκηνὴν τῆς μάχης μεταξὺ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ τέρατος καὶ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἁγίου ρουχαλάκια παιδιῶν, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται, ὅτι εἶναι τάματα (ἀφιερώματα) διὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄρρωστα καὶ τὰ ἐθεράπευσεν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ἐπέστησε τὴν προσοχήν μας διὰ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας οἱ τοῖχοι ἦσαν μαυρισμένοι ἀπὸ τὰ κηρία καὶ τὰς λαμπάδας, τὰ ὁποῖα ἄναβαν οἱ προσκυνηταὶ καθ' ἑκάστην διὰ τὸν Ἅγιον καὶ ὅτι τέλος ὁ ἱερεὺς διεβεβαίωσεν αὐτούς, ὅτι ὄχι μακρὰν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν τόπον ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐνίκησε τὸν δράκοντα καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων του ἔδειξεν ἐπάνω εἰς ἕνα βράχον τὰ ἴχνη ἀπὸ τὰ πελώρια νύχια τοῦ τέρατος καὶ εἶναι μὲν ἀπίστευτον τοῦτο, ἀλλὰ φαίνονται καθαρὰ ἴχνη ἀσυνήθιστα τὰ ὁποῖα χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς πίστεως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῶσι πῶς ἔγιναν.

Τόσην δὲ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δρακοντοκτονίαν, ὥστε ἔπλασε δι' αὐτὰ διάφορα δημοτικὰ τρα-

γούδια, διὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψε καὶ σχετικὴν πραγματείαν ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Νικόλαος Πολίτης.

Ἕν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον:

Ἀκούσατε τὸ τί γίνηκε σὲ τόπον ξακουσμένο,
ἐκεῖ ἤτανε καὶ φώλιαζε θηριὸ καταραμένο,
κι' ἂν δὲν τοῦ 'διναν ἄνθρωπο νὰ φάῃ πουρνὸ καὶ βράδυ
κανένανε δὲν ἄφηνε νερὸ νὰ πάῃ νὰ πάρῃ.
Γι' αὐτὸ ἐρρίχνανε λαχνὸ καὶ ὁποιανοῦ ἤθελε πέσει,
θἄστελνε τὸ παιδάκι του στὸ δράκοντα πεσκέσι.
Ἔπεσε καὶ τοῦ βασιληᾶ γιὰ τὴ βασιλοπούλα
γιὰ νὰ τὴν φάῃ ὁ δράκοντας τὴν ὄμορφη κορούλα.
Κι' ὁ βασιληᾶς μὲ κλάματα ἐφώναζε: «Σταθῆτε,
ὅλο τὸ βιό μου πάρετε καὶ τὸ παιδί μ' ἀφῆστε».
Κι' ὁ κόσμος ἀποκρίθηκαν ὅλοι μὲ στόμα ἕνα·
— «Ἤ δός μας τὸ κορίτσι σου ἢ πέρνομε ἐσένα».
Ὁ Ἅη Γιώργης τἄκουσεν εἰς τὴν Καππαδοκία
στὸ γρήγορό του τ' ἄλογο ἀνέβηκε μὲ βία.
Βαρεῖ βιτσιὰ τ' ἀλόγου του στὴ βρύση κατεβαίνει
κι' ηὗρε τὴν κόρη ποὔστεκε σὰ μῆλο μαραμένη.
— «Γιὰ φεύγα, παλληκάρι μου, φεύγα μὴ φάγῃ κι' ἐσένα
αὐτὸ τὸ ἄγριο θηριό, ποὺ θὰ μὲ φάῃ ἐμένα».
— «Ἡσύχασε κορίτσι μου καὶ μὴ παραφοβᾶσαι
καὶ τοῦ Κυρίου τ' ὄνομα πάντα νὰ τὸ θυμᾶσαι».
Ξεπέζεψε καὶ κάθησε ὀλίγο ν' ἀκουμπήσῃ
ὅσο ποὺ νάβγῃ τὸ θηριὸ ἀπ' τὴ μεγάλη βρύση.
Κι' ὅταν ἀρχίνησε νὰ βγῇ ὅλα τὰ ὄρη 'τρέμαν
κι' ἡ κόρη ἀπ' τὸν τρόμο της ἔμεινε δίχως αἷμα.
Εὐθὺς πηδάει στ' ἄλογο μὲ τὸ κοντάρι π' ἔχει
κι' ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ θηριοῦ βρύση τὸ αἷμα τρέχει.
— «Γιά πές μου παλληκάρι μου πές μου τὸ ὄνομά σου
χάρισμα γιὰ νὰ στείλω νὰ πάγω νὰ ἑτοιμάσω».
— «Γεώργιον μὲ κράζουνε ἀπ' τὴν Καππαδοκία
κι' ἂν θὰ μοῦ στείλῃς χάρισμα χτίσε μου μιὰ ἐκκλησία
καὶ μέσ' στὴ μέση ζωγραφιὰ νὰ ἔχῃ ἕνα καββαλάρη
νὰ κονταρεύῃ τὸ θηριὸ μ' ἕνα βαρὺ κοντάρι».

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ *

Ὑπὸ Ἱερομονάχου GABRIEL - HENNING BULTMANN

Πᾶσα ἀνθρωπίνη δημιουργία καὶ ποίησις δύναται νὰ συντελεσθῇ μόνον, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκὼν Θεοῦ, ὑπὸ τῆς πνοῆς Αὐτοῦ ἐμφυσηθεῖσα.

Μόνον ἱερὸς ἐνθουσιασμὸς καὶ ἐμπνευμάτωσις ἀφυπνίζει ποιητικὸν λόγον.

Ὁ ὑπερκόσμιος, ὑπερποιητικὸς, ὑπερουράνιος δημιουργὸς εἶναι ὁ Θεὸς ὁ Ποιητής, τοῦ ὁποίου ὁ Λόγος καλεῖ τὰ μὴ ὄντα εἰς ὄντα, φέρων τὸ πᾶν ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς τὸ Εἶναι.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς ποιητὴς εἶναι δημιουργὸς ἐν λόγῳ, ἐν γλώσσῃ, καὶ μόνον ὄντα δύναται νὰ «καλέσῃ». Ὀνομάζων ὅμως ταῦτα δύναται νὰ τὰ μεταβάλῃ. Ὁ Ἀδάμ, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ποιητής, ἔδωκεν ὀνόματα εἰς τὰ ζῷα, καί, ὅπως τὰ ὠνομάτισεν, οὕτως ὤφειλον νὰ καλῶνται.

Ὅταν ὅμως ὁ Θεὸς ὁμιλῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ποίησις, ὅπως ποιητικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

***

Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ τοῦ ποιητικοῦ λόγου τῆς Θεολογίας.

Θεολογία ὅμως εἶναι ἡ δημιουργικὴ μαρτυρία τοῦ θεολόγου.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο ἂς ἀναφερθοῦν τρεῖς στίχοι ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἀκριβῶς διότι ὁ Ἰωάννης καλεῖται θεολόγος κατ' ἐξοχήν·

«Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.
Ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός,
ἐκεῖνος ἐξηγήσατο» (Ἰωάν. α' 18).

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 39.

«Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς» (Ἰωάν. ιγ΄ 23).

«Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων καὶ γράψας ταῦτα, καὶ οἴδαμεν, ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ» (Ἰωάν. κα΄ 24).

Τὰ λεγόμενα εἶναι σαφῆ· Ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ κατὰ τὴν οὐσίαν Του. Μόνον ὁ ἐν τῷ κόλπῳ Αὐτοῦ ὑπάρχων Υἱὸς γνωρίζει Αὐτὸν πλήρως καὶ ἐξηγεῖ περὶ Αὐτοῦ. Παρ' Αὐτῷ εὑρίσκεται ὁ μαθητής, ὁ ἠγαπημένος. Οὗτος μαρτυρεῖ καὶ γράφει περὶ Αὐτοῦ.

Τοῦτο, τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἠγαπημένος, νὰ εἶναι ἐγγὺς καὶ νὰ ἀγαπᾷ, τὸ νὰ εἶναι ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Λόγου, τοῦ ἀναπαυομένου ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Πατρός, εἶναι γνῶσις Θεοῦ, εἶναι θεωρία. Τὸ νὰ δίδῃ τις μαρτυρίαν περὶ τούτων ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, τοῦτο εἶναι θεολογία. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καλεῖται ἐπίσης ὁ Στουδίτης Συμεών, ὁ νεώτερος, θεολόγος.

Καὶ ἡ γνῶσις αὕτη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐν Ἁγίοις Πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν πρᾶξιν, τὴν ὁδηγοῦσαν εἰς τὴν θεωρίαν, ὡς καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν θαυμασίαν θεωρίαν, ἀναδεικνύει αὐτὸν εἰς θεολόγον, δημιουργικὸν μάρτυρα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

***

Εἰς τὴν θεολογίαν ὑπόκειται ὡς βάσις μία ἐμπειρία, ὅπως ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν μὲ τόσον συγκινητικὸν τρόπον οἱ Κλεόπας καὶ Λουκᾶς μὲ τοὺς λόγους· «Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς;» (Λουκ. κδ΄ 32).

Εἷς σύντομος ὕμνος τῆς Θ΄ Ὥρας δεικνύει τὸν μετανοήσαντα ληστὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀμνηστευόμενον «πρὸς γνῶσιν θεολογίας», ἡ ὁποία κάμνει αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ὁμολογήσῃ διὰ στόματος· «Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου» (Λουκ. κγ΄ 42). Ὁ ὕμνος ἔχει ὡς ἑξῆς·

«Ἐν μέσῳ δύο ληστῶν ζυγὸς δικαιοσύνης εὑρέθη ὁ σταυρός σου·
τοῦ μὲν καταγομένου εἰς ᾅδην τῷ βάρει τῆς βλασφημίας,
τοῦ δὲ κουφιζομένου πταισμάτων πρὸς γνῶσιν θεολογίας·
Χριστὲ ὁ Θεός, δόξα σοι».

Ὁ τύπος οὗτος («μνήσθητί μου, Κύριε») πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ

ὡς ἀπολύτως θεολογικός. Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία ἐξάγεται σαφῶς ἐκ τῆς «γνώσεως τῆς πίστεως». Ὡσαύτως καὶ ὁ τύπος τοῦ αἰθίοπος εὐνούχου δυνάστου Κανδάκης, ὁμολογήσαντος «Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν» (Πράξ. η΄ 37), εἶναι θεολογικός.

Διὰ τοὺς διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν μαθητῶν πιστεύσοντας ἱκετεύει εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν προσευχὴν ὁ Ἰησοῦς τὸν Πατέρα· «Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τὸν λόγον αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν...» (Ἰωάν. ιζ΄ 20 - 21).

Τοῦτο, τὸ γενέσθαι ἓν ἅπαντας ἐν τῷ ἑνὶ Κυρίῳ, τῇ κεφαλῇ τοῦ μυστικοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, συντελούμενον ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ μυσταγωγικὴ θεολογία ἀνάγει τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν Μυστηρίων εἰς τὸ ἓν μέγα Μυστήριον, ἐνσωματώνει αὐτοὺς εἰς τὸν «λαόν», καθιστᾷ αὐτοὺς λαὸν Θεοῦ, καὶ παρασκευάζει οὕτω τὰ πάντα εἰς νέαν δημιουργίαν. Ἡ παραμορφωθεῖσα εἰκὼν ἀναμορφοῦται εἰς ἁγίαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Περὶ αὐτοῦ ὁμιλεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολῇ του· «Περιπατήσατε ἀξίως τοῦ Κυρίου εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ... μετὰ χαρᾶς εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ... ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου... καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας... ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα...» (Κολοσ. α΄ 10 - 20).

Ἐν συντομίᾳ· Οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τῶν μαρτύρων τοῦ Λόγου καὶ πιστεύοντες καὶ ὁμολογοῦντες ὁδηγοῦνται εἰς τὴν πρᾶξιν, καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐγείρουσαν εὐχαριστίαν. Ἐν αὐτῇ τὸ πᾶν, καθιστάμενον σύμμορφον τῆς εἰκόνος Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, μεθίσταται εἰς τὸ βασίλειον τοῦ φωτός, εἰς ἀποκαταλλαγὴν πάντων. Ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ταύτῃ, τόσον ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ὅσον καὶ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, γεννᾶται λόγος δημιουργικός, δίδων ἀπάντησιν εἰς τὸν δημιουργικὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Εὐστόχως καλεῖται ὁ Ναός, ὁ μυσταγωγικὸς χῶρος, ὁ συνάγων

τὸν λαὸν πρὸς ἑορτασμὸν τῶν ἁγίων Μυστηρίων, ὁ ὁποῖος συμπεριλαμβάνει τὸν πάντα κόσμον εἰς τὸ ἓν Μυστήριον, «Καθολικόν».

Ἐνταῦθα εὑρίσκεται τὸ ΕΝ ΚΑΙ ΠΑΝ ἐν μυσταγωγικῇ συμφωνίᾳ.

Ἐν τῇ κυκλικῇ πορείᾳ τοῦ ἔτους ἀνοίγεται κατὰ διαστήματα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μία νέα θύρα εἰς τὸ Μυστήριον, διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἑορτασμοῦ ἑνὸς τῶν σωτηριωδῶν γεγονότων τῆς θείας οἰκονομίας, ἢ διὰ τῆς μνήμης ἑνὸς τῶν θεολογικῶς μαρτυρησάντων ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ μυστηριώδης ἐνοίκησις τοῦ Θεοῦ ἐπεδείχθη διὰ σαφῶν σημείων, διότι «θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ».

Ὁ ἐκ χοὸς δημιουργηθεὶς καὶ εἰς θάνατον ρέπων ἀδύνατος ἄνθρωπος δὲν διατηρεῖται ἐπὶ μακρὸν εἰς ἁγίαν κατάστασιν, ἀλλὰ γίνεται χαλαρὸς καὶ νωθρός. Καὶ αὐτὸς ὁ δίκαιος πίπτει «ἑπτάκις τῆς ἡμέρας». Ἡ Ἐκκλησία ἀνορθοῖ αὐτὸν «ἑπτάκις τῆς ἡμέρας» ἐν τῷ ρυθμῷ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ὡρῶν προσευχῆς καὶ ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν μαρτυρικὴν πορείαν τοῦ Λυτρωτοῦ.

Τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι τόσον πλούσιον, ὥστε νὰ διαθέτῃ ἀκαταπαύστως ἐναλλασσόμενον ὑλικὸν διὰ τὸν ἑορτασμὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὑπῆρξαν μάλιστα μοναὶ Ἀκοιμήτων, εἰς τὸν Καθολικὸν τῶν ὁποίων ἐτελεῖτο ἀδιάκοπος λατρεία. Πόσον δύσκολον εἶναι ὅμως νὰ εἶναι κανεὶς ἐπὶ μακρὸν συγκεντρωμένος εἰς προσευχήν! Καὶ ἡ προσευχὴ εἶναι πράγματι ἡ δημιουργικωτέρα πρᾶξις, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ λαμπρότης τῆς θείας λατρείας, ὁ πλοῦτος της, ἡ αἰσθητικότης της ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀνυψοῦται διαρκῶς, νὰ κατανύσσεται, νὰ ἑορτάζῃ, νὰ καταρτίζεται, ἐποικοδομῶν οὕτως ἐν ἑαυτῷ τὸν νέον, τὸν θεῖον ἄνθρωπον.

Τὸ ἐφύμνιον τοῦ Κοντακίου ἐπαναλαμβάνεται διαρκῶς καὶ διεγείρει ἀκόμη καὶ τὸν κουρασμένον. Παρομοίως οἱ λόγοι «Ἀλληλούϊα» καὶ «Κύριε, ἐλέησον» διαποικίλλουν τὸν Ψαλτῆρα καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐκκλησιαστικὴν προσευχήν, τὸ δὲ «Ἀμήν» τοῦ λαοῦ ἐπανέρχεται διαρκῶς, εἰς τρόπον ὥστε οὐδείς, οὔτε παιδίον, οὔτε κουρασμένος, νὰ ἀποκλείεται ἐκ τοῦ χοροῦ τοῦ λαοῦ. Ἀκόμη καὶ εἰς ἀνθρώπους τελείους εἰς τὴν προσευχὴν εἶναι προσφιλεῖς αἱ ἐπαναλήψεις αὗται.

Δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων ἐκχέει ἡ θεία μυσταγωγία τὸν ποταμὸν τῶν θείων ἐνεργειῶν καὶ διεγείρει ὅλα τὰ μέλη καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς δυνάμεις εἰς δοξολογίαν.

Τὸ βάδισμα, ἡ στάσις, τὸ κάθισμα, αἱ μετάνοιαι, ἡ ἄρσις τῶν

χειρῶν ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ὅλον ἄνθρωπον ὡς ψυχοσωματικὴν ὕπαρξιν νὰ κινῆται καὶ νὰ συγκρατῆται.

Τὸ οὖς ἀκροᾶται τῶν λόγων τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ ἱερέως, τοῦ διακόνου, τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τῶν ψαλτῶν εἰς τὰς διαφόρους των φωνὰς καὶ ἐναλλασσομένας μελῳδίας, καὶ τηρεῖ οὕτω τὸ οὖς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας ἐν ἐγρηγόρσει.

Οἱ ὀφθαλμοὶ θεωροῦν εἰς τὴν λάμψιν τοῦ φωτὸς τὰς ἁγίας εἰκόνας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐν μορφῇ καὶ ἐν χρώμασι, κατὰ ποιητικὸν μέτρον, ἐνσωματοῦνται τὰ Μυστήρια. Θεωροῦν τὰς ὄψεις τῶν Ἁγίων εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν λειτουργῶν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας. Οὕτως εἶναι παροῦσα ἡ κοινωνία τῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἐν οὐρανοῖς ἁγίων.

Ἡ ὀσμὴ τοῦ κηροῦ, τοῦ ἐλαίου, τοῦ θυμιάματος μετὰ τῶν κατευθυνομένων πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ προσευχῶν πληροῖ τὸν χῶρον εὐφραίνουσα τὴν ὄσφρησιν.

Τὰ χείλη ἀνοίγονται εἰς ᾆσμα καὶ δοξολογίαν, εἰς ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐκφωνήσεις, πρὸς μετάληψιν τῶν εὐλογηθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων Δώρων. Ἀσπάζονται τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα - ἔκφρασις τῆς ἐγκαρδίου ἀγάπης.

Οὕτως ἁγιάζει ἡ Ἐκκλησία τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ἁγιάζει ἡ Ἐκκλησία τὸν ἀνθρώπινον κόσμον. Οὕτως εἰσάγει αὕτη τὴν εἰρήνην τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων εἰς πάντα.

Πῦρ, ὕδωρ, γῆ, ἀὴρ ἁγιάζονται. Ἦχος καὶ χρῶμα διεισάγονται εἰς τὸν ρυθμόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Πλάστης τοῦ παντὸς διὰ τοῦ Λόγου Του ἐν τῷ Πνεύματί Του κατὰ μέτρον, ἀριθμὸν καὶ βάρος τὰ πάντα καὶ τὸ πᾶν ἐποίησε.

Ἐν τῷ Καθολικῷ ἀνέτειλεν ἡ ὀγδόη ἡμέρα, ἡ νέα δημιουργία.

***

Οἱ Πατέρες τῆς Β΄ ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀνεγνώρισαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν ποίησιν ταύτην ὡς ἔργον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας.

Ἐὰν τὸ μέγα Μυστήριον, τὸ ὁποῖον χαράσσεται ἐπὶ ξύλου ἢ πέτρας εἰς τὰς εἰκόνας, θέλῃ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ πάντα - μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ὕλης τῶν χρωμάτων - εἰς τὴν ἀληθῆ πατρίδα, οὕτως ἀκριβῶς ὀφείλουν τὰ πάντα νὰ ἐπαναπατρισθοῦν κατὰ τὸ εἰκονολογικὸν τοῦτο μέτρον.

Ἄς μελετήσωμεν τὴν εἰκόνα τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος. Εὑρί-

σκομεν ἐν αὐτῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἐκφραζόμενον μὲ ζωγραφικὰ μέσα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δέχονται τὰ ὦτα μας ἐκ τοῦ Κουκουλλίου τοῦ Κοντακίου τῶν Χριστουγέννων διὰ γλωσσικῶν μέσων· Ὁ Κύριος ὡς «παιδίον νέον» κεῖται ἐν τῷ σπηλαίῳ. Τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνδύματος τῆς μητρὸς καὶ ἡ κατεύθυνσις τῶν γραμμῶν τῆς θέσεως φέρει εἰς συμφωνίαν τοὺς μητρικοὺς κόλπους καὶ τὸ σπήλαιον τῆς γῆς. Τὸ παιδίον κεῖται ἐσπαργανωμένον ὡς ἐν σαβάνῳ. Διότι τὸ ἐν τῇ γῇ γεννηθὲν σῶμα θὰ κατατεθῇ πάλιν εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ ἀναστηθῇ ἐξ αὐτῆς. Ὁ ἀστὴρ δεικνύει διὰ τῶν ἀκτίνων του τὸ βρέφος καὶ συγχρόνως εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Ἀνατολῆς τὸ τέρμα τοῦ ταξειδίου των. Οἱ τὸ Θεῖον διακονοῦντες ἄγγελοι εὐαγγελίζονται εἰς τοὺς ἐκθάμβους ποιμένας τὸ ὑπερφυὲς γεγονός. Κάτωθεν τῶν ἀνωτέρω παραστάσεων εἰκονίζονται συνήθεις σκηναὶ ἐκ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τὸ παιδίον λούεται ὑπὸ συμπαρισταμένων γυναικῶν· γυναῖκες διακονοῦν τὸν ἐκ τοῦ σπηλαίου ληφθέντα - εἰς τὰς γυναῖκας θὰ ἐμφανισθῇ τὸ πρῶτον ὁ ἐκ τοῦ τάφου ἐγερθείς. Συλλογιζόμενος ὁ Ἰωσὴφ δοκιμάζεται ὑπὸ ἀπελπισίας, διότι ὁ πειραστὴς δὲν καθεύδει, ἀλλ' ἐμφανίζεται ὡς μορφή. Ἅπαντα ὅμως τὰ εἰκονιζόμενα, νῦν παρόντα, συγκεντροῦνται εἰς τὸ Ἓν κέντρον. Οὐδεμία καθυστέρησις εἰς λεπτομερείας ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ τὰ πάντα γίνονται σχέσις, ἐν τῇ σχέσει μάλιστα πρὸς ἄλληλα καὶ μετ' ἀλλήλων τείνουν τὰ πάντα σαφῶς πρὸς τὸ Ἕν, πρὸς τὸν αἰώνιον, τὸν ἀπερινόητον, τὸν πανάγιον, τὸν δημιουργὸν καὶ κυβερνήτην τοῦ παντός, τὸν ἀκαταλήπτως μέγαν Θεόν.

Πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη πεῖρα ἀφυπνίζεται, τόσον ἐν τῇ μνήμῃ ἑνὸς ἑκάστου ἀνθρώπου, ὅσον καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ὅλου λαοῦ, χάριν τοῦ ὁποίου ἐνεργοῦνται ἅπασαι αἱ σωτηριώδεις πράξεις τῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ.

Ἂς θεωρήσωμεν περαιτέρω καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Οὗτος κάθηται ἐν ἀκροαστικῇ στάσει - ὁμοίως κάθηται καὶ ὁ Ἡλίας ὁ μέγας προφήτης. Τείνει προσεκτικὸν τὸ οὖς εἰς τὸν ἀποκεκρυμμένον λόγον. Εἷς ἄγγελος ἀποτελεῖ τὴν φωνὴν τοῦ Λόγου. Ἴσως ἵσταται πρὸ αὐτοῦ ὁ Πρόχορος καὶ καταγράφει τοὺς λόγους τοὺς ἀπορρέοντας ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Θεολόγου.

***

Ἡ θαυμασία συμφωνία εἰς τὴν ὀρθόδοξον μυσταγωγίαν, εἰς τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο τῆς ποιητικῆς θεολογίας, ἐπιτρέπει ὅπως αὕτη γνωρίζῃ μόνον ὁλότητας, ὅπως ἐκδιπλώνῃ ἐξ ἑκάστου Κουκουλλίου, ἐξ

ἑκάστης εἰκόνος, ἐξ ἑκάστου προφητικοῦ λόγου τὸ πλήρωμα τῆς ἀληθείας.

Οὕτως ἠδύνατο ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἰσλάμ, καίτοι στερούμενος παντὸς μορφωτικοῦ μέσου, νὰ διατηρήσῃ τὴν ὀρθόδοξον ἀλήθειαν. Ἁπλαῖ γυναῖκες ἠδύναντο οὕτω νὰ μεταδώσουν εἰς τὰ τέκνα των τὴν ὑγιᾶ πίστιν, ἁπλοῖ ποιμένες νὰ εἶναι μυσταγωγοὶ καὶ θεολόγοι. Οὕτω θὰ δυνηθῇ ἐπίσης ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἀθέων, καίτοι στερούμενος τῶν μέσων τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, νὰ διατηρήσῃ τὴν πληρότητα τῆς θείας ἀληθείας. Ἐν τῷ μεταλλείῳ καὶ τῷ δεσμωτηρίῳ, εἰς τὴν μακρυνὴν ἀμμόστεππαν καὶ εἰς τὴν λιθίνην ἔρημον τῆς μεγαλουπόλεως, πανταχοῦ, δύνανται ὀρθόδοξοι πιστοί, χάρις εἰς τὴν ποιητικὴν ταύτην θεολογίαν, νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν μνήμην των ἕνα ὕμνον, νὰ ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ἀνάμνησιν μίαν εἰκόνα, νὰ στοχαστοῦν, καὶ ἀφυπνίσουν ἐξ αὐτοῦ, ἐντελῶς κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τῆς στιγμῆς, ὅ,τι ἐμπεριέχεται εἰς ἕνα μικρὸν πυρῆνα. Μετὰ παντὸς δύνανται οὗτοι νὰ ἔλθουν εἰς ὀρθὴν σχέσιν.

Ἀκόμη καὶ τὸ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὡς μητρικὸν γάλα ληφθὲν καὶ ἐγχαραχθὲν εἰς τὴν συνείδησιν ᾆσμα, περιέχει, ἀναπολούμενον κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν, τὴν στερεὰν τροφὴν πρὸς τελείωσιν.

***

Ἡ Ὀρθοδοξία δὲν εἶναι Ὁμολογία, ὅπως λόγου χάριν ἡ ρωμαιοκαθολική, ἡ καλβινινο-ελβετική, ἡ λουθηρανο-αουγκσμπουργική. Εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ζωή. Καὶ ἡ ὀρθόδοξος μαρτυρία εἶναι πάντοτε πλήρης, ὡλοκληρωμένη, καθολική.

Λέγεται, ὅτι ὅλαι αἱ τέχναι προῆλθον ἐκ τῆς λατρείας. Ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπανεπατρίσθη πᾶσα τέχνη.

Οἱ μαθηματικοὶ νόμοι συμφωνοῦν πανταχοῦ, εἰς τὸν μικροσκοπικὸν μικρὸν χῶρον, ὅπως καὶ εἰς τὸν διαπλανητικὸν χῶρον. Οἱ νόμοι τῆς μηχανικῆς καθορίζουν ἓν ὡρολόγιον τσέπης, ὅπως καὶ ἓν ἐναέριον ὄχημα.

Οἱ ποιητικοὶ νόμοι εἶναι λεπτότεροι, διότι εἶναι πνευματικοί. Εἰς τὴν γλῶσσαν ὑπάρχει μεγαλυτέρα δόνησις παρ' ὅσον μηχανικῶς δύναται νὰ διαπιστωθῇ.

Μόνον θεία συγκίνησις δύναται νὰ συλλάβῃ τὰς δονήσεις αὐτὰς καὶ ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ὁ ἴδιος ὄργανόν της.

Ὅπως ὁ καρπὸς δεικνύει τὸ εἶδος τοῦ δένδρου, οὕτω τὸ δημιουργικὸν ἔργον καταδεικνύει τὸ πνεῦμα.

(Μετάφρ. ὑπὸ Γ. Τσανανᾶ)

Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΟΡΘΡΟΥ *

Ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ
Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

Α´

Ἠκούσατε ἤδη, ἀγαπητοὶ φοιτηταί, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ κ. Κοσμήτορος τὸ θέμα τοῦ σημερινοῦ μαθήματος. Θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, καθὼς γνωρίζετε, εἶναι ἡ τρίτη κατὰ σειράν, μετὰ τὸν ἑσπερινὸν καὶ τὸ μεσονυκτικόν, ἢ ἡ τετάρτη, μετὰ τὸν ἑσπερινόν, τὸ ἀπόδειπνον καὶ τὸ μεσονυκτικόν, ἀκολουθία τῆς ἡμερονυκτίου δημοσίας προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἀπὸ τὰς ἑπτὰ αἰνέσεις - σταθμοὺς προσευχῆς τοῦ εἰκοσιτετραώρου. Μόνη δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐκτενεστέρα, συνθετωτέρα καὶ πλουσιωτέρα εἰς περιεχόμενον ἀπὸ πάσας τὰς λοιπάς. Διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς, τὴν ἔκτασιν, τὴν ποικιλίαν τῶν διαφόρων στοιχείων, τὰ ὁποῖα τὴν ἀπαρτίζουν, τὴν εἰς τοὺς διαφόρους λειτουργικοὺς τύπους ποικιλίαν τῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς θείας λατρείας προσέλαβε καὶ τὴν ὡς ἐκ τούτου πληθὺν τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει αὕτη, καθίσταται ἀδύνατος ἡ πλήρης κατ' ἔκτασιν καὶ κατὰ βάθος ἐξέτασις αὐτῆς εἰς τὰ περιωρισμένα χρονικὰ ὅρια ἑνὸς ἀκαδημαϊκοῦ μαθήματος. Διὰ τοῦτο θὰ περιορίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος εἰς τὴν προϊστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, θὰ παρατρέξωμεν δι' ὀλίγων τὰ τῶν διαφόρων λειτουργικῶν τύπων, θὰ ἐξετάσωμεν ἀκολούθως τὴν βυζαντινὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου καὶ ἐνδεικτικῶς θὰ ἐπισημάνωμεν καὶ θὰ διερευνήσωμεν ὡρισμένα μόνον προβλήματα αὐτῆς, ὅσα ἡ κλεψύδρα τοῦ χρόνου μᾶς ἐπιτρέψῃ.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἔχει τὰς ῥίζας αὐτῆς, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς θείας λατρείας, εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν, εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἰσραηλιτικοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν προσευχὴν τῆς συναγωγῆς.

---

* Ἐναρκτήριον ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ μάθημα γενόμενον ἐνώπιον τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τῇ 29.3.66.

Ὁ Κύριος καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι μαθηταὶ ἦσαν Ἑβραῖοι καὶ αἱ συναγωγαὶ τῶν Ἑβραίων ἦσαν τὰ πρῶτα κέντρα, πρὸς τὴν ἐκπόρθησιν τῶν ὁποίων ἐστράφη ἡ χριστιανικὴ ἱεραποστολή. Λόγοι λοιπὸν ἱστορικοὶ συνέδεσαν τὴν χριστιανικὴν λατρείαν πρὸς τὴν ἰουδαϊκήν. Ἀλλὰ καὶ λόγοι θεωρητικοί. Οἱ χριστιανοὶ εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι αὐτοὶ πλέον ἀποτελοῦν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ τὸν περιούσιον [1], τὰ ἐκ τῶν λίθων ἐγερθέντα τέκνα τοῦ Ἀβραάμ [2], τὰ ὁποῖα δικαιωματικῶς κληρονομοῦν τὰς ἐπαγγελίας [3], τὴν διαθήκην, ἀλλὰ καὶ τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ. Ἓν δὲ στοιχεῖον αὐτῆς ἦτο καὶ ἡ ὀρθρινὴ προσευχή.

Κατὰ τὸ Ἐξόδ. 29, 38 - 42 καὶ τὸ παράλληλον αὐτοῦ Ἀριθμ. 28, 2 - 8 (6λ. καὶ Α΄ Παραλ. 16, 40. Β΄ Παραλ. 13, 11) καθ' ἑκάστην πρωΐαν ὤφειλε νὰ προσφέρεται ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὁλοκαυτωμάτων τοῦ ἰουδαϊκοῦ ναοῦ εἷς ἐνιαύσιος ἀμνὸς «θυσία» ἢ «κάρπωμα ἐνδελεχισμοῦ». Τὴν θυσίαν αὐτὴν συνεπλήρωνε καὶ δευτέρα θυσία ἀναίμακτος περιλαμβάνουσα «δέκατον σεμιγδάλεως πεφυραμένης ἐν ἐλαίῳ κεκομμένῳ τῷ τετάρτῳ τοῦ εἴν, καὶ σπονδὴ τὸ τέταρτον τοῦ εἴν οἴνου». Κατὰ τὴν σχετικὴν περιγραφὴν τῆς Mishna [4] ἡ πρωϊνὴ αὕτη θυσία διήρκει περὶ τὰς δύο ὥρας, περιλαμβάνουσα πλὴν τῆς θυσίας, προσευχάς, ψαλμοὺς καὶ εὐλογίας, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἀπαγγελίαν καὶ στίχων τινῶν τοῦ Νόμου (Δευτερ. 6, 4 - 9. 11, 13 - 21. Ἀριθμ. 15, 41), τοῦ ἐκ τῆς ἀρκτικῆς λέξεως τοῦ στίχου Δευτερ. 6, 4 καλουμένου Schema' («Ἄκουε»). Οἱ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ψαλλόμενοι σταθεροὶ ψαλμοὶ ἦσαν ὁ 5ος («Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισε, Κύριε...»), ὁ 21ος («Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου πρόσχες μοι...»), ὁ 62ος («Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου πρὸς σὲ ὀρθρίζω...») καὶ οἱ τρεῖς ψαλμοὶ τῶν αἴνων, 148ος («Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν...»), 149ος («Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾆσμα καινόν...») καὶ 150ὸς («Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ...»). Ἡ αὐτὴ ἀκολουθία ἐτελεῖτο καὶ παρὰ τῶν ἔξω τῶν Ἱεροσολύμων ἱερέων, πλὴν τῆς θυσίας, ὡς καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἱερὰ αὕτη ὥρα τῆς προσευχῆς ἐπέδρασε καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἰδιωτικῶν προσευχῶν τῶν Ἰουδαίων. Κατ' αὐτὴν ὁ Δανιὴλ εἰς τὴν Βαβυλῶνα μὲ ἀνοικτὰς τὰς θυρίδας τοῦ οἴκου αὐτοῦ «κατέναντι Ἱερουσαλήμ», κάμπτων τὰ γόνατα αὐτοῦ, προσηύχετο καὶ ἐξωμολογεῖτο «ἐναντίον τοῦ Θεοῦ» [5] καὶ εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται ὁ

---

[1] Πρβλ. Τιτ. 2, 14. Α΄ Πέτρ. 2, 9.
[2] Ματθ. 3, 9. Λουκ. 3, 8. [3] Γαλ. 3, 7 ἑξ.
[4] Tamid I-VII. Πρβλ. καὶ Tosefta, Ber. III, 1. [5] Δαν. 6, 10-11.

18ος στίχος τοῦ 54ου ψαλμοῦ «ἑσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίας διηγήσομαι καὶ ἀπαγγελῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου». Ὁ Ἰώσηπος ἐξ ἄλλου μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῆς προσευχῆς, τῆς συγχρονιζομένης πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ναοῦ καὶ ἀναφερομένης «δίς τε ἑκάστης ἡμέρας, ἀρχομένης τε αὐτῆς καὶ ὁπότε πρὸς ὕπνον ὥρα τρέπεσθαι» [6]. Ἡ αὐτὴ ὥρα ἦτο καὶ ἡ ὥρα τῆς προσευχῆς εἰς τὰς μοναχικὰς κοινότητας τῶν Ἐσσαίων. Κατὰ τὸν Φίλωνα οὗτοι προσηύχοντο «ἡλίου ἀνίσχοντος» [7], κατὰ τὸν Ἰώσηπον «πρὶν ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον... ὥσπερ ἱκετεύοντας ἀνατεῖλαι» [8], κατὰ τὸ ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης «Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας» «ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐξουσίας τοῦ φωτὸς» [9] ἢ «μετὰ τῆς εἰσόδου τῆς ἡμέρας» [10]. Τὸ «Βιβλίον τῶν Ὕμνων» μάλιστα μᾶς διέσωσε καὶ τρία ἀποσπάσματα ἑωθινῶν εὐχῶν [11]. Καὶ οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῆς ὁμιλοῦν:

«Ἵνα τί ὑπνοῖς, ψυχή, καὶ οὐκ εὐλογεῖς τὸν Κύριον;
ὕμνον καινὸν ψάλατε τῷ Θεῷ τῷ αἰνετῷ·
ψάλλε καὶ γρηγόρησον ἐπὶ τὴν γρηγόρησιν αὐτοῦ» [12].

Καὶ ἀλλαχοῦ:

«Ἐξανέστη ἐξ ὕπνου αὐτοῦ καὶ ηὐλόγησε τῷ ὀνόματι Κυρίου,
ἐπ' εὐσταθείᾳ καρδίας αὐτοῦ ἐξύμνησεν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ·
καὶ ἐδεήθη τοῦ προσώπου Κυρίου περὶ παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ» [13].

Ἀπὸ τὰς μαρτυρίας τῶν Συνοπτικῶν καταφαίνεται ὅτι καὶ ὁ Κύριος συνεμορφοῦτο πρὸς τὸ ἔθιμον τοῦτο. Κατὰ τὸ Μάρκου 1, 35 «τὸ

---

[6] Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία IV, 212, ἐν H. Thackeray, Josephus, τ. IV (The Loeb Classical Library), London 1957², σελ. 576.

[7] «Δὶς δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰώθασιν εὔχεσθαι, περὶ τὴν ἕω καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, ἡλίου μὲν ἀνίσχοντος εὐημερίαν αἰτούμενοι τὴν ὄντως εὐημερίαν, φωτὸς οὐρανίου τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀναπλησθῆναι» Περὶ βίου θεωρητικοῦ 27, ἐν F. Colson, Philo, τ. IX (The Loeb Classical Library), London 1954², σελ. 126-127 καὶ «ἐπὰν θεάσωνται τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα», αὐτόθι, σελ. 166. Πρβλ. καὶ Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων IV, 141 («πρὸς κοίτην ἰόντας καὶ ἀνισταμένους»), ἔνθ' ἀνωτ., τ. VIII, London 1951², σελ. 96.

[8] Ἰουδαϊκὸς πόλεμος II, 128, ἔνθ' ἀνωτ., τ. II, London 1956², σελ. 370-372.

[9] 10, 1, ἐν Ἀ. Χαστούπη, Τὸ ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης Ἐγχειρίδιον Πειθαρχίας, ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 39

[10] 10, 10, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 41.

[11] XII, 3-10, ἐν A. Dupont-Sommer, Les écrits esséniens de la Mer Morte, Paris 1959, σελ. 252-253.

[12] Ψαλμὸς 3, 1-2, ἐν A. Rahlfs, Septuaginta, τ. II, Stuttgart 1943⁶, σελ. 474.

[13] Ψαλμὸς 6, 4-5, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 477.

πρωῒ ἔννυχα λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθεν καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον, κἀκεῖ προσηύχετο». Καὶ κατὰ τὸ Λουκᾶ 6, 12 τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα ἀποστόλων προηγήθη ὁλονύκτιος προσευχὴ παραταθεῖσα μέχρι πρωΐας: «Ἐγένετο ἐξελθεῖν αὐτὸν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα προσεφώνησεν...». Εἰς τὸ Μάρκου 12, 29 εἰς ἐρώτησιν ἑνὸς τῶν γραμματέων περὶ τοῦ «ποία ἐστὶ πρώτη πάντων ἐντολή» παρουσιάζεται ἀπαγγέλων αὐτὸ τὸ Schema΄ τῆς ἑωθινῆς ἰουδαϊκῆς προσευχῆς: «Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἷς ἐστι...».

Καὶ δὲν ἔχομεν μὲν ἀπὸ τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολὰς τῶν ἀποστόλων ἀμέσους μαρτυρίας περὶ ὑπάρξεως παρὰ τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς ὀρθρινῆς ἀτομικῆς προσευχῆς, πολλῷ δὲ μᾶλλον δὲν μαρτυρεῖται ἂν ὑπῆρχε δημοσία τις λατρεία κατ' ὄρθρον. Κατ' ἀναλογίαν ὅμως ἐκ τῶν περιστατικῶς παρεχομένων ὑπὸ τῶν Πράξεων πληροφοριῶν, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα σχεδὸν βέβαιοι περὶ τοῦ πρώτου τοὐλάχιστον. Οἱ πρῶτοι πιστοὶ «προσεκαρτέρουν... ταῖς προσευχαῖς» [14] καὶ «ἦσαν διὰ παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ» [15]. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀναβαίνουν εἰς τὸ ἱερὸν «ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην» [16] καὶ ὁ Πέτρος εἰς τὸ δῶμα τῆς οἰκίας Σίμωνος τοῦ βυρσέως προσεύχεται «περὶ ὥραν ἕκτην» [17]. Ἀσφαλῶς θὰ μετεῖχον καὶ τῆς ὀρθρινῆς λατρείας καὶ θὰ προσηύχοντο κατ' ἰδίαν, ὡς καὶ οἱ πιστοὶ Ἰουδαῖοι, κατὰ τὴν ὥραν αὐτήν. Ἡ ἀρχαιοτάτη πάντως χριστιανικὴ παράδοσις ἀπέδιδεν εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους τὴν καθιέρωσιν ὡρισμένων καιρῶν προσευχῆς. Οὕτω Κλήμης ὁ Ρώμης μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κύριος καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ «τάς τε προσευχὰς καὶ λειτουργίας... ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις» καθώρισαν [18]. Ἡ «Διδαχὴ» ἐξ ἄλλου «τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων» καθορίζει τὴν τρὶς τῆς ἡμέρας - ἑσπέρας πρωῒ καὶ μεσημβρίας - ἀπαγγελίαν τῆς Κυριακῆς προσευχῆς [19]. Οὕτως αὕτη ἀντικαθιστᾷ τὸ ἰουδαϊκὸν Schema΄ [20].

Ἡ πρώτη μαρτυρία περὶ ὀρθρινῆς δημοσίας χριστιανικῆς ἀκολουθίας παρέχεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β΄ αἰῶνος ἀπὸ τὴν περίφημον

---

14 Πράξ. 2, 42. 15 Λουκ. 24, 53. Πράξ. 2, 46 5, 12. 42.

16 Πράξ. 3, 1. 17 Πράξ. 10, 9.

18 Πρὸ Κορινθίους Α΄, XL, 1-2, ΒΕΠ 1, 29. Πρβλ καὶ XLII, 2, ΒΕΠ 1, 29. 19 VIII, 2 3, ΒΕΠ 2, 218.

20 Ἡ πρόθεσις αὕτη τοῦ συγγραφέως τῆς Διδαχῆς εἶναι φανερά. Ἀμέσως προηγουμένως προτείνει τὴν ἀντικατάστασιν τῶν δύο ἡμερῶν τῆς νηστείας τῶν «ὑποκριτῶν», τῆς Δευτέρας καὶ τῆς Πέμπτης, δι' ἑτέρων δύο χριστιανικῶν, τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς. Διδαχὴ VIII, 1, ΒΕΠ 2, 217-218

ἐπιστολὴν τοῦ Πλινίου τοῦ νεωτέρου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανόν. Οἱ χριστιανοὶ κατ' αὐτὴν συνήρχοντο τὴν ὡρισμένην ἡμέραν (stato die)' τὴν Κυριακήν, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου (ante lucem) καὶ ἀνέφερον ὕμνους πρὸς τὸν Χριστὸν ὡς Θεὸν (quasi deo) [21]. Ἡ μαρτυρία αὕτη, καίτοι ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ κρατοῦντα παρὰ τοῖς χριστιανοῖς μίαν μόνον ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, εἶναι πολύτιμος, διότι μαρτυρεῖ περὶ ὑπάρξεως δημοσίας ἀκολουθίας κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐψάλλοντο καὶ χριστιανικοὶ ὕμνοι.

Οἱ δύο Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Ὠριγένης παρέχουν πολλὰς μὲν πλὴν οὐχὶ συστηματικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου. Ὁ πρῶτος ἀποκαλεῖ αὐτὴν «ἑωθινόν», ὁμιλεῖ δὲ περὶ ψαλμῶν, ᾠδῶν καὶ προσευχῶν ἀναπεμπομένων κατ' αὐτήν [22], ἀλλὰ δὲν δύναταί τις μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπῃ ἂν ὁμιλῇ περὶ τοῦ ὄρθρου ἢ τῆς κατὰ τὴν πρωΐαν τελουμένης θείας λειτουργίας. Ὁ δεύτερος πάλιν ἀναφέρεται εἰς τρεῖς «τακτὰς» «κατ' ἐξοχὴν» ὥρας προσευχῆς, ἐν αἷς καὶ ἡ πρωΐα, τηρουμένας παρὰ τοῖς χριστιανοῖς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Δαυΐδ, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου [23], ἀλλὰ δὲν διευκρινίζει ἂν πρόκειται περὶ ἰδιωτικῆς ἢ δημοσίας ἐν τοῖς ναοῖς λατρείας.

Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐφεξῆς αἱ μαρτυρίαι πολλαπλασιάζονται, καθίστανται σαφέστεραι καὶ λεπτομερέστεραι. Ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὸ «περὶ εὐχῆς» (De oratione) ἔργον αὐτοῦ παρέχει σαφεῖς πληροφορίας οὐ μόνον περὶ ὑφισταμένων πρωϊνῶν ἀκολουθιῶν ἐν τοῖς ναοῖς, τὰς ὁποίας ἀποκαλεῖ laudes ἢ matutinae, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὗται περιελάμβανον ἀναγνώσεις ἐκ τῶν Γραφῶν, ᾄσματα, ψαλμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς ἀπήντα διὰ τοῦ «Ἀλληλούϊα», καὶ ἀπαγγελίας εὐχῶν [24]. Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἀνάγονται καὶ ἀπὸ τὸν αὐτὸν δυτικὸν ἐκκλησιαστικὸν χῶρον προέρχονται καὶ αἱ ἑπόμεναι μαρτυρίαι. Ἡ «Ἀποστολικὴ Παράδοσις» τοῦ Ἱππολύτου μαρτυρεῖ οὐ μόνον περὶ ἰδιωτικῆς πρωϊνῆς προσευχῆς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ ἑωθινῆς συνάξεως εἰς ναὸν καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, εἰς τὴν ὁποίαν μετεῖχεν ὅλος ὁ κλῆρος. Ἡ σύνα-

---

[21] Epist. X, 96, 7 ἐν M. Schuster, C. Plini Caecili secundi, Epistularum libri, (Teubner), Lipsiae 1958, σελ. 356.

[22] Παιδαγωγὸς Β΄, Χ, Migne PG 8, 512Β. ΒΕΠ 7, 174. Β΄, IV, Migne PG 8, 444Β-445Β. ΒΕΠ 7, 150-151.

[23] Περὶ εὐχῆς XII, 2, Migne PG 11, 452Β-453Α. ΒΕΠ 10, 252. Κατὰ Κέλσου ς΄ XLI, Migne PG 11, 1360Α. ΒΕΠ 10, 90.

[24] De oratione XXIII-XXV, Migne PL 1, 1298-1301.

ξις εἶχε διδακτικὸν χαρακτῆρα, κατεκλείετο ὅμως δι' εὐχῆς ἀναπεμπομένης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου [25]. Ἡ ἐκ τῆς «Ἀποστολικῆς Παραδόσεως» ἐξαρτωμένη «Διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» καθορίζει τρεῖς χρόνους νυκτερινῆς ἰδιωτικῆς προσευχῆς διὰ τὸν ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος ὅμως ὤφειλεν ἅμα τῇ πρωΐᾳ νὰ συγκαλῇ τοὺς πιστοὺς εἰς σύναξιν ἑωθινήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἀναπεμπομένων εὐχῶν, ἐψάλλοντο καὶ ψαλμοὶ καὶ βιβλικαὶ ᾠδαί [26]. Καὶ οἱ 25ος - 27ος κανόνες τοῦ Ἱππολύτου μαρτυροῦν περὶ συνάξεως τοῦ λαοῦ γινομένης κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀλεκτροφωνίας (gallicinium) [27].

Τὸ τέλος τοῦ Δ΄ αἰῶνος ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, σημειούμενον ὑπὸ δύο σπουδαίων λειτουργικῶν κειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον συγκεντροῖ τὴν προηγουμένην λειτουργικὴν παράδοσιν καὶ τὸ δεύτερον διασώζει τὴν πρᾶξιν τῶν ἁγίων Τόπων, ὁπόθεν ἐπηρεάσθησαν σημαντικῶς αἱ ἀκολουθίαι τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν. Πρόκειται περὶ τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» καὶ τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ» (Itinerarium) τῆς Αἰθερίας. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν θέτει εἰς τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ὁδηγίας ἀφορώσας εἰς τὴν τυπικὴν διάταξιν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου καὶ δύο εὐχὰς «ὀρθρινάς». Ἡ ἀκολουθία περιελάμβανεν «ὀρθρινὸν» ψαλμόν, διακονικὰς αἰτήσεις ἀναλόγους πρὸς τὰς σημερινάς, ἀπόλυσιν τῶν κατηχουμένων, τῶν χειμαζομένων, τῶν «βαπτιζομένων» καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ, νέας αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν πιστῶν, «εὐχαριστίαν ὀρθρινήν» κεφαλοκλισίαν, εὐχὴν «χειροθεσίας ὀρθρινῆς» λεγομένην ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἀπόλυσιν διὰ τῆς διακονικῆς παρακελεύσεως «προέλθετε ἐν εἰρήνῃ» [28]. Ἡ Αἰθερία ἀφ' ἑτέρου περιγράφει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ καθ' ἡμέραν ὄρθρου, ὡς καὶ τοῦ ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ τελουμένου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ὁ λαὸς συνεκεντροῦτο ἔξω τῶν κεκλεισμένων πυλῶν τοῦ ναοῦ· ἅμα τῇ ἀλεκτοροφωνίᾳ ἤνοιγον αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ ἐπίσκοπος, κλῆρος καὶ λαὸς εἰσήρχοντο εἰς τὸν κατάφωτον ναόν. Ἐψάλλοντο ὑπὸ κληρικῶν τρεῖς ψαλμοί, μεθ' ἕκαστον τῶν ὁποίων

---

[25] Ἀποστολικὴ Παράδοσις 39. Πρβλ. καὶ 35. 41, ἐν B. Botte, La Tradition Apostolique de saint Hippolyte, (Liturgiewisseschaftliche Quellen und Forchungen 39), Münster West. 1963, σελ. 87. 83. 89.

[26] I, 22. 26, ἐν I. Rahmani, Testamentum Domini nostri Jesu Christi, Mainz 1899, σελ. 32. 50-58.

[27] Ἐν H. Achelis, Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes, I Die Canones Hippolyti, Leipzig 1891, σελ. 124-133.

[28] Βιβλ. Η΄, 34, 1, Migne PG 1, 1136B ΒΕΠ 2, 165. Η΄, 38 39, Migne PG 1, 1140C 1141C - ΒΕΠ 2, 167.

ἀνεπέμπετο εὐχή, προσεφέρετο θυμίαμα εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ὁ ἐπίσκοπος πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενος ἀνεγίνωσκε τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀναστάσεως. Κλῆρος καὶ λαὸς ἀκολούθως ἐλιτάνευον πρὸς τὸν Γολγοθᾶν, ὅπου νέος ὕμνος καὶ νέα εὐχὴ ἀνεγινώσκετο, ηὐλόγει τὸν λαὸν ὁ ἐπίσκοπος καὶ οὕτως ἐγίνετο ἡ ἀπόλυσις [29].

Δὲν θὰ συνεχίσωμεν τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀναδρομήν. Πανταχόθεν πλέον ἔχομεν πληθὺν μαρτυριῶν. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἔχει πανταχοῦ ἐπικρατήσει καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἔχει κατὰ τόπους προσλάβει τὴν βασικὴν αὐτοῦ σταθερὰν μορφήν, περὶ τὴν ὁποίαν πλέκονται βαθμηδὸν μεταγενέστερα στοιχεῖα. Ὁ Μέγας Βασίλειος διοργανώνει, ὡς φαίνεται, τὴν τάξιν τοῦ ὄρθρου εἰς τὴν ἐπισκοπικήν του περιφέρειαν [30]. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος προσπαθεῖ νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς πιστοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ τὸν ὄρθρον καὶ τὸ ἐπιτυγχάνει [31]. Ὁ ἅγιος Κολουμβανὸς καὶ ὁ Βενέδικτος καθορίζουν τὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου εἰς τὰς ἐν τῇ Δύσει μονάς των [32]. Ὁ Κασσιανὸς περιγράφει τὰς ὀρθρινὰς ἀκολουθίας τῶν μοναχῶν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Παλαιστίνης [33]. Σταθμὸν τελικὸν ἀποτελεῖ τὸ ἐν ἔτει 530 ἐκδοθὲν διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιβάλλεται εἰς πάντας τοὺς ἔχοντας κλῆρον ναοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἡ τέλεσις ἀπαραιτήτως ἐκτὸς τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τῆς παννυχίδος καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου [34].

---

[29] 24, ἐν H. Pétré, Éthérie, Journal de Voyage, Soutces Chrétiennes 21, Paris 1948, σελ. 188-189.

[30] Ὅροι κατὰ πλάτος ΛΖ', Migne PG 31, 1013AB. Ἐπιστολὴ ΣΖ', Migne PG 32, 764AB.

[31] Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ς', 8, Migne PG 688-692 Ἑρμείου Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορια Η', 7-8, Migne PG 67, 1536-1537.

[32] S. Columbani, Regula Coenobialis VII, Migne PL 80, 212-213.

[33] De Coenobiorum Institutis II, 2, Migne PL 49, 78-79. III, 3, Migne PL 49, 125-126. III, 6, Migne PL 49, 135 136. III, 4-5, Migne PL 49, 126-135.

[34] «Sancimus, ut omnes clerici per singulas ecclesias constituti per se ipsos nocturnas et matutinas et vespertinas preces canant.... si enim multi laicorum, ut suae animae consulant, ad sanctissimas ecclesias confluentes, studiosos circa psalmodiam se ostendunt, quomodo non fuerit indecens, clericos ad id ordinatos non implere munus suum!» Cod., lib. I, tit. III, De episcopis et clericis 42 (41), § 10, ἐν Kriegel-Hermann, Corpus Juris Civilis, τ. II, ἔκδ. 16η, σελ. 39.

Καιρὸς ἤδη νὰ ἴδωμεν ἐγγύτερον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου. Νὰ ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις ἀπέδωσεν εἰς αὐτήν. Ἤδη εἰς τὴν ἐποχήν, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀναδρομῆς ἐφθάσαμεν, ἔχει συντελεσθῆ ἡ κατὰ βάσιν διαμόρφωσις τῆς ἀκολουθίας ταύτης. Αἱ διάφοροι λειτουργικαὶ μορφαί, τὰς ὁποίας προσέλαβεν αὕτη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους γεωγραφικὰ καὶ γλωσσικὰ τμήματα τῆς οἰκουμένης, ἐξειλίχθησαν μὲν ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν καὶ διεφοροποιήθησαν ἔτι περισσότερον καὶ ἐξελίσσονται ἀκόμη μέχρι σήμερον, κατὰ βάσιν ὅμως κατά τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ νόημα αἱ ἀκολουθίαι παρέμειναν συγγενεῖς. Οὕτως, εἴτε τὸν ἀνατολικὸν ἢ δυτικὸν συριακὸν τύπον ἐξετάσωμεν, εἴτε τὸν αἰγυπτιακὸν ἢ τὸν αἰθιοπικόν, εἴτε τὸν βυζαντινὸν ἢ τὸν ἀρμενικόν, εἴτε τὸν ρωμαϊκὸν ἢ τὸν Ἀμβροσιανόν, εἴτε τὸν γαλλικανικὸν ἢ τὸν μοζαραβικόν, δὲν θὰ δυσκολευθῶμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν κοινὴν καταβολὴν καὶ τὸν πυρῆνα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀνεβλάστησαν καὶ περὶ τὸν ὁποῖον ἔτι περιστρέφονται αἱ ἐκ πρώτης ὄψεως διάφοροι αὗται ἀκολουθίαι. Οἱ λαοί, αἱ φυλαὶ καὶ αἱ γλῶσσαι τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ μόλις ἀναστοῦν ἐκ τοῦ ὕπνου αἰνοῦν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν διατήρησιν τῆς σχετικῆς αὐτῆς ἑνότητος συνεβάλλετο κατὰ πρῶτον ἡ κοινὴ κληρονομία καὶ ἡ κοινὴ ἀρχή. Εἰς ὅλους τοὺς ὄρθρους τῶν διαφόρων λειτουργικῶν τύπων συναντᾷ τις τοὺς ψαλμοὺς τῶν αἴνων, 148ον, 149ον καὶ 150όν, τοὺς ἀποτελοῦντας μέρος τῆς ἰουδαϊκῆς ἑωθινῆς προσευχῆς. Ὁ 62ος ψαλμὸς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εὕρηται εἰς πάντας τοὺς τύπους πλὴν τοῦ χαλδαϊκοῦ [35]. Οἱ ψαλμοὶ 99ος, 90ός, 103ος, 112ος καὶ 92ος, οἱ συναντώμενοι εἰς τὴν ἑωθινὴν λατρείαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου, ἀπαντοῦν ὁμαδικῶς μὲν εἰς τὸν χαλδαϊκόν, μεμονωμένως δὲ εἰς ἄλλους λειτουργικοὺς τύπους. Ἄλλα κοινὰ στοιχεῖα ὀφείλονται εἰς τὴν μέχρι τινὸς κοινὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων, ὡς π.χ. ἡ χρῆσις τοῦ 50οῦ ψαλμοῦ, ἡ ψαλμωδία τῆς Η΄ καὶ Θ΄ βιβλικῆς ᾠδῆς, ἡ στιχολογία τοῦ Ψαλτῆρος, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε καὶ τῆς ἀκολουθίας ταύτης τὸν πυρῆνα.

Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ δημιουργία δὲν συνίστατο μόνον εἰς τὴν ἀφομοίωσιν τῆς ἱερᾶς κληρονομίας. Νέοι ὕμνοι καὶ εὐχαὶ παρήχθησαν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ διήνθισαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, τόσον, ὥστε αὕτη

---

[35] Τοῦτο ὀφείλεται εἰς μεταφραστικοὺς λόγους. Ἡ Pechito μεταφράζει διαφόρως τοὺς δύο στίχους τοῦ ψαλμοῦ τούτου, 2ον («πρὸς σὲ ὀρθρίζω») καὶ 7ον («ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σὲ»), εἰς τοὺς ὁποίους γίνεται λόγος περὶ ὄρθρου: «σὲ ἀναμένω», «ἐν ταῖς νυξίν».

ἀπέβη εἰς πάντας τοὺς λειτουργικοὺς τύπους ἡ πλουσιωτέρα καὶ λαμπροτέρα πασῶν τῶν λοιπῶν ἀκολουθιῶν. Ὅλα ὅμως τὰ νέα δημιουργήματα ἐνεπνεύσθησαν ὡς ἀπὸ κοινοῦ πνεύματος καὶ ἐστράφησαν πρὸς κοινοὺς συμβολισμούς, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν νέον καὶ καθαρῶς χριστιανικὸν περιεχόμενον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀρχικὰ ἰουδαϊκὰ στοιχεῖα. Δὲν ἀντικατεστάθη μόνον τὸ Schema' διὰ τοῦ «Πάτερ ἡμῶν». Τὰ πάντα ἔλαβον νέαν ἐν Χριστῷ μορφήν. Δὲν χαιρετίζεται μόνον ἡ ἀνατολὴ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἡ ἔλευσις τοῦ «ἡλίου τῆς δικαιοσύνης», τοῦ Σωτῆρος τῶν ψυχῶν ἡμῶν [36]. Δὲν ὑποδέχονται οἱ πιστοὶ μόνον τὴν ἔλευσιν τοῦ αἰσθητοῦ φωτός, ἀλλὰ τοῦ «φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ», τοῦ Χριστοῦ, «τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» καὶ «ἀπελαύνοντος πάντα ζόφον ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν» [37]. Οὔτε χαίρονται μόνον διὰ τὴν ἀνατολὴν τῆς νέας ἡμέρας, ἀλλὰ πανηγυρίζουν διὰ τὴν ἐρχομένην νέαν ἡμέραν, τὴν ὀγδοάδα τοῦ μέλλοντος, ἡ ὁποία δὲν θὰ γνωρίσῃ δύσιν καὶ σκότος [38]. Ἀνιστάμενοι ἐκ τῆς κλίνης των καὶ ἀποδιώκοντες τὴν «ραθυμίαν τοῦ ὕπνου» σκέπτονται τὴν ἄλλην ἐκείνην καὶ ἀληθῆ ἐξανάστασιν μετὰ τὴν ὁποίαν θὰ ψάλλουν μετὰ τῶν ἀγγέλων τὸν «τρισάγιον αἶνον» [39]. Καὶ αὐτὴ ἡ αἴτησις διὰ τὴν εὐλογίαν «τῶν ἔργων τῶν χειρῶν» καὶ τῶν «διαβημάτων» ἡμῶν κατὰ τὴν ἐρχομένην ἡμέραν ἔχει νόημα μόνον διότι αὐτὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν «φίλων» καὶ «εὐαρέστων» τῷ Θεῷ ἔργων, τὰ ὁποῖα οὕτω θὰ συντελέσουν εἰς τὴν καὶ διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ [40]. Εἰς τὰ κεντρικὰ ταῦτα θέματα τῆς ὀρθρινῆς δοξολογίας πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ εἰς τὴν δοξολογίαν τῶν φάσεων τῆς θείας οἰκονομίας, τοῦ ἐπὶ γῆς σωτηριώδους ἔργου τοῦ Κυρίου, τῶν θαυμασίων τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους, τὰ ὁποῖα ἐπεσκίασαν μὲν εἴς τινα σημεῖα τὰ ἀρχικὰ θέματα τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, συνετέλεσαν ὅμως εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν αὐτῆς διὰ θαυμασίων πολλάκις ποιητικῶν τεμαχίων καὶ κατέστησαν αὐτήν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὴν πλουσιωτέραν καὶ ὡραιοτέραν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν.

(Συνεχίζεται)

---

36 Εὐχὴ τοῦ ὄρθρου ΙΒ'. Μεσωρίου Α' ὥρας εὐχὴ Α' (ἡ ἀκολουθία τῆς Α' ὥρας καὶ τοῦ μεσωρίου αὐτῆς ἐπαναλαμβάνουν τὰ θέματα τοῦ ὄρθρου).

37 Εὐχὴ τοῦ ὄρθρου Γ'. Εὐχὴ Α' ὥρας. Φωταγωγικά.

38 Εὐχὴ μεσονυκτικοῦ Α'.

39 Εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου Α' καὶ ΙΑ'. Ὕμνοι τριαδικοί.

40 Εὐχαὶ τοῦ ὄρθρου Θ' καὶ ΙΑ'. Εὐχὴ Α' ὥρας. Μεσωρίου Α' ὥρας εὐχαὶ Α' καὶ Β'.

ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΑΝΑΚΤΟΡΑ

Παναγιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης

Κύριον ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ

α) Ἡ Βασίλισσα καὶ ἐγὼ εὐχαριστοῦμεν θερμῶς διὰ τὰς ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Διαδόχου συγχαρητηρίους εὐχὰς τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

β) Εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα δι' εὐχὰς Αὐτῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑορτῶν τοῦ Πάσχα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1967

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι: Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης ἡμῶν κ. Παντελεήμων κατὰ τὸ δίμηνον Μαρτίου - Ἀπριλίου ἐλειτούργησεν ἢ ἐχοροστάτησε καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱεροῖς Ναοῖς: Καθεδρικῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, Μητροπολιτικῷ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς Νέας Παναγίας, τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, τῆς Παναγούδας, τῆς Γυναικείας Ἱερᾶς Μονῆς Πανοράματος, τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, τῆς Παναγίας Δεξιᾶς, τῆς Παναγίας Φανερωμένης, τῆς Ν. Μηχανιώνας, τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος καὶ προέστη τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Ἑβδομάδος, τοῦ Ἁγίου Πάσχα καὶ τῆς λαμπρῶς διεξαχθείσης τελετῆς τῆς Ἀγάπης, εἰς ἣν παρέστησαν ἅπασαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ πλῆθος λαοῦ κατακλύσαντος τὸν Μητροπολιτικὸν Οἶκον, ἔνθεν ἐξεκίνησεν ἡ Ἱερὰ πρὸς τὸν Ἱ. Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ πομπή. Ἐπίσης ἐτέλεσεν Ἁγιασμὸν καταθεὶς καὶ τὸν θεμέλιον λίθον ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς ἀνεγέρσεως μεγάλης ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως πολυκατοικίας τοῦ Ο.Δ.Ε.Π., ἕτερον Ἁγιασμὸν παρουσίᾳ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῇ καταθέσει τοῦ θεμελίου λίθου τῆς Ἑστίας Φοιτητριῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Τρισάγιον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Γενναδίου τῇ ἐπετείῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ἐθνικὴ ἑορτή. Ὁ Παναγιώτατος προέστη πασῶν τῶν ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ ἱεροτελεστιῶν καὶ παρέστη εἰς τὴν παρέλασιν τοῦ Στρατοῦ καὶ τὰς λοιπὰς ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ τελετὰς καὶ δεξιώσεις.

Συνεδρίαι - Συνεργασίαι. Ὁ Παναγιώτατος προήδρευσε τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων: Ὑπηρεσιακοῦ Ἱερᾶς Μητροπόλεως, Γενικοῦ Φιλοπτώχου Ταμείου, Τοπικοῦ Ο.Δ.Ε.Π. (δίς), Ἐπιτροπῆς Μακεδονικοῦ Ἀρχείου, Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν. Ἐπίσης συνειργάσθη μετὰ τοῦ κ. Νομάρχου Θεσσαλονίκης, τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Γερμανίᾳ μεγάλης Ἑταιρείας τῶν φίλων τῶν τυφλῶν κ.ἄ., μεταβὰς δὲ εἰς Ἀθήνας, ἐπέτυχε κρατικὴν ἐπιχορήγησιν ἐκ δρχ. 1.800.000 δι' ἀποπεράτωσιν τῶν νέων κτιρίων τοῦ Χαρισείου Γηροκομείου τῆς πόλεώς μας, δυνάμεως τριακοσίων τροφίμων.

Διαλέξεις. Εἰς εἰδικὰς ἐν τῇ Αἰθούσῃ διαλέξεων τοῦ Μητροπολιτικοῦ Οἴκου συνάξεις τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου ὡμίλησαν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας κ. Τιμόθεος δὶς καὶ οἱ Καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου, Κοσμήτωρ, Σάββας Ἀγουρίδης καὶ Παναγιώτης Δημητρόπουλος.

Ἐπισκέψεις. Τὸν Παναγιώτατον ἐπεσκέφθησαν οἱ Σεβασμιώτατοι Μητροπολῖται Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας κ. Τιμόθεος, Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου κ. Ἀλέξανδρος, Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου κ. Χαρίτων, Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν κ. Νικόδημος. Ἐκ τούτων ὁ Σεβ. Ἀρκαδίας ἐτέλεσε τὴν θ. Λειτουργίαν ἐν τοῖς Ἱεροῖς Ναοῖς Παναγίας Ἀχειροποιήτου καὶ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, ἐχοροστάτησε δ' ἐν Ἱ. Ἀκολουθίᾳ τῶν Χαιρετισμῶν ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς Παναγίας Δεξιᾶς, κηρύξας καὶ τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς ἀνωτέρω Ἱ. Ναοῖς καὶ προσέτι ἔδωσεν ἐν Θεσσαλονίκῃ τέσσαρας διαλέξεις· ὁ Σεβ. Φιλίππων ἐτέλεσε τὴν θ. Λειτουργίαν, κηρύξας καὶ τὸν θ. λόγον, ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Καλαμαριᾶς χάριν τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ποντίων· ὁ δὲ Σεβ. Νευροκοπίου καὶ Ζιχνῶν ἔδωκε διάλεξιν ἐν τῇ Εὐξείνῳ Λέσχῃ μὲ θέμα «Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ Πιλάτου». Ὡσαύτως ἐπεσκέφθησαν τὸν Παναγιώτατον ὁ νέος Διοικητὴς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καὶ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Θεσσαλονίκης Ἀντιστράτηγος κ. Γεώργιος Περίδης, ὁ Γερμανὸς Λουθηρανὸς Ἐπίσκοπος κ. H. Kunst μετὰ τοῦ Ἀντιπρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης κ. W. Schneemelcher, ὡς καὶ οἱ Καθηγηταὶ Θεολογικῶν Σχολῶν κ.κ. P. Thum (Βιέννης), W. Kornfeld (Βιέννης) καὶ B. Fischer (Trier Γερμανίας), ἐλθόντες εἰς Θεσσαλονίκην μετ' ἄλλων Καθηγητῶν διὰ διαλέξεις ἐν τῷ Ἀριστοτελείῳ Πανεπιστημίῳ καὶ τῇ Αἰθούσῃ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Λειτουργίαι - Χοροστασίαι - Συνεδρίαι Θεοφιλεστάτου. Κατὰ τὸ δίμηνον Μαρτίου - Ἀπριλίου ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος, ἐτέλεσε τὴν θείαν Λειτουργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς Κοιμήσεως Θεοτόκου Φοίνικος, Ἁγίου Γεωργίου Ἐλευθερίων, Ἁγίων Θεοδώρων Βάρνας πανηγυρίζοντα, Μητροπολιτικὸν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, Τιμίου Σταυροῦ Συκεῶν, Ταξιαρχῶν Κουρί, Παναγίας Ἀχειροποιήτου, Παναγίας Φανερωμένης Καλλιθέας. Ἐπίσης ἐχοροστάτησε κατὰ τὰς Ἱερὰς Ἀκολουθίας τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς Κοιμήσεως Θεοτόκου Συνοικισμοῦ 40 Ἐκκλησιῶν, Παναγίας Ἀχειροποιήτου, Ζωοδόχου Πηγῆς Ἑπταλόφου, Ἁγίου Μηνᾶ, Ἁγίων Ταξιαρχῶν Κουρί, κατὰ δὲ τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς Ἁγίας Τριάδος, Ὑπαπαντῆς τοῦ Σωτῆρος, Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, Ἁγίας Σοφίας (Μ. Πέμπτην ἑσπέρας), Ἁγίου Γρηγορίου

Παλαμᾶ (Μ. Παρασκευήν), Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου (τελετὴ καὶ θ. Λειτουργία Ἀναστάσεως), Κοιμήσεως Θεοτόκου Λαγκαδᾶ (Β' Ἀνάστασις - Ἀγάπη).

Προήδρευσε τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων Πρεβαντορίου Ἅγιος Δημήτριος (δίς), Μητροπολιτικοῦ (δίς), Χαρισείου Γηροκομείου (δίς), Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου (δίς), Ἀνωτ. Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, Σχολῆς Τυφλῶν, Ρωσσικοῦ Γηροκομείου, Θεαγενείου Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ΑΟΝΑΔ (Ἱ. Ν. Ἁγ. Δημητρίου).

Ἐπίσης ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ ἑορτῇ παρέστη τῇ 24ῃ Μαρτίου εἰς τὴν παρέλασιν τῶν μαθητῶν τῶν Σχολείων Θεσσαλονίκης.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Dietz Lange: Christlicher Glaube und soziale Probleme. Eine Darstellung der Theologie Reinhold Niebuhrs. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn. 1964, σελ. 216 (DM 16.80).

Ὁ REINHOLD NIEBUHR ἀποτελεῖ προσωπικότητα χριστιανικῆς κοινωνικῆς δράσεως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις πρωτοπορειακῆς σπουδαιότητος. Αἱ κοινωνικαὶ κρίσεις, αἵτινες παρουσιάσθησαν ἰδίᾳ κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, εὗρον τὸν NIEBUHR ἀφωσιωμένον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐνορίας του καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένου κοινωνικοοικονομικοῦ συνόλου, ὅπως ἁρμόζει εἰς πραγματικὸν ποιμένα χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁμάδος. Ἀντιμετωπίσας λοιπὸν ὁ NIEBUHR ὡς πάστωρ ἐν τῇ πράξει τὴν ἐκ τῶν οἰκονομικοτεχνικῶν μεταβολῶν ἐπελθοῦσαν ἀθλιότητα τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων προσεπάθησε καὶ διὰ δημοσιευμάτων νὰ ἀναδείξῃ τὴν ἀνάγκην ἐφαρμογῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ ἀλληλεγγύης. Αἱ σκέψεις του καὶ αἱ προτάσεις του ἐγίνοντο συνδεδεμέναι μετὰ τῆς ὠμῆς πραγματικότητος καὶ λαμβάνουσαι τὴν πηγὴν ζωογονήσεώς των ἐκ τῆς ἐκχειλιζούσης ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, οἵαν ἡ χριστιανικὴ συνείδησις ἀμέσως αἰσθάνεται. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην θεωρητικῆς στηρίξεως καὶ θεμελιώσεως τῶν προτάσεών του καὶ τῶν σκέψεών του καθόλου. Συνησθάνθη δηλαδή, ὅτι οἱαδήποτε ἐν τῇ ὁμαδικῇ ζωῇ ἐντολὴ ἢ ἀπαίτησις ἠθικῆς φύσεως ἀπαιτεῖ καὶ τὴν θεμελίωσίν της ἐπὶ μεταφυσικῶν ἀληθειῶν περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπου καὶ ἄρα καὶ περὶ Θεοῦ. Οὕτως ὁ NIEBUHR ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς πραγματικῆς κοινωνικῆς σκέψεως καὶ δράσεως κατέληξεν εἰς τὴν θεολογίαν. Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ συνειδήσει τοῦ NIEBUHR συνετελέσθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐν χρόνῳ δεκαετηρίδων. Ὁ D. LANGE μελετήσας τὸ σύνολον τῶν δημοσιευμάτων τοῦ NIEBUHR ὡς καὶ τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων, ὅσα ἀπετέλεσαν οἱονεὶ τὸν διάλογον, κατέβαλεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ (ἣν ὑπέβαλε καὶ ὡς ἐναίσιμον διατριβὴν εἰς τὴν Θεολ. Σχολὴν τῆς Ζυρίχης) ἀξιέπαινον προσπάθειαν ἐκθέσεως τῆς ἐξελίξεως ταύτης κατὰ τρόπον συστηματικόν. Οὕτως ἀπετελέσθη σύνολον εὐσύνοπτον καὶ ἀναλυτικὸν τῶν γνωμῶν τοῦ NIEBUHR, ὅπως αὗται ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου καὶ τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς καὶ ἀθλιότητος. Μετὰ τὴν Εἰσαγωγὴν (σ. 11 - 18) ἀκολου-

θεῖ ἡ ἔκθεσις τῶν γνωμῶν τοῦ NIEBUHR εἰς 5 κεφάλαια, ἤτοι· I. Αἱ ἀρχαὶ (1. Ἡ κοινωνικὴ ἠθική, 2. Αἱ θεολογικαὶ βάσεις τῆς ἠθικῆς), (σ. 19-32)· II. Ἡ ἀνάπτυξις ἠθικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν «δύο βασιλειῶν» (1. Ἄτομον καὶ κοινωνία, 2. Ἀγάπη καὶ δικαιοσύνη), (σ. 33-52)· III. Αἱ διαστάσεις τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰωνιότητος (1. Μῦθος καὶ σύμβολον, 2. Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰωνιότητα), (σ. 53-88)· IV. Ἡ ἀνεπτυγμένη θεολογία (1. Ὁ ἄθρωπος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῷ Θεῷ· α′ Ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου· β′ Ἡ πραγματικότης τοῦ ἀνθρώπου· 2. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δρᾶσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ· α′ Ἡ δρᾶσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις καὶ πραγματικότης· β′ Ἡ ἀπολύτρωσις καὶ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας· 3. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου δρᾶσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ· α′ Ἡ ἀγάπη, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνεκτικότης καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἀπολύρωσιν· β′ Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ πολιτική), (σ. 89-159)· V. Αἱ ὀντολογικαὶ προϋποθέσεις καὶ ἡ τελικὴ μορφὴ τῆς θεολογίας· (1. Ἡ διαλεκτικὴ καὶ ἡ διαλογικὴ Ὕπαρξις· 2. Τὸ «δρᾶμα» τῆς ἱστορίας καὶ ἡ «πραγματιστικὴ» (ἢ «τῆς πρακτικῆς σκοπιμότητος») ἠθική), (σ. 160-189). Τὴν ὅλην ἔκθεσιν ἐπισφραγίζει ὁ συγγραφεὺς διὰ μιᾶς ἀνακεφαλαιώσεως περιλαμβανούσης καὶ κριτικὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ NIEBUHR (σ. 190-199). Ἐν τέλει παρατίθεται πλήρης κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ NIEBUHR καὶ τῶν περὶ αὐτῶν γνωμῶν (σ. 200-205 καὶ 205-209) ὡς καὶ σχετικῶν δημοσιευμάτων ἄλλων συγγραφέων σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὰ τοῦ NIEBUHR. Τὸ βιβλιογραφικὸν σημείωμα συμπληροῦται διὰ παραθέσεως καταλόγου τῶν γερμανιστὶ δημοσιευμάτων τοῦ NIEBUHR. Ὁ κατάλογος κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐννοιῶν (σ. 211-216) τυγχάνει λίαν ὠφέλιμος, διότι καθιστᾷ τὸ βιβλίον καὶ προχείρως οἱονεὶ λεξικογραφικῶς εὔχρηστον. Αἱ παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι προσπάθειαι ἀναπτύξεως χριστιανικῆς κοινωνικῆς σκέψεως καὶ δράσεως δύνανται νὰ λάβωσιν καλὰς ἀφορμὰς διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἐπιστημονικῶς ὄντως ἀξιολόγου τούτου βιβλίου.

B.K.E.

Reiner Röhricht, Ἡ Θεολογία ὡς σημαίνουσά τι καὶ ὡς ὑποτύπωσίς τινος. Μελέτη περὶ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος καὶ τῶν ὁρίων τῶν θεολογικῶν κατηγοριῶν καὶ κρίσεων (Theologie als Hinweis und Entwurf Eine Untersuchung der Eigenart und Grenzen theologischer Aussagen). Gütersloher Verlag Gerd Mohn, σχ. 8ον, σ. 113, τιμ. 14.80 DM.

Ἡ μελέτη αὕτη ἀποτελεῖ εὐρυτέραν ἐπεξεργασίαν ἐναισίμου διατριβῆς ἐγκριθείσης ὑπὸ τῆς Εὐαγγ. Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀμβούργου. Τὸ θέμα αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστημολογίαν τῆς «θεολογίας». Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀπὸ μακροῦ ἀμφισβήτησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐν τῇ θεολ. σχολῇ Παν/μίου θεραπευομένης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ της ἀντικειμένου. Ἀπὸ τοῦ SCHLEIERMACHER (+1834) ἐξακολουθεῖ κατὰ κύριον λόγον ἡ διάκρισις τῶν τεσσάρων τῆς θεολογίας «κλάδων», τοῦ συστηματικοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ ἑρμηνευτικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ. Ὅτι πάλιν τὸ «σύσημα» τοῦτο δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἔχει ἐπίσης ἀπὸ μακροῦ γίνει ἀντιληπτόν, ἡ δὲ πρᾶξις ἔχει ἤδη ἀρκούντως διευρύνει τὰ ὅρια τοῦ περιεχομένου τῆς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ ἐπι-

στημονικῆς ἐρεύνης καὶ διδασκαλίας. Ὁ RÖHRICHT ἔχων ὡς ἀφετηρίαν τὴν δυτικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν προτεσταντικὴν σκέψιν ἐπιχειρεῖ ἐν τῇ μελέτῃ του ταύτῃ νὰ ἀνεύρῃ βάσιν ἰδιαιτέραν πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ συστήματος τῆς θεολογίας ἀναλύων τὴν γλῶσσαν ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὸν λόγον. Ἡ ὅλη μελέτη διαιρεῖται εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Ἐν τῷ Α΄ κεφαλαίῳ καθορίζεται τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν πρόβλημα εἰς τὰ κύρια στοιχεῖά του, ἤτοι ὁ ἰδιάζων χαρακτὴρ τῶν θεολογικῶν κατηγοριῶν καὶ κρίσεων· 1) ἡ θεολογία ὡς «κριτικὴ» ἐπιστήμη, 2) θεολογία καὶ σύστημα, 3) ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόβλημα, 4) γενικότης καὶ ἀϊδιότης. Ἐν τῷ Β΄ κεφαλαίῳ ἀναλύονται τὰ δύο κύρια ἔργα τοῦ λόγου (τῆς γλώσσης) ἤτοι 1) ἡ βεβαίωσις (FESTSTELLUNG) καὶ 2) ἡ κίνησις (BEWEGENDE AUSSAGE)' ὅτε τὸ πρῶτον φέρεται εἰς σχέσιν πρὸς τὴν ὅρασιν καὶ τὸν ὀφθαλμόν, ἡ δὲ κίνησις πρὸς τὴν ἀκοὴν καὶ τὸ οὖς. Ἐν τῷ 3) μέρει ποιεῖται ὁ σ. λόγον περὶ τῆς ἰδιαιτέρας φύσεως ἑκατέρου τῶν ἔργων τούτων, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπηται κατὰ τὸν σ. ἡ σύγχυσις αὐτῶν. Τοῦτο καθιστᾷ ὁ σ. σαφὲς ἀναλύων τὴν περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως θεωρίαν τοῦ Καντίου. Τὸ Γ΄ κεφάλαιον ἀποτελεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ τοῦ λόγου ἀναπτυχθέντων ἐπὶ τῆς θεολογίας ὡς ἐπιστήμης, ὅτε διακρίνει 1) τὸ βεβαιωτικὸν καὶ 2) τὸ κινητικὸν ἔργον τῆς θεολογίας. Ἐν τῷ Δ΄ κεφαλαίῳ ὁ σ. προβάλλει τὴν θεολογίαν ὡς δρῶσαν μεταξὺ βεβαιότητος (σταθερότητος) καὶ κινήσεως οἱονεὶ ἀσκοῦσαν ἔργον «μεταβατικὸν» (TRANSITUS) μεταξὺ αὐτῶν, ὅτε ποιεῖται λόγον περὶ τῶν τριῶν «κλάδων» τῆς θεολογίας ὡς ἀντιστοιχούντων εἰς τὸ ἀναπτυχθὲν σχῆμα τῶν ἔργων τοῦ λόγου, ἤτοι· 1) Καθορισμὸς τῆς κινήσεως· α΄ Ἡ ἱστορικὴ θεολογία ὡς προέλευσις τῆς κινήσεως, β΄ Ἡ συστηματικὴ θεολογία ὡς ἄφιξις ἢ κατάληξις τῆς κινήσεως, γ΄ Ἡ πρακτικὴ θεολογία ὡς μέλλον τῆς κινήσεως· 2) Ἡ ἑνότης τῶν δύο τούτων ἐπόψεων· α΄ Ἡ ἀναίρεσις τῆς ἑνότητος ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ· β΄ Ἡ ἀναίρεσις τῆς ἑνότητος ὑπὸ τῆς «ὀρθοδοξίας»· 3) Ἡ διάκρισις τῶν δύο τούτων ἐπόψεων καθιστᾷ σαφὲς τὸ πρόβλημα περὶ ἀπολύτου χαρακτῆρος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ περὶ «θρησκευτικῆς ἀνοχῆς» (TOLERANZ)· 4) Σημεῖον καὶ ὑποτύπωσις· 5) Ἡ ἑνότης τῆς μεθόδου καὶ τοῦ περιεχομένου· 6) Ἀπόσπασμα καὶ συνέχεια· 7) Ἡ ἠρεμία τῆς θεολογίας.

Ἡ παρακολούθησις τῶν σκέψεων καὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ σ. παρέχει εἰς τὸν προσεκτικὸν καὶ εἰδήμονα ἀναγνώστην ἀφορμὴν εἰς ἰδίας σκέψεις ἀξίας λόγου καὶ ὅταν δὲν δέχηταί τις τὴν τιθεμένην βάσιν. Θὰ εἶχέ τις νὰ παρατηρήσῃ κυρίως, ὅτι ἡ προσπάθεια στηρίξεως τοῦ συστήματος τοῦ SCHLEIERMACHER εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀδυναμία βασικὴ τῆς μελέτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφετηρία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τῆς προτεσταντικῆς κυρίας θρησκευτικῆς διαθέσεως, ἥτις τονίζει τὴν «ἐν λόγῳ λατρείαν» (WORTGOTTESDIENST). Ὁ «λόγος τοῦ Θεοῦ» ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε μεταξὺ αὐτῶν, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ὑπάρχῃ ἡ συνεχὴς κίνησις, ὥστε ἡ προτεσταντικὴ θεολογία εὐλόγως νὰ εἶναι παρακολούθησις τῆς κινήσεως ταύτης, «πόθεν» καὶ «ποῖ». Ὁ ὀρθόδοξος ἐπιστήμων ἀποκτᾷ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς παρούσης ἐργασίας εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ ἐν εἴδει παραδείγματος τὴν εὐρωπαϊκὴν προτεσταντικὴν σκέψιν, οὕτω δὲ νὰ λάβῃ καὶ συνείδησιν τῆς ἰδικῆς του ἐκκλησιαστικῆς καὶ θεολογικῆς σκέψεως καὶ ἐπιστημονικῆς θέσεως ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ τῶν οἰκουμενικῶν διαλόγων.

B.K.E.

Evangelische Enzyklopädie (Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn), ἐκδιδομένη ὑπὸ Helmut Thielicke καὶ Hans Thimme, τόμ. 4 μέχρι 16.

Περὶ τῆς σειρᾶς ταύτης ἐγένετο ἤδη πρὸ τριετίας λόγος («Γρηγ. Παλ.» 1964, τ. Νοεμ. & Δεκ.), ὅτε εἶχον ἐκδοθῆ οἱ πρῶτοι τρεῖς τόμοι. Ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ ταύτῃ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν μικρῶν τόμων, ἕκαστος τῶν ὁποίων πωλεῖται ἀντὶ 7.80 μάρκων, ἐπιχειρεῖται ἡ ἔκθεσις τῶν προτεσταντικῶν ἀντιλήψεων περὶ τῶν διαφόρων περιεχομένων τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς. Τοῦτο γίνεται ἀσφαλῶς χάριν καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἀφοῦ πρὸ πάσης κοινωνικῆς ἑνώσεως προηγεῖται ἡ συνεννόησις, ἵνα ἀκολουθήσῃ ἡ συμφιλίωσις καὶ εἶτα ἡ κοινωνία καὶ ἕνωσις. Πρὸς τούτοις πρέπει καὶ ἡ ἡγετικὴ μερὶς ἑκάστης ἐκκλησίας ἢ ὁμολογίας νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ πως γνῶσιν τῶν περιεχομένων τῆς πίστεώς της καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς της, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν σύγχρονον μορφὴν σκέψεως καὶ διατυπώσεως. Κατὰ ταῦτα ἡ σειρὰ «Εὐαγγελικὴ (δηλ. «προτεσταντικὴ») Ἐγκυκλοπαιδεία» κέκτηται διπλῆν τὴν σπουδαιότητα, τοῦτο μὲν χάριν τῶν προτεσταντῶν τοῦτο δὲ χάριν τῶν μὴ προτεσταντῶν καὶ ἄρα καὶ τῶν ὀρθοδόξων. Οἱ καθ' ἕκαστον νέοι τόμοι (ἀριθ. 4 ἕως 16) ἔχουσι τὸ ἑξῆς περιεχόμενον ἐν βραχείᾳ διατυπώσει·

Ὁ F. W. KATZENBACH, καθηγητὴς παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ Ἰνστιτούτῳ τοῦ Στρασβούργου, τέως τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῶν δογμάτων ἐν τῇ AUGUSTANA Ἀνωτάτῃ Σχολῇ τοῦ NEUENDETTELSAU, συνεχίζων τὴν συγγραφὴν τῶν ἱστορικῶν τόμων τῆς σειρᾶς παρουσίασεν ἤδη μέχρι στιγμῆς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιγείου παρουσίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέχρι καὶ τῶν μέσων χρόνων συμπεριλαμβανομένων, ὥστε ἐκ τῶν ἐκδοθέντων 16 τόμων οἱ 10 νὰ εἶναι περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤτοι· ἀριθ. 3 «Ἀρχέγονος χριστιανισμὸς καὶ ἀρχαία ἐκκλησία»· ἀριθ. 5/6 «Ὁ προτεσταντικὸς χριστιανισμὸς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Διαφωτίσεως»· ἀριθ. 7/8 «Ὁ Λούθηρος καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως»· ἀριθ. 9 «Ἡ Μεταρρύθμισις ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ»· ἀριθ. 11/12 «Ἡ ἐποχὴ τῆς (προτεσταντικῆς) Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς Εὐσεβοφροσύνης»· ἀριθ.15/16 «Ἡ ἱστορία τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐν τοῖς Μέσοις Χρόνοις». Οὕτω παρέχεται ὑπὸ τοῦ KATZENBACH ἑνιαία θεώρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας κατὰ τὴν προτεσταντικὴν ἀντίληψιν, ὅπως αὕτη ὑπὸ τῆς νεωτέρας προτεσταντικῆς ἐπισημονικῆς ἐρεύνης ἔχει κατανοηθῆ. Ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος δύναται νὰ σχηματίσῃ εἰκόνα περὶ τῶν διαφόρων ἐξελίξεων τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἀφοῦ καὶ ἡ θεώρησις καὶ ἐκτίμησις αὐτῶν παρουσιάζεται ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιστημονικῇ συνειδήσει τοῦ προτεσταντισμοῦ. Διότι ἡ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τῶν τε πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν μετ' αὐτὴν περιλαμβάνει τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ ἔργου τοῦ KATZENBACH εἰς τὸν διεξαγόμενον «οἰκουμενικὸν διάλογον» θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀξία λόγου πολλοῦ. — Οἱ λοιποὶ ἐκδοθέντες τόμοι τῆς σειρᾶς τῆς «Εὐαγγελικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας», πλὴν τῶν ἤδη μνημονευθέντων 1ου καὶ 2ου, ἤτοι οἱ ὑπ' ἀριθ. 4, 10, 13 καὶ 14 εἶναι οἱ ἑξῆς· ἀριθ. 4 «G. HEGELE, Ὑποβαλλόμεθα εἰς κανόνας; Ἡ χρῆσις τῶν μέσων ὁμαδικῆς ἀνακοινώσεως». Ἐν αὐτῷ ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου διὰ τῶν λίαν ἀνεπτυγμένων ἤδη μέσων ἀνακοινώσεως τῆς

ἐποχῆς μας. Ἡ καθημερινὴ πρᾶξις τοῦ συγγραφέως ὡς ἐφημερίου καὶ πνευματικοῦ πατρὸς σπουδαστῶν παρουσιάζεται ζῶσα διὰ τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐκτιθεμένων σκέψεων. Παρ' ἡμῖν θὰ ἦτο λίαν ὠφέλιμον καὶ πρακτικῶς χρήσιμον, ἐὰν αἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ διατυπούμεναι ἐμπειρίαι ἐτύγχανον τῆς δεούσης σοβαρᾶς προσοχῆς. Ἴσως τοῦτο νὰ ἀπετέλει ἀφετηρίαν καὶ παρ' ἡμῖν σοβαρᾶς περὶ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν φροντίδος. — Ἀριθ. 10 «H. NITSCHKE, Λεξικὸν τῆς λατρευτικῆς ζωῆς». Ὁ τόμος οὗτος ἀποτελεῖ ἐπιτυχὲς παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Διευκολύνει θετικῶς τὴν γνωριμίαν μετὰ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου τῆς ἔστω καὶ τόσον πενιχρᾶς (ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὀρθόδοξον) προτεσταντικῆς λατρείας. Πόσον σπουδαῖον βοήθημα θὰ ἦτο παρόμοιον λεξικὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας; — Ἀριθ. 13 «H. SCHOMERUS, Τὰ σύγχρονα πνευματικὰ ρεύματα». Ὁ συγγραφεὺς παρέχει ζωηρὰν τὴν εἰκόνα τῶν πνευματικῶν τε καὶ ἀπνευμάτων ροπῶν τῆς συγχρόνου πραγματικότητος. Ὁ ἀναγνώστης βοηθεῖται εἰς κατανόησιν τῆς ἐποχῆς. Πολλὰ φαινόμενα φαίνονται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν διαφωτιζόμενα, ἅτινα τέως ἐκ παρέργου ἀντελαμβάνετο καὶ ἄρα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως. Τὸ βιβλίον παρέχει εἶδος ἀντικατοπτρισμοῦ τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποσπάσματα καὶ μονομέρειαι φθάνουσι καὶ μέχρις ἡμῶν διὰ τῶν «προοδευτικῶν» μετεκπαιδευομένων ἑλληνοπαίδων. — Ὁ ὑπ' ἀριθ. 14 τόμος τῆς σειρᾶς, «H. R. MÜLLER - SCHWEFE. Ὁ ἄνθρωπος ὡς πείραμα τοῦ Θεοῦ», ἀποτελεῖ λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστημονικὴν προσπάθειαν, ὅπως παρασχεθῇ ἐποπτικὴ εἰκὼν τῶν διαφόρων περὶ τοῦ ἀνθρώπου γνωμῶν, ὅσας οἱ διάφοροι ἐρευνηταὶ τῶν ἔργων καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἐκφέρει. Ὁ συγγραφεύς, καθηγητὴς τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἀμβούργου, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ὑπὸ προτεσταντῶν θεολόγων ἐκφρασθείσας περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλήψεις καταλήγει εἰς τὴν παροχὴν εἰκόνος περὶ τοῦ ἀνθρώπου σύμφωνον πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθεῖσαν ἀλήθειαν. — Ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου εὑρίσκει τὸ περιεχόμενον λίαν ἐνδιαφέρον καὶ χρήσιμον, ὥστε νὰ αἰσθάνηται ἱκανοποίησιν καὶ νὰ ἀποκομίζῃ ὠφέλειαν ἐπιστημονικὴν καὶ παιδαγωγικήν.

B.K.E.

Adolf - Martin Ritter, Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol (ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος (381) καὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς). Studien zur Kirchen-u. Dogmengeschichte 15. Göttingen 1965, ἐκδ. οἶκος Vandenhoeck & Ruprecht, σχ. 4ον σ. 316, χαρτδ. D. M. 36.

Τὸ βιβλιολογούμενον τοῦτο ἔργον ὑπεβλήθη τὸ 1962 ὡς διατριβὴ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαϊδελβέργης ὑπὸ τὸν τίτλον «Μελέται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ θεολογίαν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει». Ἐν αὐτῷ θίγονται τὰ προβλήματα, ἅτινα συνδέονται μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ θεολογίαν τῆς συνόδου ταύτης. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν σ. 15 - 17 ἔνθα ἀφορμὴν λαμβάνων ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τὴν ἀναγγελίαν τῆς συγκλήσεως τῆς Β' ἐν Βατικανῷ συνόδου καὶ τὴν ὤθησιν εἰς νέαν περίσκεψιν καὶ μελέτην τῶν προβλημάτων ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ λειτουργίας μιᾶς πανεκκλησιαστικῆς συνόδου διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις παρετηρήθη εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικήν, ὀρθόδοξον καὶ διαμαρτυρομένην θεολογίαν, ἀνάγεται εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ δια-

φέροντος πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν συνόδων καὶ εἰδικῶς τῶν οἰκουμενικῶν καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ γνώσεις μας ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ θεολογίας τῶν ἐπὶ τῶν μέρους συνόδων τοῦ παρελθόντος εἶναι ἐλλειπεῖς, παρὰ τῶν ἐπὶ τῶν συνόδων πλουσίαν βιβλιογραφίαν. Λόγῳ τοῦ εἰς τὴν Β′ οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀποδιδομένου συμβόλου, τοῦ οὕτω καλουμένου Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι πράγματι αὕτη οἰκουμενική, διότι τὸ σύμβολον τοῦτο ἐξ ὅλων τῶν ἀρχαίων συμβόλων εἶναι τὸ μόνον ἐν λειτουργικῇ χρήσει σήμερον ὑπάρχον καὶ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ καὶ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς Ὁμολογίαις τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ παριστᾷ οὕτω τὰ νήματα, διὰ τῶν ὁποίων συνδέονται εἰσέτι αἱ κεχωρισμέναι Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι. Ὁ συγγραφεὺς ἐν τέλει τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ τονίζει τὰς δυσκολίας, «αἵτινες ὑπάρχουσιν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ παράστασιν τῶν δυνάμεων, αἵτινες προητοίμασαν καὶ καθώρισαν τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου ταύτης, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἀρκετῶν αὐθεντικῶν πηγῶν. Ἐὰν παρὰ ταῦτα... ἀναλαμβάνεται ἡ προσπάθεια, ὅπως συλληφθῇ τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων τῶν συνδεομένων μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ θεολογίαν τῆς συνόδου ταύτης καὶ ἐν ταὐτῷ κατὰ τὸ δυνατὸν μὴ παροραθῶσι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πλαισίου καὶ τῆς ζωῆς τῆς συνόδου, ἀναλαμβάνεται ἡ προσπάθεια, οὐχὶ ἵνα προσφερθῇ νέα ὕλη, τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἀλλ' ἵνα προσφερθῇ μία ἐκτενὴς ἐπεξεργασία τῆς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συγγραφέως ὑπαρχούσης ὕλης τῶν πηγῶν, ἥτις μέχρι σήμερον δὲν ὑπῆρχεν». Ἐνταῦθα δὲ ἔγκειται καὶ ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη: Αον, Ἡ προϊστορία καὶ ἡ ἱστορία τῆς συνόδου σ. 19 - 131 καὶ Βον, Τὸ σύμβολον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἐκτίθεται ἡ περὶ τοῦ συμβόλου παράδοσις, αἱ ἀπόψεις τῶν HORT, HARNACK καὶ ED. SCHWARTZ καὶ ἡ θέσις τοῦ συγγραφέως σ. 132 - 208. Ἐν κατακλεῖδι ἐρευνᾶται ἡ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς οἰκουμενικὴ σύνοδος σ. 209 - 220 καὶ ἐν ἐπιμέτρῳ εἰς διάφορα παραρτήματα. I. Ὁ Θεοδόσιος καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος τοῦ 381, σ. 221 - 239. II. Ὁ τόμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ ἀραβικοὶ κανόνες εἰς τὸν νομοκάνονα Μιχαὴλ τοῦ Δαμιέττης (κόπτου ἐπισκόπου περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος), σ. 239 ἕως 253. III. Ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ XΙου ἱστ. ἀσμ. («εἰς ἑαυτόν»), στ. 1703 - 1796 Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, σ. 253 - 270. IV. Ὡς πρὸς τὸ ὁμοούσιος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σ. 270 - 293 καὶ V. Ὡς πρὸς τὴν πνευματολογίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σ. 293 - 307. Τὸ ἔργον κατακλείεται μὲ πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, σ. 308 - 316.

Κ. Β. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Χαριλάου Σ. Τζώγα - Π. Σ. Παπαευαγγέλου, Ἑλληνικὴ Θεολογικὴ Βιβλιογραφία τῆς τελευταίας Ἑκατονταετίας (1860 - 1960), Ἄρθρα καὶ Μελέται Δημοσιευθεῖσαι εἰς τὰ κατὰ καιροὺς Περιοδικά, Θεσσαλονίκη, 1963, σ. 615.

Μολονότι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τούτου διαφωτίζει τὸν ἀναγνώστην, παρὰ ταῦτα οὐδόλως περιττὴ θεωρεῖται ἡ παράθεσις ἑνὸς τεμαχίου ἐκ τοῦ προλόγου, ἀρκούντως κατατοπιστικοῦ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ παρόντος βιβλιογραφικοῦ καταλόγου· «...ἐπεχειρήσαμεν ἐπιλογὴν ἐκ τῶν περιοδικῶν τῆς διαρρευσάσης ἑ-

κατονταετίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1860, ὅτε κατ' οὐσίαν ἐμφανίζονται θεολογικὰ περιοδικὰ ἐν Ἑλλάδι, κατὰ πρῶτον μὲν καὶ κύριον λόγον τῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν, κατὰ δεύτερον, δὲ λόγον καὶ τῶν μελετῶν ἢ ἄρθρων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μὲν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν διάρθρωσιν, ἀναφέρονται ὅμως εἰς ζητήματα ζωτικὰ καὶ μὴ ἐρευνηθέντα ἀρκούντως παρ' ἡμῖν. Περιελάβομεν καὶ ὅ,τι ἄλλο ὑπῆρχεν εἰς αὐτὰ χρήσιμον κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν, ὡς βιβλιοκρισίας σπουδαίων ἔργων, ξένων καὶ ἡμετέρων, χρονογραφίας καὶ ἱστορικὰ διαφόρων σημαντικῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν γεγονότων, λόγους περιστατικοὺς ἐκφωνηθέντας καθ' ὡρισμένας περιστάσεις, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅλον ἐκεῖνο τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον, ἀποτελοῦν τὴν ζῶσαν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἡμῶν, δὲν ἔχει μὲν μορφὴν ἐπιστημονικῆς διατριβῆς, δὲν παύει ὅμως νὰ ἔχῃ μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὸν ἐρευνητήν» (σ. 8).

Εἰς τὸν πρόλογον γίνεται εὔφημος μνεία τῶν διαφόρων κατὰ καιροὺς ἐμφανισθέντων βιβλιογραφικῶν καταλόγων ὑπὸ τῶν Στ. Κυριακίδου, Εὐαγ. Μιχαηλίδου, Γ. Χαριτάκη, Ἰ. Βελανιδιώτου, Ἐμμ. Κριαρᾶ, Π. Μπρατσιώτου, Δ. Μπαλάνου, Ἰ. Καρμίρη, Β. Σταυρίδου, Δ. Σαβράμη καὶ Σ. Ρουμελιώτου, μετ' ἰδιαιτέρων ἐφ' ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν κρίσεων. Ἡ μελέτη τοῦ γράφοντος «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως», Ἀθῆναι, 1960, πρώτη οὖσα εἰς τὸ εἶδός της, βεβαίως δὲν περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐμφανισθέντα ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς μόνον ὅσα συνδέονται πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ὑπὸ τὴν στενὴν αὐτῆς ἔννοιαν, ὡς ὠργανωμένης κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς συνεργασίαν κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα.

Ἐν ἀρχῇ παρατίθεται ὁ κατάλογος τῶν χρησιμοποιηθέντων 71 τὸν ἀριθμὸν περιοδικῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὄχι μόνον ἐν Ἑλλάδι ἐμφανισθέντων, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν τῇ Πόλει ἡμῶν, ἐν Κύπρῳ, Ἱεροσολύμοις, Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπίσης δὲ καὶ ἑνὸς ρωσσιστὶ ἐκδιδομένου ἐν Πετρουπόλει. Ἑκάστου περιοδικοῦ καταγράφεται ὁ τίτλος καὶ ὁ τόπος τῆς ἐκδόσεως, ἄνευ τῶν σχετικῶν χρονολογιῶν ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ ὄγκου τῶν χρησιμοποιηθέντων περιοδικῶν καὶ τοῦ πλούτου τῶν παρατιθεμένων δὲν θὰ ἐτόλμα τις νὰ προτείνῃ τὴν χρῆσιν καὶ ἄλλων περιοδικῶν, ὅπως εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, ΚΠολις, 1(1861) - 28(1921) καὶ ὁ Νέος Ποιμήν, ΚΠολις, 1(1919) - 5(1923), θεολογικὸν παράρτημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας. Τὸ ἔτος 1860 θὰ ἐκλαμβάνηται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὡς μέσος ὅρος, διότι συναντῶνται καὶ πρὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου χρονολογίαι περιοδικῶν, ὅπως εἶναι ὁ Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ, σ. 19 (1857), σ. 25 (1858), σ. 27 (1842;), ἡ Πανδώρα, σ. 299, 239, 254, 259 (1852 - 1859), ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, σ. 257 (1854 - 1859).

Τὸ ὑλικὸν καταχωρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, συμφώνως πρὸς τὴν γενομένην τετραπλῆν διαίρεσιν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, α') ἑρμηνευτικὴ θεολογία (σ. 15 - 56), β') ἱστορικὴ θεολογία (σ. 57 - 284), γ') συστηματικὴ θεολογία (σ. 285 - 366) καὶ δ') πρακτικὴ θεολογία (σ. 367 - 443) καὶ εἰς τὸ Παράρτημα, Θρησκειολογικὰ - Φιλοσοφικὰ (σ. 444 - 452). Ἐκτὸς τῶν πέντε τούτων γενικῶν τίτλων ὑπάρχουν λεπτομερέστεραι ὑποδιαιρέσεις. Ἕκαστον ἔργον παρατίθεται ἅπαξ, μὲ τὸν συγγραφέα, τὸν τίτλον τοῦ ἄρθρου, τὸν τόμον, τὸ ἔτος καὶ τὰς σελίδας τοῦ περιοδικοῦ, συνήθως μὲ τὰς συνεχείας μέχρι τοῦ τέλους αὐτῶν. Ἐνίοτε, οὐχὶ πάντοτε, ὅταν καταγράφηται ὁ ἀριθμὸς μιᾶς σελίδος,

ἔνθα ὑπάρχει τὸ σχετικὸν ἄρθρον σημειοῦται (μόνον). Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς τελευταίας σελίδος ἑνὸς τόμου εἰς ἕτερον τόμον τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ γίνεται διὰ κόμματος.

Ὡς πρὸς τοὺς συγγραφεῖς, οὗτοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θεολόγοι Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, ἀλλὰ συναντῶνται καὶ Ὀρθόδοξοι ἄλλων ἐθνικοτήτων, ὅπως καὶ μὴ τοιοῦτοι, προσέτι δὲ καὶ μὴ θεολόγοι. Τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων Θεολόγων καταχωροῦνται καὶ ἔργα τινὰ εἰς ἄλλας γλώσσας συγγραφέντα ἢ μεταφρασθέντα. Ἀκολουθεῖται ἡ σειρὰ τῶν ἐπωνύμων. Οἱ κατέχοντες τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν σημειοῦνται διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ τῆς ἐπαρχίας, εἰς ἣν ἀνήκουν. Οἱ μοναχοὶ δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μετανοίας αὐτῶν. Προκειμένου περὶ τῆς καταγραφῆς περισσοτέρων τοῦ ἑνὸς ἔργου τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μνημονεύεται ἅπαξ οὗτος, σημειουμένης κατόπιν τῆς ἐκφράσεως «τοῦ αὐτοῦ». Εἰς ὡρισμένας ὅμως περιπτώσεις διέφυγε τοῦτο τῆς προσοχῆς τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἔκδοσιν, ὡς εἰς τὰς σελίδας 61, 71, 96, 191, 192, 220, 227, 249. Ὅταν ὑπάρχουν δύο ἢ πλείονες συγγραφεῖς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου οὗτοι δὲν καταχωροῦνται κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ ἐπωνύμου αὐτῶν, «Μεσιτίδου Ἀθανασίου καὶ Δεληγιάννη Βασιλείου», ἀλλὰ «Μεσιτίδου Ἀθανασίου καὶ Βασιλείου Δεληγιάννη» (σ. 54), σ. 107, 120, 146, 161, 229, 262, 271, 315, 317, 343, 345, 438.

Εἷς καὶ ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ἰδίως ὅταν προάγηται ἢ μετατίθηται εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας τοῦ γ' βαθμοῦ τῆς ἱερωσύνης (ἐπίσκοπος, ἀρχιεπίσκοπος, μητροπολίτης, πατριάρχης), ἐμφανίζεται κατὰ διαφόρους τρόπους. Διὰ μερικοὺς ἐξ αὐτῶν γίνεται ἰδιαιτέρα μνεία τοῦ γεγονότος τούτου εἰς τὸ ἐν τῷ τέλει πλῆρες «Ἀλφαβητικὸν Εὑρετήριον Συγγραφέων» (σ. 453 - 504). Ἴσως καλλίτερον θὰ ἦτο νὰ συνέβαινε τοῦτο διὰ πάντας, εἴτε καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον νὰ ἐνεφανίζετο πανταχοῦ καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον. Τοιαῦτα πρόσωπα, ὅσα γνωρίζω, εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἀγαθάγγελος Ἐλαίας βλέπε (βλ.) Ἀγαθάγγελος Κυδωνιῶν. Ἀγαθάγγελος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου βλ. Ξηρουχάκης Ἀγ. Ἀθηναγόρας Ἐλαίας βλ. Κοκκινάκης Θ. (Ἀθ.). Ἀθηναγόρας Μ. Πρωτοσύγκελλος βλ. Ἀθ. Παραμυθίας, πρώην Παραμυθίας, Μητροπολίτης. Αἰμιλιανὸς Μιλήτου βλ. Αἰμ. Φιλαδελφείας. Ἀλέξανδρος Τραχείας βλ. Ζῶτος Ἀλ. Ἀλεξούδης Ἄνθιμος βλ. Ἄνθ. Ἀμασείας. Ἀξιώτης Κύριλλος βλ. Κύριλλος Χαλδίας. Ἀραμπατζόγλου Γεννάδιος βλ. Γ. Ἡλιουπόλεως, Γ. Σκοπέλου. Βασίλειος Ἀγχιάλου βλ. Γεωργιάδης Β. Βαφείδης Φιλάρετος βλ. Φ. Διδυμοτείχου, Ἡρακλείας, Τραπεζοῦντος. Γερμανὸς Ἀμασείας βλ. Καραβαγγέλης Γ., Γ. Καστορίας. Γερμανὸς Θυατείρων βλ. Γ. Σελευκείας. Δανιηλίδης Χριστόφορος βλ. Χρ. Ἀξώμης, Λεοντοπόλεως. Δελικάνης Καλλίνικος, βλ. Κ. Βεροίας, Κυζίκου, Καισαρείας. Δωρόθεος Λαοδικείας βλ. Δ. Πριγκηποννήσων. Δωρόθεος Λαρίσης βλ. Δ. Κοτταρᾶς. Ἐμμανουὴλ Κῶ βλ. Καρπάθιος Ἐμμ. Εὐστρατιάδης Σωφρόνιος βλ. Σ. (πρώην) Λεοντοπόλεως. Καραμπίνης Μελέτιος βλ. Μ. Ρηγίου. Κασσιανὸς Κατάνης βλ. Κασσιανὸς Μπεξομπράζωφ. Κωνσταντινίδης Μιχαὴλ βλ. Μιχαὴλ Κορινθίας. Μάξιμος Σάρδεων βλ. Χριστόπουλος Μ. Μελέτιος Ἀθηνῶν βλ. Μ. Κιτίου, Κωνσταντινουπόλεως, Μεταξάκης Μ. Νικόλαος Ἑρμουπόλεως βλ. Ν. Νουβίας. Παντελεήμων Ἐδέσσης καὶ Πέλλης βλ. Π. Θεσσαλονίκης. Παντελεήμων Χίου βλ. Φωστίνης Π. Παπαδόπουλος Χρυ-

σόστομος 6λ. Χρ. 'Αθηνῶν. Πολύκαρπος Προύσης 6λ. Π. Μ. Πρωτοσύγκελλος.

Πιστεύω νὰ μὲ ἐπιτρέψουν οἱ ἀγαπητοὶ συγγραφεῖς νὰ προσθέσω εἰς τὸν ἐν τέλει κατάλογον «Διορθώσεις 'Ημαρτημένων» (σ. 615) καὶ παροράματά τινα ἢ ἀβλεψίας τῆς ἐκτυπώσεως, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς συμβαίνουν εἰς τὰς ἐκδόσεις μας, αἵτινες ὑπέπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν μου.

σελ.	27	στίχ.	5	ἀντὶ	1842		γράφε	1862
»	45	»	20	»	1970		»	1920
»	48	»	33	»	Couvelier		»	Convalier
»	67	»	38 - 39	»	«Βασιλείου...33»		»	«;...»
»	79	»	30	»	1123		»	1923
»	126	»	24	»	Βα		»	Β.
»	131	»	28	»	Gilbert		»	Gillet
»	152	»	20	»	Αἱμ.		»	Αἰμ.
»	159	»	24	»	(1891 - 1987)		»	(1891 - 1897)
»	195	»	18 - 19	»	ἑκατονταετία		»	πεντηκονταετία
»	210	»	15	»	(ἐλλειπὲς) τίτλος περιοδικοῦ			
»	212	»	23	»	1123		»	1923
»	219	»	23	»	1820		»	1920
»	220	»	11	»	1132		»	1932
»	229	»	13	»	1970		»	1930
»	243	»	4	»	'Αριστοτ.		»	'Αριστείδου
»	270	»	25	»	(0951)		»	(1951)
»	300	»	13	»	κοινωνικὸν		»	κανονικὸν
»	319	»	17	»	(1111)		»	(1911)
»	334	»	36	»	Προϊλάσου		»	Προϊλάβου
»	335	»	26	»	Καββαδᾶ		»	Καββάδα
»	357	»	2	»	»		»	»
»	384	»	19	»	Πριγκηπονήσου		»	Πριγκηποννήσων
»	465	»	5	»	»		»	»
»	422	»	38	»	Μεθ.		»	Παν.
»	430	»	36	»	Καραποτάκη		»	Καραπατάκη
»	502	»	30	»	Lewrie		»	Lowrie
»	503	»	26	»	Snegaron		»	Snegarov

'Εν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρομοίας πρὸς τὸ ἐνταῦθα 6ιβλιογραφούμενον φύσεως ἐγχειρήματός μου «Βιβλιογραφία 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας (1453 - 1960)», Θεολογία 34 (1963) 308 ἑξ. λέγονται τὰ ἑξῆς: «'Ο γράφων εὐχαρίστως καὶ εὐγνωμόνως θὰ δεχθῇ τὴν συναντίληψιν καὶ βοήθειαν, γενομένην ὑπὸ τὴν μορφὴν συμπληρώσεων εἴτε καὶ διορθώσεων παροραμάτων, ὑπ' ἄλλων ἐπιστημόνων, εἰδικῶν ἐπὶ τοῦ μαθήματος τῆς 'Εκκλησιαστικῆς 'Ιστορίας καὶ τῶν βοηθητικῶν αὐτῆς ἐπιστημῶν». Ταῦτα ἔχων κατὰ νοῦν καὶ τὰς παντοίας δυσκολίας, ἃς συνεπάγεται ἡ προετοιμασία ἑνὸς 6ιβλιογραφικοῦ καταλόγου, προέβην φιλικῶς εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ὡς ἀνωτέρω σκέψεών μου, χωρὶς αὗται νὰ μειοῦν τὸ παράπαν τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν κέκτηται ὁ μετὰ χεῖρας ὀγκώδης ἐκ 615 σελίδων 6ιβλιογραφικὸς κατάλογος. Εἰς τὴν κατακλεῖδα τοῦ προλόγου τίθενται μετὰ πολ-

λῆς ταπεινοφροσύνης τὰ ἑξῆς: «Ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἀπεβλέψαμεν διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν εἰς τὰ περιοδικὰ διεσκορπισμένων θεολογικῶν πραγματειῶν καὶ ἄρθρων, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐξυπηρέτησις ὅλων τῶν περὶ τὰ θεολογικὰ ζητήματα ἀσχολουμένων, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ παραδίδομεν ταύτην. Ἐὰν δι' αὐτῆς συντελέσωμεν, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, εἰς τὴν πρόοδον τῶν παρ' ἡμῖν θεολογικῶν γραμμάτων, ἡ ἀμοιβή μας θὰ εἶναι ὑπερεπαρκὴς» (σ. 9). Οἱ συγγραφεῖς ἂς εἶναι βέβαιοι ὅτι τὸ ἔργον των ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν θὰ παραμείνῃ ἡ βασικὴ κλεὶς διὰ πᾶσαν θεολογικὴν ἔρευναν. Συγχαρητήρια καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλονται εἰς αὐτούς, εἰς τοὺς σχόντας τὴν ἰδέαν τῆς συντάξεως, τοὺς καθοδηγήσαντας καὶ ἐνισχύσαντας τούτους εἰς τὸ ἔργον των ἐλλογίμους καθηγητὰς κ.κ. Π. Χρήστου καὶ Ἰ. Καλογήρου καὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἥτις ἐφιλοξένησε τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὸν Η' τόμον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος αὐτῆς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete. Hersg. Fr. Stier, Band XII 1965-66 (Düsseldorf, 1966, Patmos Verlag, XVI - 338 S.).

Ἐκ τῶν ὁλονὲν αὐξανομένων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης τῆς ἱερᾶς Βίβλου, ἔχει διογκωθῆ σημαντικῶς ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τοῦτο βεβαίως εἶναι εὐχάριστον, ἀλλ' ἐπιβάλλει τὴν ἐπ' αὐτῆς συνεχῆ ἐνημέρωσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, διὰ τῆς συστηματικῆς παρακολουθήσεως τῶν πάσης φύσεως δημοσιευομένων βιβλικῶν ἐργασιῶν. Ἕνεκα δὲ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς διασπορᾶς των εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ δὴ οὐ μόνον θεολογικὰ ἀλλὰ καὶ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά, ἐκδιδόμενα εἰς διαφόρους χώρας καὶ γλώσσας, καθίσταται δυσχερὴς ἡ παρακολούθησις τῆς ποικίλης ταύτης ὕλης ἐκ μέρους καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν εἰδικῶς περὶ τὴν Βίβλον ἀσχολουμένων. Ἐκ τῆς δυσχερείας ταύτης ἀνέλαβεν ἀπό τινων ἐτῶν νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἐνδιαφερομένους ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης FR. STIER, ἐκδίδων τὸ ὑπὸ τὸν ἀναγραφέντα τίτλον ἀξιόλογον βιβλιοκριτικὸν περιοδικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ παρουσιάζονται, βιβλιοκρίνονται καὶ ἀντικειμενικῶς ἀξιολογοῦνται αἱ ἑκάστοτε τελευταῖαι βιβλικαὶ μελέται, αἱ δημοσιευόμεναι εἰς περιοδικὰ ἢ καὶ εἰς συλλογικὰ ἔργα καὶ μὴ αὐτοτελῶς ἀπαντῶσαι. Ἐκδίδονται βεβαίως καὶ ἐλάχιστά τινα ἕτερα περιοδικὰ πρὸς παρόμοιον ἀποβλέποντα σκοπόν, ἀλλὰ δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὑπερέχει ἔναντι τῶν λοιπῶν, δεδομένου μάλιστα ὅτι καταχωρίζονται καὶ ἀναλύονται ἐν αὐτῷ μελέται ἑκατοντάδων ὅλων περιοδικῶν, ἐκδιδομένων εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγράφομεν, («Θεολογία» 34 1963, σ. 685), τὸ ἔργον τοῦτο ἔτυχεν ἐνθουσιώδους κριτικῆς ἐκ μέρους ἐπιφανῶν ἐρευνητῶν τῆς Βίβλου, ἐν οἷς καὶ ὁ πρύτανις τῆς ÉCOLE BIBLIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE FRANÇAISE DE JÉRUSALEM P. BENOIT καὶ ὁ περὶ τοιούτου εἴδους ἐργασίας διακριθεὶς ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ MANCHESTER H. ROWLEY. Σημειωθήτω ὅτι ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἔχουν παρουσιασθῆ καὶ ἡμετέρων βιβλικῶν θεολόγων μελετήματα, δημοσιευθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὸν «Γρηγόριον Παλαμᾶν», ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν «Θεολογίαν» καὶ τὴν «Ἐκκλησίαν».

῾Ο προσφάτως κυκλοφορήσας XII τόμος, συντεταγμένος κατ᾽ αὐστηρὰν συστηματικὴν σειράν, περιλαμβάνει εἰς τὰς 338 ὀγδόου μεγάλου σχήματος καὶ πυκνογραμμένας σελίδας του δύο χιλιάδας περίπου ἐκτενῶν ἢ βραχέων βιβλιοκριτικῶν σημειωμάτων, ἐπὶ ἐργασιῶν καλυπτουσῶν ὁλόκληρον τὸν χῶρον τῆς ἐπιστήμης τῆς Βίβλου καὶ τοῦ βιβλικοῦ περιβάλλοντος, δημοσιευθεισῶν κυρίως τῷ 1964 εἰς τετρακόσια περίπου περιοδικὰ καὶ συλλογικὰ ἔργα. Χωρίζεται δὲ εἰς δέκα τέσσαρα τμήματα: Εἰς τὸ πρῶτον παρουσιάζονται ἐργασίαι σχετιζόμεναι πρὸς τὸ κείμενον τῆς ῾Αγίας Γραφῆς καὶ τὰς γλώσσας τοῦ πρωτοτύπου (ἑβραϊκή, ἀραμαϊκή, ἑλληνική) καί τινας τῶν μεταφράσεων αὐτοῦ (λατινική, συριακή, κοπτική), ὡς καὶ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου (σελ. 1 - 6). Εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κυριώτερον καὶ τὸ πλέον ἐκτεταμένον, κρίνονται μελέται ἀφορῶσαι εἰς θέματα ἑρμηνείας τῆς Βίβλου (θεοπνευστία, κανών, ῾Αγία Γραφὴ καὶ παράδοσις, γενικὰ ἑρμηνευτικὰ προβλήματα, τυπολογία, σύγχρονοι σχετικαὶ θεωρίαι κ.ἄ.), εἰς τὰς διαφόρους μεταφράσεις αὐτῆς (γερμανικαί, ὁλλανδικαί, ἀγγλικαί, ἰταλικαί, πολωνικαί, τσεχικαί, ἀσιατικαί, ἀφρικανικαί), κυρίως δὲ ἑρμηνευτικὰ σχόλια ἐπὶ πλείστων βιβλικῶν χωρίων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (σελ. 6 - 122). Τὸ ἑπόμενον τμῆμα περιλαμβάνει μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν βιβλικὴν θεολογίαν καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περὶ Θεοῦ, ἀγγέλων καὶ πνευμάτων, δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀποκαλύψεως, διαθήκης καὶ νόμου, ἐσχάτων (θάνατος, ἀνάστασις ἐκ τῶν νεκρῶν), Μεσσίου, λατρείας κ.ἄ., ὡς καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ Θεοῦ, Χριστοῦ καὶ Παρθένου, ἐσχάτων, βασιλείας Θεοῦ, ἐκκλησίας, λατρείας κ.ἄ. Εἰδικαὶ παράγραφοι εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς μελέτας ἐπὶ τῆς παυλείου θεολογίας (ἐκκλησία, νόμος καὶ δικαιοσύνη, ἠθική, ἐσχατολογία κ. ἄ), καὶ τῆς ἰωαννείου (υἱὸς Θεοῦ, φῶς τοῦ κόσμου, παράκλητος κ. ἄ.), ὡς καὶ ἐπὶ διαφόρων ἐννοιῶν καὶ συμβόλων (πτωχεία, χαρά, εἰρήνη, πίστις, ἁγιωσύνη, κόσμος, ἀποκάλυψις, σημεῖον, εἰκὼν κ.ἄ.) (σελ. 122 - 174). ᾽Ακολουθεῖ τὸ τέταρτον τμῆμα, τὸ ὁποῖον περιέχει ἐργασίας σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς Βίβλου ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινότητι καὶ δὴ ἐν τῷ κηρύγματι, τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐν γένει ἀκολουθίαις, τῇ προσευχῇ, τῇ ποιμαντικῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἱεραποστολῇ κ.ἄ. (σελ. 174 - 182). Εἰς τὸ πέμπτον παρουσιάζονται μελέται ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐξηγήσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἐκτίθενται κυρίως αἱ ἑρμηνευτικαὶ μέθοδοι τῶν ᾽Ιουδαίων καὶ τῶν πατέρων τῆς ᾽Εκκλησίας, ῾Ελλήνων καὶ Λατίνων (σελ. 182 - 195). Μετὰ τὴν παρουσίασιν τῶν καθαρῶς βιβλικῶν ἐργασιῶν, παρατίθεται σειρὰ μελετῶν ἐπὶ ἐξωβιβλικῶν ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε σχετιζομένων πρὸς τὴν Βίβλον θεμάτων. Οὕτως εἰς τὸ ἕκτον τμῆμα γίνεται λόγος περὶ ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἀποκρύφων καὶ ψευδεπιγράφων βιβλίων τῆς ῾Αγίας Γραφῆς καὶ δὴ τόσον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (σαμαρειτικὴ βίβλος ᾽Ιησοῦ τοῦ Ναυῆ, Α΄ Ἔσδρας, ᾽Ιωβιλαῖα, ᾽Αναβατικὸν τοῦ ῾Ησαΐου, Ὅρασις τοῦ ῾Ησαΐου, ᾽Ενώχ, ᾽Αποκάλυψις Βαρούχ), ὅσον καὶ τῆς Καινῆς (εὐαγγέλιον τοῦ Πέτρου, πρωτευαγγέλιον τοῦ ᾽Ιακώβου, ἀπόκρυφος ᾽Ιωάννης, εὐαγγέλιον τοῦ Φιλίππου, εὐαγγέλιον τοῦ Θωμᾶ, εὐαγγέλιον τῶν ῾Εβραίων καὶ Αἰγυπτίων, εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας, σιβύλλειοι χρησμοὶ κ.ἄ.), ὡς ἐπίσης καὶ τῆς κουμρανικῆς φιλολογίας (βιβλικὰ καὶ ἐξωβιβλικὰ κείμενα) (σελ. 195 - 207). Τὸ ἕβδομον τμῆμα περιλαμβάνει μελέτας ἐπὶ τοῦ βιβλικοῦ περιβάλλοντος καὶ

συγκεκριμένως ἐπὶ διαφόρων χωρῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς (Μεσοποταμία, MARI, Ἰράν, Ἐλάμ, Μικρὰ Ἀσία, Συρία, Κύπρος, Κρήτη, Οὐγαρῖτις, Φοινίκη, Ἀραβία, Αἴγυπτος κ.ἄ.) (σελ. 207 - 234). Εἰς τὸ ἀκολουθοῦν ὄγδοον τμῆμα παρουσιάζονται πολυάριθμοι μελέται ἀφορῶσαι εἰς τὰς ἀρχαίας ἀνατολικὰς γλώσσας σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὸ κείμενον τῆς Βίβλου (αἰγυπτιακὴ καὶ κοπτική, ἀκκαδική, οὐγαριτική, αἰθιοπική, ἑλληνικὴ καὶ ἑβραϊκὴ) (σελ. 235 - 250). Τὸ ἔνατον τμῆμα περιλαμβάνει μελέτας ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ (ἐποχὴ πατριαρχῶν, Μωϋσέως, βασιλέων, αἰχμαλωσίας καὶ ἑξῆς μέχρις Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Βὰρ Κοχεβὰ) (σελ. 250 - 259). Εἰς τὸ ἑπόμενον τμῆμα περιέχονται ἀρχαιολογικαὶ καὶ τοπογραφικαὶ μελέται, σχετιζόμεναι πρὸς τὰς ἐν Παλαιστίνῃ (Ἱερουσαλὴμ καὶ πέριξ, NEGEB, GIBEA, Συχέμ, Θαανάκ, Βαὶθ Σαμές, Νεκρὰ θάλασσα, Μωάβ, κοιλὰς τοῦ Ἰορδάνου καὶ Γεννησαρὲτ) γενομένας σχετικὰς ἐρεύνας (σελ. 260 - 278). Τὸ ἑνδέκατον τμῆμα περιέχει ἐργασίας ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (Φαρισαῖοι, Ζηλωταί, συναγωγή, λατρεία, διδασκαλία — ἀπὸ τοῦ Ταλμοὺδ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων) (σελ. 279 - 293). Τὸ δωδέκατον τμῆμα κατέχουν θέματα ἀφορῶντα εἰς τὴν Βίβλον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας (σελ. 293 - 294). Διὰ τοῦ δεκάτου τρίτου τμήματος περατοῦται τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου. Ἐνταῦθα εὑρίσκει τις βιβλιογραφικὰ καὶ συλλογικὰ ἔργα, ἑρμηνευτικὰ ὑπομνήματα, ἔτι δὲ καὶ ἀξιολόγους βιβλιοκρισίας (σελ. 294 - 312). Ἡ ἐξέτασις καὶ τούτων εἶναι λίαν χρήσιμος, διότι ἐπιτυγχάνεται οὕτω πλήρης ἐνημέρωσις τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπὶ τῶν σημειωμένων προόδων τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου ἔργου ἐπισυνάπτονται προσθῆκαι ἀναφερόμεναι εἰς μελέτας ἀνηκούσας εἰς διαφόρους ἐκ τῶν προαναφερθέντων τομεῖς τῆς ἐπιστήμης τῆς Βίβλου. Αὗται ἐπέχουν θέσιν δεκάτου τετάρτου τμήματος (σελ. 312 - 314). Μετὰ τὰς προσθήκας ταύτας παρατίθενται τέσσαρες χρήσιμοι πίνακες (σελ. 315 - 332).

Ἐκ τοῦ ἐν ἁδραῖς γραμμαῖς ἐκτεθέντος πλουσίου περιεχομένου τοῦ ὀγκώδους τούτου ἔργου, δύναταί τις εὐκόλως νὰ διακρίνῃ τὴν ἀξίαν του. Ὁ ἐρευνητὴς ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται περὶ εἰδικόν τι θέμα, συμβουλευόμενος τοῦτο, ἐνημεροῦται ἀπολύτως ἐπὶ τῶν πανταχοῦ τῆς γῆς δημοσιευθεισῶν εἰς τὰ περιοδικὰ συγγράμματα ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι τυχὸν ἐνδιαφέρουν αὐτόν, καὶ μάλιστα διαφωτίζεται ἐπ' αὐτῶν διὰ τῶν καταχωριζομένων αὐτόθι σχετικῶν βιβλιοκρισιῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐνημερωθῇ ἐπὶ τῶν προόδων γενικῶς, τὰς ὁποίας σημειώνει ἡ ἐπιστήμη τῆς Βίβλου, εἰδικώτερον δὲ ἐπὶ τῶν διενεργουμένων ἐρευνῶν ἢ ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ βιβλικοῦ ἐδάφους, δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ἀκόπως, ἐὰν δι' ὡρισμένους λόγους δὲν διατηρῇ συνεχῆ ἐπαφὴν πρὸς τὰ ἐκδιδόμενα περιοδικὰ συγράμματα τοῦ κλάδου του. Ἐπὶ πλέον δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι καὶ οἱ μὴ ἔχοντες γνῶσιν τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν σήμερον τὴν βιβλικὴν ἐπιστήμην, κατατοπίζονται ἐπαρκῶς ἐπ' αὐτῶν διὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέσος ἔτι ἀναγνώστης, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὸν τόμον αὐτόν, λαμβάνει γνῶσιν περὶ ζητημάτων σχετιζομένων πρὸς τὴν ἱερὰν Βίβλον, τῶν ὁποίων τὴν ὕπαρξιν ἠγνόει. Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἦτο ἀπαραίτητον νὰ τονισθοῦν, δεδομένου ὅτι δὲν ἔχει τις ἐνταῦθα συσσώρευσιν συνήθους βιβλιογραφικῆς ὕλης, ἀλλὰ συστηματικὸν ἔργον πλήρους ἐπιστημονικῆς ἐνημερώσεως.

Π. ΣΙΜΩΤΑΣ